

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI

KELAM İLMİ AÇISINDAN KUR'AN VE SÜNNET'TE
KİBİR

Selim DEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Durmuş ÖZBEK

KONYA 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

(İmza)

SELİM DEMİR

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

SELİM DEMİR tarafından hazırlanan “KELAM İLMİ AÇISINDAN KUR’AN VE SÜNNET’TE KİBİR” başlıklı bu çalışma 03/12/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. DURMUŞ ÖZBEK Danışman İmza

Prof. Dr. SÜLEYMAN TOPRAK Üye İmza

Doç. Dr. SEYİT BAHÇIVAN Üye İmza

ÖNSÖZ

Sevilen şahsiyetlere ölümünden sonra da saygı gösterilmesi, sevenlerinin onu unutmaması için bedeninin iç organları alınır ve mumyalama yapılır. Bakıldığında mumyalama neticesinde sevilen kişi öylece durmaktadır, fakat aynı kişi değildir. Çünkü o, canlılığını kaybetmiş, içi boşaltılmış, özü gitmiş bir haldedir. İşte bu örnekte olduğu gibi insanın her zaman canlı olabilmesi için özü sözü bir olması veya diğer deyişle içi dışı bir olması gerekmektedir. Bedeni oluşturan her bir hücrenin canlılığını devam ettirebilmesi için oksijene ihtiyacı ne kadar önemli ise, imanın canlı kalabilmesi içinde her bir hücreye ulaştırılmaya ihtiyacı vardır. Ancak böyle bir özelliğe sahip olan kişi Allah katında değere ulaşır. Bu husus imanın amel boyutunu ve imanın ahlaki boyutunu karşımıza çıkarmaktadır. Kelam ilmini, ana konuları itibariyle incelendiğimizde, ahlak ilmiyle pek ilgisi yokmuş gibi görünmektedir. Aslında ahlakın, imana ulaşma noktasında ve imanın korunmasında çok değerli olduğunu düşündüğümüzde kelam ilmiyle ahlak ilmi arasındaki ilişki kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bunun için günümüzde kelam uzmanları, kelamın ana konularıyla ilgilenmekle birlikte kelam ilminin diğer ilimlerle ilişkilerini ortaya çıkartmalı ve topluma farklı bir ışık tutmalıdırlar. Çünkü günümüzde yaşayan insanların bir çoğunun Kur'an'ın mahluk olup olmadığı, Allah'ın görülüp görülmeyeceği gibi kelam konularına pek ilgi duymadığı açıktır. Buna mukabil olarak, inandım demekle iman ettiğini zanneden fakat iman ne olduğundan habersiz olan insanların sayısı çoğalmıştır. İşte bu nedenle kelam ilminin günümüze taşınması ve herkesin dikkatini çekecek hususlarda inceleme yapması gerekir.

Biz bu çalışmamızda, kelam ilminin ana konusu olmamakla birlikte, ahlak ilminin konusu olan kibir duygusunu ele alarak, onun imana giden yolları kapatan bir engel olduğunu ayetler ve hadisler ışığında belirtmeye çalıştık. Bu nedenle çalışmamızın giriş kısmında kibir kavramının, sözlük ve terim manalarını aldıktan sonra türevlerini, eş anlamlılarını ve zıt anlamlılarını inceledik. Çalışmamızın birinci bölümünde Kur'an'da kibirle ilişkilendirilen kavramları ele alarak başladık. Daha sonra, Kur'an'da kibrin sebeplerini, kibrin çeşitlerini, kibrin sembolü olmuş şahısları, ayetler ve onların Taberi'nin, Razi'nin, Kurtubi'nin, İbn Kesir'in ve Yazır'ın tefsirlerinde açıklamalarıyla birlikte değerlendirdik. Çalışmamızın ikinci bölümünü ise, Peygamber

efendimizin konumuzla ilgili hadislerini Kütüb-i Sitte'den ağırlıklı olarak faydalanarak ve kelimcilerin konumuzla ilgili görüşlerini alarak tamamladık.

Bu konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmaları incelediğimizde biri Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde tefsir alanında 1999 yılında Şükrü Aydın tarafından yapılmış 'Kur'an'da Kibir' isimli yüksek lisans tezinin, diğeri Marmara Üniversitesi'nde 2006 yılında Mustafa Çakmak tarafından yapılmış 'Kibrin İman Hayatına Olumsuz Etkisi' isimli kelam alanında yapılmış yüksek lisans tezlerinin var olduğunu gördük. Bizim çalışmamız, kibir ve tevazu ilişkisine ve sünnette kibrin incelenmesine ve tefsir açıklamalarına ve kelimcilerin görüşlerine yer verilmesi bakımından bu tezlerden farklılık arz etmektedir.

Tezimin hazırlanması aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Durmuş ÖZBEK'e ve bana görüş ve düşünceleriyle katkılarda bulunan Prof. Dr. Süleyman TOPRAK ve Doç. Dr. Seyit BAHCIVAN hocalarıma teşekkür ederim.

Selim DEMİR

Konya - 2010

	T.C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		
Öğrencinin	Adı Soyadı	SELİM DEMİR	Numarası: 074244051001
	Ana Bilim/Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI/KELAM BİLİM DALI	
	Danışmanı	YRD. DOÇ. DR. DURMUŞ ÖZBEK	
Tezin Adı		KELAM AÇISINDAN KUR'AN VE SÜNNET'TE KİBİR	

ÖZET

İslam ilimleri ele aldıkları konular itibariyle birbirleriyle ilişki içerisindeyler. Ahlak ilminin konusu olan kibir, sosyal hayattaki sonuçları yönünden kelam ilminin ilgi alanına girebilmektedir. Ancak bilinmelidir ki, iman etmeye engel olan, peygamberlerle alay etmeye neden olan, Allah'ın emirlerine itaatsizliğe neden olan kibir, kelam ilmi tarafından incelenebilir. İnsanlar kendilerine Allah tarafından verilen mal ve mülk ile, giyim-kuşam özellikleriyle, güzellikleriyle, ilim seviyeleriyle, maddi ve manevi konularda kendilerini ihtiyaçsız hissetmeleriyle ve hepsinden daha etkili olan şeytanın vesvesesiyle kibre düşmektedirler. Mesela Şeytan, Allah'ın Hz. Adem'e yapılmasını emrettiği secdeyi kibrine yenik düşerek gerçekleştirmemiş, Firavun, Nemrut ve Karun'da kibirlerine mağlup olarak kendilerine gelen peygamberi alaya almışlar ve iman etmemişlerdi.

Allah'a karşı yapılan kibir insanı doğrudan doğruya küfre sürüklemekte, Peygamberlere karşı yapılan kibir ise alay etme, yalanlama ve inkar etme şeklinde sosyal hayata yansımakta ve sonuç olarak kişiyi küfür bataklığından kurtarmamaktadır. Allah Kur'an'da kibirlenenleri, müstebkirleri, mütekebbirleri, kendileriyle övünüp duranları sevmediğini bildirmektedir. Peygamber efendimiz ise hadislerinde kibrin sonuçlarından haber verirken kıyamet günü onların yüzlerine Allah'ın bakmayacağını

bildirmiştir. Kelamcılar ise konuyla ilgili olarak kibrin büyüklenme isteği olduğu ve bunun kişiyi kafır olma neticesine getireceği, insanlardan yüz çevirmenin kibir duygusundan kaynaklandığını, iman etmeye engel olan hususlardan birinin de inadi kibir olduğunu söylemişler ve cennete mütevazilerin girebileceği müjdesi verilmektedir.

Ahretini kazanmak isteyen kişiler imanlarını sağlamlaştırmak zorundadırlar. İmanı kalbe tam olarak yerleştirmek için, onun ahlaki hastalıklardan uzak tutulması gerekmektedir. İşte kibir hastalığı da kalbi yaralayan, imanın kalpte yayılmasını engelleyen bir durumdur. Bundan dolayı mü'min büyüklenenlerden değil, mütevazilerden olmak için çaba harcamalıdır. İmanı korumak, güzelleştirmek ve Allah'ın rızasına erebilmek için bu husus çok önemlidir.

	T.C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		
Student's	Name Surname	SELİM DEMİR	ID: 074244051001
	Department/Field	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI/KELAM BİLİM DALI	
	Advisor	YRD. DOÇ. DR. DURMUŞ ÖZBEK	
Research Title		KALAM QURAN AND SUNNAH IN TERMS OF ARROGANCE	

SUMMARY

The Islamic sciences are in relationship with themselves with the subjects that they engender. Arrogance is one of the subject of the science of morality, and it introduces theology because of the social life's consequences. However, you should know that arrogance, which prevents you from believing, which drives you to make fun of prophets and which prevents you from obeying to God can be studied by the theology science. God gives to people goods and properties so that they don't need to anything else. Indeed, they have beauty, particular features and they are given some intelligence level but with the delusion of the devil, they unfortunately fall into arrogance. For example, the devil, because of his arrogance, has not achieved what God has ordered to the prophet Adem. At the same time, Pharaoh, Nemrut and Karun have also been defeated to their arrogance so that they made fun of the prophet instead of believing in him.

Being arrogant towards Allah drives you directly to insults, and if you are arrogant towards Prophets, that leads you to make fun of others, to lie and to deny. Those actions influence your social life and consequently, it does not protect you from insults. Allah has clearly precised in the Koran that he does not like people who are arrogant or who act pretentiously. On the other hands, our Prophet has mentioned in his hadiths that on doomsday, Allah will punish those people who had such a behaviour.

Theologians precise that the consequences of arrogance can make people non-Muslim. They also mention that ignoring people is an action that is caused by arrogance which also prevent you from believing in God. Only modest people have the chance to enter Paradise.

People who want to be awarded have to guarantee their place in the other world by praying and believing in God. To put your belief in your heart you have to be far from bad behaviours. Indeed, arrogance is like a disease; it injures your heart and it prevents your belief from expanding all over your heart.

That is why, believers have to fight not in order to be pretentious but to be modest. This point is very important to protect and to embellish your belief, but above all, to have the consent of Allah.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	v
SUMMARY	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1
KİBİR KAVRAMI	1
A. KİBRİN LUGAT VE İSTİLAH ANLAMI	1
A. 1. SÖZLÜKTE KİBİR.....	1
A. 2. İSTİLAHTA KİBİR.....	2
B. KİBİR KAVRAMININ TÜREVLERİ	3
B. 1. İSTİKBAR	3
B. 2. TEKEBBÜR	4
C. KİBİR KAVRAMININ EŞ ANLAMLILARI	4
C. 1. UCB	4
C. 2. ULUVV	5
C. 3. İSTİNKAF	5
C. 4. BAĞY	6
C. 5. İSTİHZA	6
C. 6. İSTİĞNA	6
C. 7. GURUR	7
D. KİBİR KAVRAMININ ZİT ANLAMLILARI	7
D. 1. TEVAZU	7

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1. KUR'AN'DA KİBİR.....	10
1. 2. KUR'ANDA KİBİR İLE İLİŞKİLENDİRİLEN KAVRAMLAR.....	13

1. 2. 1. Küfür	13
1. 2. 2. İman.....	15
1. 2. 3. Kızb	19
1. 2. 4. Cehl	19
1. 3. KUR’ANDA KİBRİN SEBEPLERİ	22
1. 3. 1. İlim Sebebiyle Kibre Düşmek	22
1. 3. 2. Amel ve İbadetin Çokluğu Sebebiyle Kibre Düşmek	24
1. 3. 3. Soy Üstünlüğü Sebebiyle Kibre Düşmek.....	26
1. 3. 4. Ekonomik Güç Sebebiyle Kibre Düşmek	27
1. 3. 5. Giyim Kuşam ve Güzellik Sebebiyle Kibre Düşmek.....	28
1. 3. 6. Yaratılış Maddesinin Farklılığı Nedeniyle Kibre Düşmek.....	30
1. 3. 7. Beden ve Maddi Hayat Gelişimi İtibariyle Kibre Düşmek	31
1. 4. KUR’ANDA KİBRİN ÇEŞİTLERİ	32
1. 4. 1. Allah’a Karşı Kibirlenmek	32
1. 4. 2. Peygamberlere Karşı Kibirlenmek	38
1. 4. 2. 1. Hz. Nuh Peygambere Karşı Kibir	41
1. 4. 2. 2. Hz. Hud Peygambere Karşı Kibir	44
1. 4. 2. 3. Hz. Salih Peygambere Karşı Kibir.....	48
1. 4. 2. 4. Hz. İbrahim Peygambere Karşı Kibir	50
1. 4. 2. 5. Hz. Şuayb Peygambere Karşı Kibir	55
1. 4. 2. 6. Hz. Musa Peygambere Karşı Kibir	57
1. 4. 2. 7. Hz. Muhammed’e Karşı Kibir	63
1. 4. 3. İnsanlara Karşı Kibirlenmek	75
1. 5. KURANDA KİBRİN SEMBOLÜ OLMUŞ ŞAHISLAR.....	81
1. 5. 1. Şeytan	81
1. 5. 2. Nemrut.....	90
1. 5. 3. Firavun.....	91
1. 5. 4. Karun.....	94

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1. SÜNNETTE KİBİR.....	100
2. 1. 1. Sünnette Kibir İle İlişkilendirilen Kavramlar.....	100
2. 1. 1. 1. Kibriya	100
2. 1. 1. 2. İman	101
2. 1. 1. 3. Gurur	102
2. 1. 2. Sünnette Kibrin Sebepleri	103
2. 1. 2. 1. Güzellik Sebebiyle Kibre Düşmek.....	103
2. 1. 2. 2. Soy Üstünlüğü Sebebiyle Kibre Düşmek	107
2. 1. 2. 3. Gururlu Yürüme Sebebiyle Kibre Düşmek.....	108
2. 1. 3. Kibirlenenlerin Akıbeti.....	109
2. 1. 4. Hadislerde Şeytan'ın kibri.....	113
2. 2. KELAMCILARA GÖRE KİBİR	116
2. 2. 1. Ehli Sünnet'e Göre Kibir.....	117
2. 2. 1. 1. Ebu Hanife'ye göre Kibir.....	117
2. 2. 1. 2. Maturidi'ye göre kibir.....	117
2. 2. 1. 3. Eş'ari'ye göre kibir	120
2. 2. 1. 4. Taftazani'ye göre kibir.....	120
2. 2. 1. 5. Gazzali'ye göre kibir.....	120
2. 2. 2. Ehli Sünnet Dışındakilere Göre Kibir	121
2. 2. 2. 1. Şia'ya göre kibir.....	121
2. 2. 2. 2. Mutezile'ye göre kibir.....	121
2. 2. 2. 2. 1. Kadı Abdulcebbar'a göre kibir.....	121
2. 2. 2. 2. 2. Zemahşeri'ye göre kibir	121
SONUÇ.....	124
BİBLİYOGRAFYA	126

KISALTMALAR

- a. g. e. :Adı geçen eser
a. g. m. : Adı geçen madde
a. g. y. :Adı geçen yer
b. :bin-ibn
bkz. : Bakınız
c. :Cilt
çev. ;Çeviren
DİA :Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz. :Hazırlayan
Hz. :Hazreti
İst. :İstanbul
İtd,şti. :Limited Şirketi
mad. :Maddesi
ö. :Ölümü
r.a. Radıallahu anh / Radıallahu anha
s. :Sayfa
sad. :Sadeleştiren
s.a.v. :Sallallahu Aleyhi ve Sellem
şerh. :Şerheden
tahk. : Tahkik
TDV. :Türkiye Diyanet Vakfı
TDK. : Türk Dil Kurumu
trc. :Tercüme,tercüme eden
ts. :Tarihsiz
vb. :Ve benzeri,ve benzerleri
vd. :Ve devamı
yay. :Yayınları

GİRİŞ

KİBİR KAVRAMI

A. KİBRİN LUGAT VE İSTİLAH ANLAMI

A. 1. SÖZLÜKTE KİBİR

Kibir, arapça (K-B-R) kökünden türemiş olup mastardır. Kibir kelimesinin ve türevlerinin arap dilinde çok farklı kullanım alanları vardır. Şimdi bunlara kısaca göz atalım.

1. Kibir: Büyük olmak, iri cüsseli olmak anlamındadır, bunun için mazi kalıbındaki ‘kebure’ kelimesi kullanılmıştır.¹

2. Kibir: Soy bakımından daha büyük olmaktır ki, bu mana için ‘kubbur’ sigasının kullanıldığını görmekteyiz.²

3. Kibir: Büyüklük, şeref ve zorbalık manalarında kullanılmıştır. Bu manalar için el-kibr ve el-kibriya ifadelerinin kullanıldığını görmekteyiz. İnsanın kendisini başkasından büyük görmesi³;büyüklenmek, ululuk, insanın kendinden başkasına nefsinin büyük görünme arzusuyla oluşan bir hali⁴; onur, gurur⁵; büyüklük, ululuk, azamet, kendini beğenme, büyüklük satma⁶ manaları verilmiştir.

Ayrıca kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması⁷; insanların kendilerini, Allah’a ihtiyaç hissetmeden isyankar etmeleri⁸ manalarını içermektedir. Ayrıca ‘tekebbür’ ve ‘istikbar’ kelimelerinin de bu ifadeler için kullanıldığı görülmektedir.

¹ İbn Manzur, Cemalüddin Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem , *Lisanü’l – Arab*, Beyrut, 1955, V, 126

² Firuzabadi, Mecdüddin Muhammed b. Ya’kub, *el-Kamusu’l - Muhit*, 3. Baskı, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1993, s. 602

³ İsfehani, Ebu’l-Kasım Hüseyin b. M. Ragıb, *el – Müfredat*, (thk: Safvan Adnan Davudi), Daru’l Kalem, I.baskı, Dimeşk, 1992, s. 637

⁴ Zebidi, Seyyid Muhammed Murteza Huseyin, *Tac’ul - Arus min Cevahiri’l- Kamus*, Daru’l Fikir, I. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1994, VII, 431

⁵ TDK. , *Türkçe Sözlük*, II cilt, Yeni Baskı, Ankara, 1988, II, 870

⁶ Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Beyan Yay. , IV. Baskı, İst. , 1986, s. 650

⁷ Çağrııcı, Mustafa, ‘Kibir’: *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 562.

⁸ Altıntaş, Ramazan, *Kur’an’da Hidayet ve Dalalet*, Suffe Yayınları, Konya, 1997, s. 154

A. 2. ISTILAHTA KİBİR

Kibir, insanların kendilerini, Allah'a ihtiyaç hissetmeden isyankar bir tavır içerisinde girmeleri ve başkalarını küçük görerek tahkir etmelerine neden olan bir ahlaki durumdur.

Kibir, ihtiras ve aşktan mahrum olmaktır. Kendini vermesini bilmemek, nefsi fedanın zevkini hiçbir zaman duymamaktır. Herkesin ona hizmet etmesini beklemek ve kendini alemin merkezi zannetmek, bütün kapıların onun için açıldığını, bütün insanların onun hesabına işlediğini hayal etmektir.⁹

Genellikle inat sıfatıyla birlikte bulunan kibir, insan fitratının yaratıcıya açılan pencerelerini perdeler. Aslında kibir insanı Allah'a itaatten alıkoyan batıl inançlara ve taklide yol açan psikolojik bir hastalıktır. Bu hastalık kişide sıfat haline geldiği zaman, onun iradesini elinden alır, düşünme yeteneğini perdeler, Hakk'ı şiddetle inkara ve Hakk'ın varlığının delillerini örtmeye ve batıl tasavvurlara bağlanmaya sevk eder. Çünkü kibir ve sırf kendi görüşünü beğenmek, kişiyi fikri kaymalara, batıl inançlara saplanmaya ve onun uğruna mücadele sarf etmeye sevk eder.¹⁰

Kibrin bir başka yönü de kişinin çirkin işlerini güzel görmesi güzel gördükçe kibirlenmesi ve nasihatı kabul etmemesidir. Müşriklerin tavır olarak sergiledikleri davranış biçimi budur. Kibir bilhassa toplumların yönetiminde etkili olan kişilerde, halkı kendilerine hizmetçi eyleme, onlara hükmetme hususunda eşitliği kabul etmekten kaçınma davranışlarıyla kendini hissettirir. İşte bu durumda insanların tabiatında mevcut olan kendini ilah görme fikri ortaya çıkar.

Fert ve toplumları Allah'a karşı kibirlenmeye sevk eden başlıca nedenler, Kur'an'da değişik değer yargısı anlayışları ile zikredilmiştir. Bunlar, cehalet, küfür, kizb, yaratılış maddesinin farklılığı, üstün ırk olma, ilmi yetkinliğe sahip olma, ekonomik güce sahip olma, amel ve ibadetin çokluğuna aldanma, güzellik ve giyim kuşam zenginliğine sahip olma değer yargılarıdır. Kibre neden olan bu değer yargılarını

⁹ Pak, Zekeriya, *Kur'an'da Kulluk, Kayıhan Yayınları*, İst. , 1999, s. 242

¹⁰ Coşkun, İbrahim, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Tekin Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 111

tezimizin ilerleyen bölümlerinde inceleyeceğiz. Şimdi kibir kavramının türevlerine geçelim.

B. KİBİR KAVRAMININ TÜREVLERİ

B. 1. İSTİKBAR

İstikbar:(K-B-R) fiilinin (İstifal=Altı harfli) babından mastar, ism-i faili de ‘müstekbir’dir. Kur’an’da istikbar kavramı kırk dokuz yerde geçmektedir.¹¹ Büyüklenme kendini büyük görme¹²; Kibirlenme, gururlanma¹³ anlamlarına gelir.

İstikbar, kibir ile aynı anlamda olup kendini büyük görmek, sırf inat yüzünden gerçeği kabule yanaşmamak,¹⁴ kibir duygusunun eyleme dönüşmesi anlamlarını taşır. İstikbar, kendini büyük addetmek hoyrat, küstah, mağrur olmak anlamına gelir.¹⁵ İstikbar duygusuna sahip kişilere ve guruplara büyük olmak manasına müstekbir denilir.¹⁶

İstikbarın iyi ve kötü olmak üzere iki yönü vardır. İyi olanının insanın büyük ve değerli bir kişi olmayı istemesi ve bunun için gerektiği şekilde davranması, gerekli niteliklerle donanması; kötü olanının ise kişinin sahip olmadığı meziyetlerle övünerek kendini olduğundan farklı göstermesidir.¹⁷

‘Dini anlamda istikbar, kişinin kendisini büyük ve güçlü görmesi, ilahi mesaja ve dini telkine karşı istiğna göstermesidir. Mal, mülk ve makam gibi bazı şeylere güvenerek haksız yere fertlerin kendilerini dinden müstağni, bağımsız ve diğer insanlardan üstün görmesidir. Şüphe, tereddüt, iki yüzlülük nasıl münafıkların tutulduğu inkar hastalığı ise, istikbar da servetle şımarmışların tutulduğu inkar hastalığıdır.’¹⁸ İstikbar, Allah’a ve dine karşı olduğunda küfürle eşdeğerdir.

¹¹ Çağrı, a. g. m. , ‘Kibir’ *DİA*. XXV, 562

¹² Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1970, s. 549

¹³ Doğan, a. g. e. , s. 544

¹⁴ İbn Manzur, a. g. e. , V, 126

¹⁵ Izutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*,(trc. : Selahattin Ayaz), II. Baskı, Pınar yay. , İst. , 1991, s. 106

¹⁶ Devellioğlu, a. g. e. , s. 893

¹⁷ Zebidi, a. g. e. , VII, 432

¹⁸ Ekin, Yunus, *Kur’an’a Göre İnançsızlık*, Işık Yay. , İzmir, 2001, s. 76-78

B. 2. TEKEBBÜR

Bu kelime de istikbar kelimesi gibi K-B-R fiilinin sülasisinden türemiş olup hakkı kabule yanaşmamak, yaratıcıya boyun eğmemek ve ibadet etmemektir.¹⁹ Kibir gösterme, büyüklük taslama anlamlarına gelir.²⁰

İsm-i faili olan Mütekebbir ise, kibirlenen kişi, kibirli²¹; büyüklük taslayarak halka zulmeden isyankar²²; kibirlenme, büyüklenme, çalım, kurum²³ anlamlarına gelmektedir. Ayrıca tekebbürü kibir duygusunun eyleme dönüşmesi şeklinde yorumlayanlarda vardır.²⁴

Tekebbür kelimesinin de istikbar kelimesi gibi iyi ve kötü yanları vardır. Kimsenin sahip olmadığı gerçek meziyetler ve erdemler ölçüsünde kişinin kendi değerinin farkına varmasında bir sakıncanın olmadığı ve bu durum mütekebbir kelimesinin iyi tarafı, hak etmediği halde zorlayarak, elindeki bazı imkan ve güçleri kullanarak kendisini büyük ve erişilmez olarak göstermek olduğu ve bu niteliğin genelde insanlarda bulunduğu algısı da kötü tarafıdır.

C. KİBİR KAVRAMININ EŞ ANLAMLILARI

C. 1. UCB

U-C-B kökünden türemiştir. Kibirlenmek, övünmek, iyi olsun kötü olsun kendisinde bulunan ile övünüp, kendini beğenmek ve üstün görmek²⁵ anlamına gelir.

Ucb'un, kişinin işlediği günahları unutmasına ve önemsememesine sebep olacağı, bu yüzden kişinin yaptıklarını hatırlamayacağı, hatırladığını ise küçümseyeceği, onların telafisi için ise hiçbir çalışma yapmayacağı, hatta bu yaptıklarından dolayı

¹⁹ İbn Manzur, a. g. e. , V, 126

²⁰ Devellioğlu, a. g. e. , s. 1278; Doğan, a. g. e. , s. 1073

²¹ Devellioğlu, a. g. e. , s. 923

²² İbn Manzur, a. g. e. , V, 125

²³ TDK. , a. g. e. , II, 1440

²⁴ Çağrı, a. g. m. , 'Kibir', *DİA*, XXV, 562

²⁵ İbn Manzur, a. g. e. , I, 581

bağışlanacağını zannedeceği ve yaptığı ibadet ve iyilikleri ise gözünde büyüteceği, onlarla övüneceği söylenmiştir.²⁶

Nitekim kişinin kendi görüşünü, kendi amelini ve kendi aklını beğenmesi, başkasına danışmasına ve kendisinden daha bilgili olanlara sormasına engeldir. Sonuç olarak ucub kişinin kendi görüşü hatalı bile olsa o görüşte ısrar etmesine, başkalarının bu konudaki öğüt ve uyarılarını dinlememesine, kendisinden başkasına cahil gözüyle bakmasına neden olur.²⁷

C. 2. ULUVV

U-L-V kökünden gelmektedir. Uluvv, Ala kelimesinden türemiştir. Yükseklerle çıkmak, üstün ve galip gelmek, en yüksekten haber getirmek, şeref ve haysiyet²⁸; Yücelik, yükseklik²⁹ anlamlarına gelmektedir. Ala kelimesinin Aliye şeklindeki kullanılışı övme manasında kullanılmıştır. Bu yüzden yüceliği ifade eden ‘Teala’ fiilide sadece Allah için kullanılır.

Yüksek anlamında bir sıfat olan el-Ali ve onun yalın hali olan uluvv, azamet, zorbalık, yeryüzünde kibirlenmek, fesat ve taşkınlık yapmak³⁰ anlamına gelir.

C. 3. İSTİNKAF

N-K-F kökünden türemiştir. Bir şeyden çekinmek, tiksirmek, kabul etmemek, yanaktaki yaşı parmağıyla silmek ve bir yerden bir yere çıkmak³¹; Çekinme, geri durma, kabul etmeme, reddetme, imtina³²; çekinme, geri durma, sakınma³³ anlamlarına gelir.

²⁶ Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyau Ulumi'd-Din*, (terc: Ahmet Serdaroglu), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1992, III, 791

²⁷ Gazzali, a. g. e. , IV, 177

²⁸ İbn Manzur, a. g. e. , XV, 88-89

²⁹ Doğan, a. g. e. , s. 1118

³⁰ İbn Manzur, a. g. e. , XV, 85

³¹ İbn Manzur, a. g. e. , IX, 340

³² Doğan, a. g. e. , s. 545

³³ TDK. , a. g. e. , I, 724

C. 4. BAĞY

B-Ğ-Y kökünden türemiştir. Beğa, bir şeyin ne olduğunu anlamak için iyice bakmak, araştırmada aşırı gidip haddi aşmak, bir şeyi aşırı derecede istemek, arzu etmek³⁴; haksızlıkla üste çıkmak³⁵ anlamlarına gelir.

Ragıb el-İsfehani (ö. 502/1108) bağyın, adaleti aşp, onunda ötesi olan ihsan derecesine ulaşmak ile Hak'tan tecavüz edip, batıla girmek veya şüphelere düşmek, şeklinde iki türlü olduğunu belirtmiş, bunlardan birincisinin övüldüğünü ikincisinin ise yerildiğini söylemektedir.³⁶

C. 5. İSTİHZA

H-Z-E kökünden türemiştir. Bir kimseyi alaya alarak maskaralık etmek, şeref ve haysiyetini kırmak istemek³⁷; alaya almak, eğlenmek³⁸; gizli veya ince alay³⁹ manalarına gelir. İstihzanın altında kibirli bir insanın yattığını görebilmekteyiz. Ancak her istihzanın da kibirden kaynaklanmadığı bilinmelidir.

C. 6. İSTİĞNA

Ğ-N-Y fiil kökünden türemiştir. İhtiyaç hissetmeme, doyumluk, gönül tokluğu, önerilen bir işe karşı hafife alma ve basit görme ile birlikte nazlanma⁴⁰; fakir olmanın zıttı⁴¹; olanla yetinme, mevcuda kanaat etme, tenezzül göstermeme, gönül tokluğu, tok gözlülük⁴²; önerilen bir işe karşı nazlanma, nazlı davranma, doyumluk⁴³ manalarını ihtiva etmektedir. İstiğna yaptığı her işte kendisini mutlak anlamda serbest addeden, tamamıyla bağımsız olan ya da sadece kendisine bağımlı olan bir kişinin tutumunu anlatmaktadır.⁴⁴

³⁴ İsfehani, a. g. e. , s. 136

³⁵ Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad. :İsmail Karaçam, Emin Işık, vd.), X cilt, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, VI, 4463

³⁶ İsfehani, a. g. e. , s. 136

³⁷ Devellioğlu, a. g. e. , s. 548

³⁸ Doğan, a. g. e. , s. 544

³⁹ TDK. , a. g. e. , I, 723

⁴⁰ İsfehani, a. g. e. , s. 615-616

⁴¹ İbn Manzur, a. g. e. , XV, 136

⁴² Doğan, a. g. e. , s. 543

⁴³ TDK. , a. g. e. , I, 723

⁴⁴ Izutsu, a. g. e. , s. 108

İnsan, refaha kavuştuğu ve tabii sebepler istediği şekilde neticelendiği zaman kendi gücünün kendine yeterli geleceği inancıyla beğenmişlik duygusuna kapılır ve Allah'ı görmez olur. Bu durum insanın en temel özellikleri arasındadır. Nitekim kendine sonsuz güven duyan, kendisinden son derece memnun olup hiçbir minnet duygusu taşımayan insan bağımsızlık düşüncesiyle kendisini ilahmış gibi görebilmektedir.

İnsanın azmasında en fazla etkili rol oynayan faktör istighnadır. İnsanın kimseye ihtiyacı olmadığı hissine kapılması, insanı bilerek veya bilmeyerek inkar noktasına getirir.⁴⁵

C. 7. GURUR

Ğ-R-R kökünden türemiştir. Sözlükte aldatıcı dünya metarı, insanı aldatan boş şeylerle avutan batıl şeyler⁴⁶; aldatma, kandırma, aldanma, kapılma; gaflet bilgisizlik⁴⁷; kendini beğenme, üstün tutma, aldanma, aldanış, boş şeylere güvenmekten doğan aldanış⁴⁸; kendini beğenme, büyüklenme, kibir, övünme, çalım⁴⁹ anlamlarına gelir.

Şeytan kimi insanı malla, kimini ilimle, kimini hükümranlılıkla, kimini şehve-i istek ve arzularla aldatıp gurura sevk eder. Böylece insan kendinde bulunan bu özelliklerden dolayı kendini beğenme hastalığına kapılır ve insanlara tepeden bakmaya başlar. Ancak kişilerin bulunduğu konum aldanma konusunda farklılık arz eder. Kiminin gururu diğerine göre daha açık ve şiddetli olabilir.

D. KİBİR KAVRAMININ ZİT ANLAMLI LARI

D. 1. TEVAZU

Tevazu kelimesi sözlükte; Alçak gönüllülük gösterme⁵⁰; alçak gönüllülük, insanın nefsinin Hakk'ın huzurunda kulluk mevkiye koyması, halka karşı şefkatli olması,

⁴⁵ Yolcu, Mehmet, Kur'an'da İnkâr Psikolojisi, Çıra Yay. , İst. , 2004, s. 137

⁴⁶ Cemalüddin Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, a. g. e. , V, 13

⁴⁷ Mustafa Çağrıçı; 'Gurur', *DİA*, İstanbul, 1996, XIV, 212

⁴⁸ Doğan, a. g. e. , s. 414

⁴⁹ TDK. , a. g. e. , I, 578

⁵⁰ Devellioğlu, a. g. e. , s. 1322

kibir ve gururlu olmaması, Hak karşısında eğilmek, hakkı kabul etmek⁵¹; büyükmeme, alçak gönüllülük, gösterişsizlik⁵² anlamlarına gelir.

Istılahta ise; her şeyi hak ettiğı yere koymak demektir. Günümüzde ise daha çok alçakgönüllülük, kendini diğerlerinin yanında küçük görme şeklinde tanımlanmıştır. Aslında bu tevazu değil, hakkın iade edilmemesidir. Bir padişahın sırf tevazu olsun diye yerine bir hizmetliyi geçirmesi, bir ilim meclisinde sırf tevazu olsun diye bir cahilin hak etmediğı şekilde övülmesi bu duruma birer örnektir. Tevazu insanı doğruya sevk ettiğinden övülen bir tutumdur. Zira peygamber efendimize tevazu sahibi olmayan yani hakkı yerine vermeyen müşriklerin inanmadıkları görülmüştür. Bunlar tevazunun ne olduğunu bilselerdi, her şeyi hak ettiğı şekilde değerlendirselerdi, peygamber efendimize hak ettiğı değeri verecekler, O'nu peygamber olarak kabul edeceklerdi.

Tevazu, ister cahilden, ister çocuktan olsun, hakkı duyduğın vakit ona boyun büküp kabullenme olarak; dünyalıkta senden daha aşağıda olan kimseler yanında onlardan fazla bir şeyin olmadığını senden daha çok servete sahip olanların senden fazla bir şeyleri olmadığını gösterir tavır takınma halidir.⁵³

Tevazu hakkında söylenilenlere baktığımızda tam olarak karşılığının verilemediğini görmekteyiz. Çünkü tevazunun konusu çok geniştir. Oturmadan kalkmaya, yemeden içmeye, konuşmadan susmaya, vb.'lerine varıncaya kadar her konuyu tevazu ilişkisiyle değerlendirebiliriz.

Peygamber efendimizde tevazuyu insanlara çok tavsiye etmişlerdir. Bu konunun önemini anlatan rivayetlerden bir kaç şunlardır;

‘Enes bin Malik (r.a.) şöyle demiştir: ‘Şüphesiz, Medine halkından cariye durumundaki yaşlı kadın bile Resulullah (s. a. v.)’in elinden tutar ve kendi ihtiyacı için istediğı Medine'nin her hangi bir semtine götürünceye kadar Resul-i Ekrem (s. a. v.)

⁵¹ Uludağ, Süleyman, *Tasavvufi Terimler Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İst. 2001, s. 350

⁵² Doğan, a. g. e. , s. 1089; TDK. , a. g. e. , II, 1466

⁵³ Gazzali, a. g. e. , III, 734

mübarek elini yaşlı kadının elinden çekip çıkarmazdı, yani bu derece üstün tevazu gösterirdi.⁵⁴

‘Enes bin Malik (r.a.) şöyle söylemiştir: ‘Resulullah (s. a. v.) hastayı ziyaret eder, cenazeyi takip eder, kölenin davetine icabet eder ve merkebe binerdi. O, Kurayza ve Nadir savaş günü bir merkep üstünde idi. Hayber savaş günü de burnuna hurma yaprağından yapılma bir yuların takılı bulunduğu bir merkep üstünde idi ve altında hurma yaprağından mamul bir semer vardı.’⁵⁵

‘Iyaz bin Himar (r.a.)’den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) onlara bir konuşma yaparak şöyle buyurmuştur: ‘Allah, birbirinize karşı alçak gönüllülük ediniz ki hiç kimse hiç kimseye üstünlük taslamasın, diye bana vahiy etti.’⁵⁶

‘Cübeyr b. Mut’ım (r.a.) babasından rivayetine göre şöyle demiştir: ‘Bende büyükleme olduğunu söylüyorlar halbuki ben eşeğe bindim, kıldan yapılmış elbiseler giydim, koyundan süt sağdım. Rasulullah (s.a.v.): ‘Kim bunları yaparsa o kimse de kibirden bir parça yoktur.’ buyurmuştur.’⁵⁷

‘Abdullah bin Büsr (r. a.) şöyle demiştir: ‘Ben bir kere Peygamber (s. a. v.)’e bir koyun kesip yemesi için ikram ettim. Resulullah (s. a. v) dizleri üstünde oturup yedi. Bir bedevi de; ‘Bu ne biçim oturuştur?’ dedi. Bunun üzerine Resuli Ekrem (s. a.v.); ‘Allah, beni mütevazı bir kul etti ve beni kibirli ve büyükleme bir kimse etmedi.’ buyurdu.’⁵⁸

Bu hadisler Peygamber efendimiz (s. a. v.) Allah’ın en sevgili kulu olmasına rağmen ümmeti için eşsiz tevazu örneği olduğunu gözler önüne sermektedir. Tevazu sahibi olan kişi, bu hadislere göre kibirli olanlara göre, kendisi için daha hayırlı bir iş yapmış demektir. Şimdi Kur’an’da kibir konusuna geçelim.

⁵⁴ İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen-i İbni Mace*,(trc: Haydar Hatipoğlu), X cilt, Kahraman Yay. , İst. , 1983, Zühd, 16, 4177 no’lu hadis, X, 452

⁵⁵ İbn Mace, a. g. e. , Zühd, 16, 4178 no’lu hadis, X, 452

⁵⁶ İbn Mace, a. g. e. , Zühd, 16, 4179 no’lu hadis, X, 453

⁵⁷ Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizi ve Tercümesi*, (trc: Osman Zeki Mollamehmetoğlu), VI cilt, Yunus Emre Yay. , İst. , ts. , Birr, 60, 2069 no’lu hadis III, 405-406

⁵⁸ İbn Mace, a. g. e. , Yiyecekler, 6, 3263 no’lu hadis, IX, 216

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1. KUR'AN'DA KİBİR

Kainatı yaratan yüce Allah kullarını hiçbir zaman yalnız bırakmamış, karanlık yolları aydınlatan bir ışık gibi rehber olan ilahi vahyi ile her zaman kullarına seslenmiştir. Kıyamete kadar koruma altında olan Kur'an Allah'ın kullarına yapmış olduğu seslenmedir. İçinde bir kula lazım olan her şeyi bulunduran Kur'an kibir konusunda da biz kullara rehberlik etmektedir. Şimdi imana engel olan, kalbe perde indiren, Allah'ın rızasını kaybetmeye vesile olan kibrin kelime anlamı olarak Kur'an'da yüklendiği anlama bakalım.

*'Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geliyorsa ve onlara bir ayet getirmek için yere bir tünel kazmaya veya göğe bir merdiven kurmaya gücün yetiyorsa yap. Allah dileseydi onları, hidayette birleştirdi. O halde sakın cahillerden olma.'*⁵⁹

Taberi, tefsirinde bu ayette geçen 'kebüre' kelimesi için ağır manasını vermiştir.⁶⁰

Razi, bu ayette geçen 'kebüre' kelimesiyle ilgili rivayeti şöyle aktarmıştır: 'İbn Abbas (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, Hars İbn Amir İbn Nevfel İbn Abdülmenaf, kureyşli bir toplulukla beraber Hz. Peygamber'in yanına getir. Onlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: 'Ey Muhammed, diğer peygamberler gibi, sen de bize Allah'tan bir mu'cize getir. O zaman muhakkak seni tasdik edeceğiz.' derler. Allah Teala, onlara bir mu'cize göndermeyince, Resulullah'tan yüz çevirirler. Bu da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çok ağır gelir.'⁶¹

Muhammed Hamdi Yazır, tefsirinde 'kebüre' kelimesini sabır ve tahammül edilmez olarak açıklamıştır.⁶²

⁵⁹ En'am, 6/35

⁶⁰ Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camii'l- Beyan an Te'vili Ayi'l- Kur'an*, (ihtisar ve tahk: Muhammed Ali es-Sabuni, Salih Ahmed Rıza; trc: Mehmet Keskin), VI cilt, Hikmet Neşriyat, İst. 2006, II, 112-113

⁶¹ Razi, Ebu Abdillâh M. b. Ömer el-Hüseyin, *Tefsir-i Kebir* (Mefatihü'l-Gayb), (trc: Suat Yıldırım - Lütfullah Cebeci -vd.), XXIII cilt, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, IX, 406

⁶² Yazır, a. g. e. , III, 413-416

*‘Onlara Nuh’un kıssasını oku. O, bir zaman kavmine şöyle demişti: ‘Ey kavmim, aranızda bulunmam ve Allahın ayetlerini hatırlatmam size ağır geliyorsa, bilin ki ben, sadece Allah’a güvenmekteyim. Siz de ortaklarınızla bir araya gelerek yapacağınızı kararlaştırın. Sonra yapacağınız iş, sizi üzüntüye düşürmesin. Ve nihayet bana hiç mühlet vermeden, hükmünüzü uygulayın.’*⁶³

Ayette geçen ‘kebüre’ kelimesine Taberi, tefsirinde gücüne gitme⁶⁴ manasını vermiştir.

Razi bu ayette geçen ‘kebüre’ kelimesi için, Nuh’un kavminin batıl dinlerine iyice alıştıklarını, başka bir dine davet edilmeleri onların inandıkları dinin yanlış olduğunu gösterdiğinden ağır geldiği açıklamasını yapmıştır.⁶⁵

Kurtubi ise, eğer size ağır geliyorsa, ifadesine sizin için büyük bir iş manasını vermektedir.⁶⁶

Ayrıca kibir: Yaşça büyük olmak, ihtiyarlamak anlamına gelmektedir. Bu mana için mazi sigası olan ‘kebire’ ifadesi kullanılmıştır. Kur’an’da bu kullanımını örnekleyen ayet şudur;

*‘Sizden herhangi biriniz ister mi ki, altından ırmaklar akan, içinde her türlü meyvenin de bulunduğu üzüm ve hurma bahçesi olsun ve kendi üzerine ihtiyarlık çökmüş olsun, ayrıca aciz, zayıf çocukları da bulunsun. Sonra da bu bahçeye ateşli bir kasırga İsabet etsin de yansın? İşte Allah size ayetlerini böyle açıklar ki düşünesiniz.’*⁶⁷

Bu ayette geçen ‘kebire’ kelimesine Razi, son derece yaşlı, çalışıp çabalamaktan aciz kalan,⁶⁸ Muhammed Hamdi Yazır ise, ihtiyarlık çökmüş⁶⁹ manasını vermiştir.

⁶³ Yunus, 10/71

⁶⁴ Taberi, a. g. e. , II, 473

⁶⁵ Razi, a. g. e. , XII, 435-437

⁶⁶ Kurtubi, a. g. e. , VIII, 558

⁶⁷ Bakara, 2/266

⁶⁸ Razi, a. g. e. , IV, 500- 502

⁶⁹ Yazır, a. g. e. , II, 191-196

Bununla birlikte Allah kibir kelimesinin büyüklenme anlamını şu ayette gözler önüne sermektedir;

‘Kendilerine verilmiş hiçbir delil olmadan Allahın ayetleri üzerinde münakaşa edenlerin kalplerinde, ulaşamadıkları büyüklenmeden başka bir şey yoktur. O halde sen Allaha sığın. Şüphesiz o, her şeyi işitendir, görendir.’⁷⁰

Taberi bu ayetle ilgili, ‘Ey Muhammed senin, rabbinin katından getirmiş olduğu ayetler hakkında kendilerinde, Allah katından hiçbir delil bulunmadığı halde tartışan o insanların tartışma sebebi, kalplerinde kibrin bulunmasıdır. Bu kibirten dolayı sana tabi olmayı ve senin, Allah katından getirdiğin dini kabul etmeyi gururlarına yediremezler. Onlar, Allah’ın sana verdiği üstünlüğü kışkandıkları için böyle yaparlar. Fakat onlar bu davranışlarıyla Allah’ın sana verdiği üstünlüğe asla erişemezler. Zira bu, Allah’ın, kullarından dilediğine verdiği İütfudur. Kulların istekleriyle elde edilecek bir şey değildir. O halde sen bunların şerrinden ve kalbine kibir gelmesinden Allah’a sığın. Allah, bu tartışmaya girenlerin sözlerini çok İyi işiten ve davranışlarını çok iyi görendir. Onlara layık oldukları cezayı verecektir.’⁷¹ açıklamasını yapmıştır.

Razi ise, onları bu batıl mücadeleye sevk eden şeyin kalplerindeki kibir olduğunu, kibrin, senin nübüvvetini kabul etmeleri halinde, senin elinin altına, emir ve yasaklamanın altına girmelerini gerektirmesinden neşet ettiğini, onların göğüslerinde ise, peygamberin hizmetinde bulunmaya razı olmayan bir kibrin yattığını söylemektedir.⁷²

Kurtubi bu ayetle ilgili yaptığı açıklamada Allah’ın ayetleriyle tartışanların kendi görüşlerine göre Peygamber’e uyacak olurlarsa, yüksek mertebelerinin azalacağını, durumlarında bir eksilme olacağını, O’na tabi olmayacak olurlarsa, yükseleceklerini zannettiklerini söylemiştir. Kurtubi, buradaki ‘kibir’den kastın, büyük iş anlamında olduğu nu da söylenmiştir.⁷³

⁷⁰ Mü’min, 40/56

⁷¹ Taberi, a. g. e. , V, 141-142

⁷² Razi, a. g. e. , XIX, 318

⁷³ Kurtubi, a. g. e. , XV, 280-281

Yazır ise, bu ayetin tefsirini şöyle yapmıştır; ‘Yetki ve delil olmaksızın Allah’ın ayetleri hakkında mücadele edenlerin, sinelerinde, gönüllerinde kibirden başka bir şey yoktur. Hakkı kabule tenezzül etmek istemeyen bir büyüklük davası, kuru bir azamet kuruntusu, fakat bir kibir ki onlar, ona yetişecek değildirler. Hadlerinden çok aşkın ne şimdi, ne ilerde, gereğine erişmeleri ihtimali bulunmayan bir kibir, çünkü Allah’ın ayetlerinin üstüne çıkılmaz. Allah’ın vermediği değer ve mertebe zorla alınmaz. Peygamberliğe çalışıp çabalamakla yetişilemediği gibi, Allah vergisinden fazla, bir selahiyete de erilmez. İşte Allah’ın ayetleri hakkında mücadele edenler, sırf böyle bir kazanç ile mücadele ediyorlar. Delili ortada olan Hakk’a karşı, taassup, bağnazlık ile mücadele edenlerin hepsi bu hükme dahildirler. Hepsi böyle sinelerinde yetişemeyecekleri bir kibir taşıdıklarından dolayı mücadele ederler.’⁷⁴

1. 2. KUR’ANDA KİBİR İLE İLİŞKİLENDİRİLEN KAVRAMLAR

1. 2. 1. Küfür

İnsanın özünde bulunan ve yaratılıştan gelen inanma yeteneğini yok eden ve imana götüren yolları kapatan bazı nedenler vardır. Bu nedenler arasında kibir insanın kalbini, gözünü ve aklını perdeleyerek onun mantıklı düşünmesine büyük bir engeldir. Küfrün temelinde insandaki gurur, bağımsızlık ruhu, beşeri veya ilahi hiçbir otorite önünde eğilmeyi kabul etmeyen şiddetli bir şeref duygusu yatmaktadır. Bunun en belirgin bir örneğini cahiliye araplarında görmekteyiz.⁷⁵ Küfür kavramının mana yapısında en önemli öge tepeden bakma veya küçük görmedir ve bu durumu Kur’an en güzel şekilde vurgulamaktadır.

‘İlahınız tek bir ilahtır. Bununla beraber, ahrete iman etmeyenlerin kalpleri inkarcı, kendileri kibirlidir. Gerçekten ibadet edilmeye layık olan ilahınız tek bir ilahtır. Ne var ki öldükten sonra dirilmeye, Allah’ın orada gerçekleştireceğini vaat ettiği cezalandırma veya mükafatlandırmaya iman etmeyenlerin kalpleri, Allah’ın kudretini, büyüklüğünü ve birliğini inkar etmektedir. Onlar, hakkı kabul ve Allah’ın birliğini ikrar etmekten kibirlenen kimselerdir. Şüphesiz ki Allah, gizledikleri ve açığa vurdukları her

⁷⁴ Yazır, a. g. e. , VI, 528-531

⁷⁵ İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, (trc. Süleyman Ateş), Kevser Yayınları, Ankara, ts., s. 193

*şeyi bilir. Muhakkak ki Allah, büyüklük taslayanları sevmez. Şurası bir gerçektir ki Allah, müşriklerin gizlemiş oldukları kibirlenmeyi de, açığa vurdukları inkar ve iftiralarını da bilir. Ve Allah, putları bırakıp ta kendisine ibadet etmeyi gururlarına yediremeyenleri sevmez.*⁷⁶

Taberi'ye göre bu ayet, Allah'ın, müşriklerin gizlemiş oldukları kibirlenmeyi, açığa vurdukları inkar ve iftiralarını bileceğini, putları bırakıp ta kendisine ibadet etmeyi gururlarına yediremeyenleri sevmeyeceğini bildirmektedir.⁷⁷

Razi bu ayetle ilgili şu açıklamayı yapmıştır; 'Bil ki Allah, daha önce putlara ve heykellere tapanların yollarını ve inançlarını çürütüp gittikleri yolların yanlışlığını kesin delillerle ortaya koyunca, 'sizin tanrınız, bir tek tanrıdır.' buyurmuştur. Daha sonra da, kafirlerin niçin şirke düşüp, tevhitte uzaklaştıklarını anlatarak, 'Ahrete inanmayanların kalpleri, bunu inkar edicidir. Onlar, mağrur kimselerdir.' buyurmuştur ki bu, 'Ahrete inanıp, ebedi mükafatı elde etmeyi arzulayan ve ebedi azaba düşmekten korkan kimseler, delilleri, teşvikleri ve sakındırmaları duyup dinlediklerinde, azaba düşmekten endişe duyarlar da, duydukları şeyler üzerinde inceden inceye düşünür, tefekkür ederler ve böylece delilleri duymaktan istifade ederek, batıldan Hakk'a dönerler, ama ahrete inanmayan, onu kabul etmeyen kimseler, mükafat elde etme arzusu duymaz ve cezaya uğramaktan endişe etmezler, böylece de, kendi görüş ve inançlarına uymayan her sözü reddeder, başkalarının sözüne kulak verme hususunda kibir gösterir, cehalet ve dalalette ısrar edip, saplanır kalırlar. Daha sonra Allah, 'Şüphe yok ki Allah, onların gizledikleri şeyleri de açıkladıkları şeyleri de bilir.' buyurmuştur. Buna göre mana, 'Allah, onların, o bozuk ve yanlış yollarında tasavvur ettikleri herhangi bir şüpheden veyahut da hayal ettikleri bir müşkilden ötürü ısrar etmediklerini, tam aksine bu ısrarın taklitten, hakka müracaat etmeden nefret etmekten ve atalarının inançlarını destekleme tutkularından, tekebbür ve kibirlerinden dolayı olduğunu bilir.' şeklinde olur. İşte bundan dolayı Allah, 'Gerçekten O, kibirlileri sevmez.' buyurmuştur ki, bu tehdit bütün tekebbür edenleri içine alır.'⁷⁸

Kurtubi bu ayetle ilgili yatığı açıklamada şunları söylemiştir; 'Sizin ilahınız tek

⁷⁶ Nahl, 16/22-23

⁷⁷ Taberi, a. g. e. , III, 230-231

⁷⁸ Razi, a. g. e. , XIV, 196-197

bir ilahdır.’ Şanı yüce Allah, kendisine şirk koşmanın imkansızlığını açıkladıktan sonra, hak mabudun bir ve tek olduğunu, O’ndan başka bir Rabb, O’ndan başka bir ilah olmadığını beyan etmektedir. ‘Ahrete inanmayanların ise, kalpleri inkar edicidir.’ Yani, onların kalpleri, verilen öğüdü kabullenmez. Öğüt ve hatırlatmanın kalplerine bir etkisi olmaz. Bu ise kaderiyenin görüşünü reddetmektedir. ‘Hem onlar, büyüklük taslayanlardır.’ Yani onlar, hakkı kabul etmeye yanaşmayarak, ona karşı büyüklük taslayan, böbürlenmiş mütekebbirlerdir. ‘Muhakkak O, müstekbirleri sevmez.’ Yani onları mükafatlandırmaz, onlardan övgü ile söz etmez. İlim adamları der ki: ‘Her bir günahı saklayıp gizlemek mümkündür, kibir müstesna. Çünkü kibir açıklanması kaçınılmaz bir fık’r’dır. Bütün isyanların da asıl esası odur.’⁷⁹

Günümüzde insanın kendini, kendine yeterli görmesi inkarcılığın tezahürüdür. Böylece insan nefsinin tutkularına kul olup tevhide baş kaldırır. İnsanlar bağımsızlık duygusunun etkisiyle ölçsüz bir gurur ve büyülenme içerisine girerek kendilerini Tanrı yerine koyarlar.⁸⁰ Görülüyor ki, Allah’ı, kendilerine İlah olarak kabul etmeyenlerin gönüllerinde yatan gurur ve kibir duyguları, onları ilahi rahmetten uzak tutmaktadır.

1. 2. 2. İman

İman kelimesi, eman ve emniyet güven anlamındadır. ‘E-M-N’ masdarından türetilmiş olup korkunun zıddıdır. Sözlükte iman, tasdik⁸¹; itimat, huzur ve emin kılma⁸² anlamlarına gelir. İstilahta iman, Allah tarafından getirdiği şeylerde Hz. Muhammed’i tasdik etmektir. Diğer bir deyişle Hz. Peygamberin Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen ve zarurat-ı diniye diye bilinen İslami esasların, hükümlerin ve haberlerin doğru ve gerçek olduğuna tereddütsüz inanmaktır.⁸³

Ebu Hanife(v. 150) imanın kalple işlenen bir fiil olduğunu, kalbin tasdiki ve dilin ikrarından meydana geldiğini beyan etmiştir. Kişinin imanı sayesinde Rabb’ını

⁷⁹ Kurtubi, a. g. e. , X, 150-151

⁸⁰ Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV. Yayınları, Ankara, 1993, s. 206-208

⁸¹ İsfehani, a. g. e. , s. 26.

⁸² İbn Manzur, III, 22-26

⁸³ Gölcük , Şerafettin - Toprak, Süleyman, *Kelam Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, 5. Baskı, Konya, 2001, s. 110; Yüksel, Emrullah, *Sistematik Kelam*, İz Yayıncılık, İst. 2005, s. 219

bilebileceğini söylemiştir.⁸⁴ O'na göre sadece dil ile ikrar etmek ve sadece kalple tasdik etmek iman olmaz.⁸⁵ İmam Şafî(v. 204)'ye göre ise; İman, ikrar, tasdik ve iyi iş işlemektir.⁸⁶ Ebu Mansur-i Maturidi(v. 333)'de, imanın kalple tasdik olduğunu dil ile ikrarın sadece dünyada Müslüman ahkâmının yürütülmesi için gerekli olduğunu söylemiştir.⁸⁷ Ebu'l-Hasan El-Eş'ari(v. 324) iman hakkında, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu ve haber verdiği şeylerde doğru olduğunu tasdik etmek, tasdik etmenin ise, kalp ile olduğu ve bunların imanın esas rükünlerini oluşturduğu görüşüne sahiptir. O dil ile ikrarı ve ameli, imanın esas rükünleri olarak kabul etmemiştir. Bu nedenle imanın içinde ikrara yer vermediği gibi amele de yer vermemiştir.⁸⁸ Sa'du'd-Din Taftazani (ö.1390)'nin de iman hakkında, Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği şeyleri tasdik ve ikrar etmek olduğu ve ikrar etmenin sadece dünyevi hükümlerin tatbik edilmesi için gerekli olduğu görüşüne sahip olduğunu görmekteyiz.⁸⁹

Oysaki insan, sadece Allah'a inanmak O'na kulluk ve ibadetle giderebileceği manevi bir açlık içindedir. Onun bu açlığını, maddi olanaklar, geçici makamlar ve bunların sağladığı büyüklük duygusu gibi başka yollarla gidermeye çalışması faydasızdır. Bunlar, kendilerini beğenip kendi dışındaki insanlara değer vermezler, başkalarının en mantıklı delillerini bile kabul etmezler. Böylece hem Allah'ın, hem de kulların hakkına tecavüz etmiş olurlar ki, onların ortak özellikleri zorba ve zalim oluşlarıdır. Kur'an'da kibir ilişkisini ele alan ayetler şunlardır;

'Yeryüzünde haksız yere böbürleneni ayetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar, her ayeti görseler yine ona iman etmezler. Doğru yolu gördükleri zaman onu kendilerine yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu gördüklerinde onu kendilerine yol edinirler. Bunun sebebi ise, ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil

⁸⁴ Ebu Hanife, Numan b. Sabit, *Fıkı Ekber* , (şerh:Allame Aliyyül Kari; Mütercim:Hüseyin S. Erdoğan; haz: Mevlüt Karaca), Hisar Yayınevi, İst. ts. , s. 67

⁸⁵ Öz, Mustafa, *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 5. Baskı, İst. , 2009, s. 60

⁸⁶ Yörükân, Yusuf Ziya, *İslam Akaidine Dair Eski Metinler*, (Tevhid ve Akaid Risaleleri), Ankara İlahiyat Fakültesi Yay. Milli Eğitim Basımevi. İst. 1953, s. 22

⁸⁷ Sabuni, Nureddin, *Maturidiyye Akaidi*, (trc: Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts. , s. 179

⁸⁸ Eş'ari, Ebu'l-Hasan, *İslam İnanç Esasları*, '*el-İbane an Usulid-Diyane*' (çevr; Mehmet Kubat), İşrak Yayınları, İst. 2008, s. 14

⁸⁹ Taftazani, Sa'du'd-Din, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi; Şerhu'l-Akaid*, (haz: Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İst. , 1980, s. 277-278

*kalmalarıdır.*⁹⁰

Taberi bu ayetle ilgili yaptığı açıklamada, Allah'ın, yeryüzünde haksız yere böbürlenerek itaat etmeyenlerin gururlanmalarının cezası olarak, yüceliğini gösteren delillerini anlamaktan onları mahrum edeceğini haber verdiğini söylemiş ve açıklamalarına şöyle devam etmiştir; 'Onlar, Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren herhangi bir delil ve alameti gördükleri zaman ona inanmayacaklar ona iftiralarda bulunacaklardır. Onlar, doğru yolu gördüklerinde onu takip etmeyecekler, sapıklık ve bozgunculuk yolunu gördüklerinde ise ona sahip çıkıp onu takip edeceklerdir.'⁹¹

Razi Allah'ın; 'Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri, ayetlerimizden çevireceğiz.' buyruğunun, onların kibirlenmelerine ve küfürlerine karşı bunun bir ceza olduğunu gösterdiğini söylemiş ve Allah'ın onları ayetlerden yüz çevirmesinin sonucu olarak, başlarına zillet ve küçüklük getirdiği yorumunu yapmıştır. O'na göre bu sonuç onların, inkarlarına ve Allah'a karşı tekebbür etmelerine karşı bir ceza yerine geçer. Halbuki tekebbür sıfatı Allah'a aittir. Çünkü O, hiç kimsede bulunmayan kudret ve fazl sıfatına sahiptir. Bundan dolayı gerçek mütekebbir sıfatına sahip olacak olan sadece Allah'ın zatıdır.⁹²

Kurtubi bu ayette geçen, 'Kibirlendiler' kelimesinin kendilerini insanların en faziletli olarak görenler anlamına geldiğini, bunun ise batıl bir zan olduğunu ve onların, kibirleri dolayısıyla peygamberlere tabi olmadıklarını ve peygamberlere kulak vermediklerini söylemiştir.⁹³

Yazır, bu ayetle ilgili şu açıklamaları yapmıştır; 'O kibirlenme şu iki sebeple olur: Birincisi ayetlerimizi inkar etmiş olmaları, yani gidişlerinin fenalığını, hakkın aleyhlerinde olduğunu gösteren, hayr ile şerri, hak ile batılı ayırt etmek için indirilmiş bulunan objektif ve sübjektif delillerimizi, mucize ve alametlerimizi aslı olmayan birer hurafe gibi saymalarıdır. ikincisi de o ayetlerimizden gafıl olmalarıdır. Yani okuyup araştırmadan, anlayıp dinlemeden uzak kaldıkları ayetlerimizi amellerinde dikkate

⁹⁰ Araf, 7/146

⁹¹ Taberi, a. g. e. , II, 261-262

⁹² Razi, a. g. e. , XI, 64-67

⁹³ Kurtubi, a. g. e. , VII, 456-457

almamaları, hem bilgi alanında, hem uygulama alanında onlardan gafil olmaları, uzak kalmalarıdır.’⁹⁴

Görülüyor ki, kibir duygusu, gerçeklerle karşı karşıya gelindiğinde hakkı inkar ederek, Allah’ın, doğuştan iman etme yetisine sahip olarak yarattığı kalbin doğru bir inanca sahip olmasını engellemektedir. Bu kibir duygusunun inatla birleşmesi sonucu meydana gelen bir hadisedir.

Konumuzla ilgili, ‘*Size ayetlerim okunmadı mı? Siz, büyüklük tasladınız ve suçlu bir kavim oldunuz değil mi?*’⁹⁵ ayeti hakkında ise Taberi; ‘Dünyada iken Allah’ın birliğini inkar eden ve hanlığın sadece ona ait olduğunu kabul etmeyen kafirlere, kıyamet günü şöyle denilecektir. ‘Dünyada iken sizlere ayetlerim okunmadı mı? Evet, okunmuştu, fakat sizler onları dinlemeyi gururlarınıza yediremediniz. Ve sizler suçlu bir kavim oldunuz. Allah’ı inkar ediyor, öldükten sonra dirilmeye inanmıyor ve çeşitli günahlar işliyordunuz.’⁹⁶ yorumunu yapmıştır.

İmanla ilgili yapılan tanımlara baktığımızda imanın, kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve imanı dışa yansıtan amel boyutunun olduğunu görmekteyiz. Bunların üçünün bir araya gelmesiyle kişide imanın oluşabileceği gibi, sadece kalple tasdik unsurunun meydana gelişiyle de bir kişi hakkında imandan bahsedilebilir. Ancak böyle bir iman, temelleri sağlam atılmamış bir binanın ufak bir zelzelede yıkılma tehlikesine maruz kalması gibi her an yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bununla beraber amel ile desteklenmiş olmasına rağmen, kalp ile tasdik hususunda sıkıntılara sahip olan imanda yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Nitekim tezimizin konusunu oluşturan ve kalbi hastalıklardan biri olan kibir, kalpteki tasdiki zedeleyebilmektedir. Burada şunu söylenmesi gerekir ki, her kibir küfür değildir. Ancak, Rahman’ın emrine karşı gelmeye neden olan kalpteki kibir hastalığı inat duygusuyla birleşerek, inkara neden olmuş, şeytanı cennetten çıkarmış, ilahi rahmetten uzaklaştırmıştır. O halde iman için öncelikle kalbin tasdikinin çok kuvvetli olması gerekmektedir ki, en güçlü bir fırtınada bile suyun üzerinde kalarak yüzmeyi başara bilen bir gemi gibi olabilsin. Bu nedenle kalp

⁹⁴ Yazır, a. g. e. , IV, 131-132

⁹⁵ Casiye, 45/31

⁹⁶ Taberi, a. g. e. , V, 279-280

hastalıkları tedavi edilmelidir. Kainatta meydana gelen ilk kalbi hastalığında kibir olduğunu ve meydana getirdiği neticeleri tezimizin ilerleyen bölümlerinde ele alacağız.

1. 2. 3. Kizb

Kizb, gerçeği olduğu gibi yansıtmamak, gerçek hakkında inkar yolunu seçmektir. İnsanoğlu bazen, kibrinin esareti altına girerek yalana başvurabilir. Nitekim Yüce Allah, Kur'an'da bu hususa şu ayetle dikkat çekmektedir;

*'Ey Muhammet, kıyamet günü, Allah'a karşı yalan uyduranların yüzlerinin simsiyah kesildiğini görürsün. Kibirlenenler için cehennemde yer mi yok?'*⁹⁷

Taberi, Allah hakkında yalan söyleyenlerin çocuk isnad ederek yalan söylediklerini bunu Allah'a karşı böbürlendiklerinden dolayı yaptıklarını ve cehennemin onların hapsini alacak kadar geniş olduğunu söylemiştir.⁹⁸

Razi ise bu ayetin kıyamet günü yüzleri kararan kimselerin, kibir taslayan kimseler olduğunu gösterdiğini, kibrin, 'Ben yaratmaya, diriltmeye ve var etmeye kadir değilim. Çünkü bunlara kadir olan ancak Allah'tır.' diyen kimselere uygun düşmediğini söylemiştir.⁹⁹

Yalan söylemek kişinin doğruları bildiğini gösterir. Zira yalan ancak doğruları bildikten sonra söylenebilir, aksi halde yalandan bahsedilemez. Bu ayetler gösteriyor ki, onlar kibirlerine mağlup oldukları için yalan söylemişlerdir ve akıbetleri ateşten başka bir şey değildir.

1. 2. 4. Cehl

Cehl ilmin zıttı olup, karşı tarafı onun hak ve hukukunu hafife almak önemsememek¹⁰⁰; bir nesneyi olduğunun dışında bilmek ve görmektir.¹⁰¹

İslam öncesine cahiliye ismi verilmesinin nedeni olarak zulüm ve haksızlığın hakim olmasıdır ki onlar kız çocuklarını beğenmeyerek canlı canlı toprağa gömebilecek

⁹⁷ Zümer, 39/60

⁹⁸ Taberi, a. g. e. , V, 105-106

⁹⁹ Razi, a. g. e. , XIX, 211-212

¹⁰⁰ İbn Manzur, a. g. e. , XI. 129

¹⁰¹ İsfehani, a. g. e. , s. 209

kadar kibirlenerek zulumlerini göstermişlerdir. Yüce Kitabımız Kur'an cehalet ve kibir ilişkisini şöyle açıklamıştır;

*‘İnkâr edenler, kalplerine taassubu, o cahiliye taassubunu yerleştirirken, Allah da peygamberinin ve müminlerin kalplerine huzur ve sükunet indirdi. Onları, takvaya götüren sözden ayırmadı. Onlar ise buna hakkıyla layık ve ehil kimselerdi. Allah, her şeyi çok iyi bilendir.*¹⁰²

Razi, onların kalplerine yerleştirdikleri taassup nedeniyle, islam’a teslim olmayacaklarını, cahilliklerinin taasuplarıyla birleşerek daha kötü sonuçlara neden olduğunu söylemiştir.¹⁰³

Kurtubi, onların hamiyetlerinin sonuçlarını şöyle açıklamıştır; ‘Birincisi, peygamberin risaletini ikrar etmeme, ikincisi, ‘Rahman ve Rahim Allah’ın adı ile diye başlamayı kabullenmeme, üçüncüsü, müslümanların Mekke’ye girmekten engellemeleridir.¹⁰⁴

Yazır ise bu ayetle ilgili, o cahiliye hamiyeti, cahiliye milletin hamiyeti veya cahiliyyet hamiyeti yani cahillik hamiyeti veya cahilane hamiyet ki, yerinde olmayan manasız hamiyet yahut hakkı kabule mani olan hamiyettir, dedikten sonra ayetin iniş nedenini şöyle haber veriyor; ‘Rivayet olunur ki, Kureyş, Süheyl b. Amr el-Kureyşî’yi ve Huveytıb b. Abdiluzza’yı ve Mükriş b. Hafsı Ahıyefî, gelecek yıl Mekke Kureyş tarafından üç gün boşaltılmak üzere bu senelik geri dönmesini Resulullah'a bildirmek için göndermişlerdi. Resulullah da kabul etti, aralarında bir antlaşma metni yazdılar. Resul-i Ekrem (s.a.v.), Hazret-i Ali’ ye, ‘Bu, Resulullah’ın Mekke’lilerle yaptığı antlaşma şartlarıdır.’ buyurdu. Onlar: ‘Biz senin Allah’ın elçisi olduğunu bilsek seni Beytullah’tan men etmez, harbe kalkışmazdık. Fakat ‘Bu, Muhammed b. Abdullah’ın yaptığı antlaşmadır.’ yaz dediler. Peygamber Efendimiz: ‘Ben şahadet ederim ki, ben Allah’ın elçisiyim ve ben Muhammed b. Abdulah’ım, yaz arzularını buyurdu. Müslümanlar bundan üzüntü duydular, onların tekliflerini kabul etmek istemediler, herifleri tutuvmeyi kurdular, derken yüce Allah üzerlerine sekinetini

¹⁰² Fetih, 48/26

¹⁰³ Razi, a. g. e. , XX, 173-174

¹⁰⁴ Kurtubi, a. g. e. , XV, 206-207

indirdi de hilm ve vakar ile yumuşadılar, yatıştılar. İbnü Cerir'in zikrettiğine göre; Resulullah tavaf etmek için Kabe'nin boşaltılması şartını teklif etmişti, Süheyl, sıkışmışlar diye Arab'a söz ettirmeyiz, bu sene olmaz fakat gelecek sene dedi, yazıldı. Sonra Süheyl şu şartı teklif etti: 'Bizden sana bir adam gelirse senin dininde dahi olsa bize geri gönderirsin,' dedi. Müslümanlar: 'Sübhanallah, müslüman olarak gelen bir adam müşriklere nasıl geri gönderilir?' dediler. Bunun görüşülmesi sırasında Süheyl'in oğlu Ebu Cendel kendisine vurulmuş olan ayak zincirleriyle sekerek Mekke'nin altından çıkmış, kendisini müslümanların arasına atmıştı, babası Süheyl, 'Ya Muhammed! İlk önce ben bunun bize geri verilmesini isterim.' dedi. Resulullah, 'Gel bunu benim için kurtar.' buyurdu. 'Senin için kurtarmam.' dedi. 'Etme yap!' buyurdu. 'Yapmam dedi.' Ebu Cendel de öteden, 'Ey müslümanlar! Ben size müslüman olarak gelmişken müşriklere geri mi iade edileceğim? Görmüyor musunuz ne haldeyim?' dedi, Allah yolunda çok azab çektilirmişti, bu noktada Hz. Ömer dayanamamış, Hz. Peygamber'e gelmiş, demişti ki: 'Biz hak üzere değil miyiz?' Resulullah, 'Evet.' buyurdu, 'O halde niçin dinimizde bu zillate söz veriyoruz?' dedi. 'Ben Allah'ın Resulüyüm, O'na asi olmam, O benim yardımcımdır.' buyurdu. 'Sen bize Beytullah'a varacağız, onu tavaf edeceğiz demiyor muydun?' dedi. 'Evet ama, bu sene varacağız dedim mi?' buyurdu. 'Hayır.' dedi. 'Öyleyse yine varacaksın, tavaf edeceksin.' buyurdu. Sonra Ebu Bekir'e varıp: 'Bu gerçekten Allah'ın Peygamberi değil mi?' dedi, Ebu Bekir 'Evet.' dedi. 'Biz hak üzere değil miyiz?' dedi, 'Hakk üzereyiz dedi.' 'O halde dinimizde bu zillate niçin söz veriyoruz?' dedi. Ebu Bekir demişti ki: 'Be hey adam, O Allah'ın Resulüdür, Rabbine isyan etmez, sen ölünceye kadar onun eteğine iyi yapış, vallahi o şüphesiz hak üzerindedir. Bize Beytullah'a varacağımızı ve tavaf edeceğimizi söylemiyor muydu?' dedi. 'Evet ama sana bu sene varacaksın dedi mi?' 'Hayır.' dedi. 'O halde varacaksın ve tavaf edeceksindir.' dedi. Rıdvan Bey'ati de böyle bir heyecanla yapılmıştır. Fakat Allah bu barışı yaptırmakla birçok erkek ve kadın müminleri kurtaracak ve bunu apaçık bir fethin başlangıcı yapacaktır. Bunun için o kafirlerin hamiyyeti, cahiliyye dürtüsü ile İslam'a karşı gösterdikleri inada karşı Yüce Allah, hem Resulünün, hem müminlerin üzerine sekinetini indirerek bu heyecanları yatıştırdı. Görülüyor ki burada hamiyyet, halkın fiili gösterilmiş, sekinet, Allah'a ait

kılınmıştır. Bununla o cahilane hamiyyetin, yapılmış kötü bir fiil, buna karşı sekinetin ise ilahi ve kutsi bir ihsan olduğu anlatılmıştır.¹⁰⁵

Ayetler, kişinin cahilliğiyle birlikte gururuna kapıldığını bildirmektedir. Ancak islamiyetin gelişiyile insan hayatı tamamen değişmiştir. Çünkü kişi, Müslüman olmadan önce cahil idi, İslam dinini seçmesiyle cahiliyyenin gurur, kibir ve kendini beğenmişlik duygularından sıyrılarak bir tek olan Allah'ın iradesine teslim olmuştur.

1. 3. KUR'ANDA KİBRİN SEBEPLERİ

1. 3. 1. İlim Sebebiyle Kibre Düşmek

İlim, sahibini mütevazi olmaya davet eder. Çünkü ilim adamı gerçekleri görmeye başladıktan sonra kendisinin bir hiç olduğunu anlamaya başlar. İlminin sayesinde aklını kullanabilen kişi Yüce Allah'a daha çok inanmaya ve kul olmaya gayret eder. Kur'an ilim kibir ilişkisine şu ayetler ışığında bilgi vermektedir;

‘.....Kulları içinde Allahtan hakkıyla korkanlar ancak alimlerdir. Şüphesiz ki Allah, her şeye galiptir, çok affedendir.’¹⁰⁶

Taberi bu ayette, Yüce Mevla'nın kudretinin büyüklüğünü ancak alim kullarının idrak edeceğini, bu sayede Rabb'lerinden hakkıyla korkabileceklerini beyan etmektedir. Bunun da ilmin ve alimlerin faziletini gösterdiğini ve bizleri ilme teşvik ettiğini söylemiştir.¹⁰⁷

Kurtubi, Yüce Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilen bir kimsenin, günah dolayısıyla cezalandırılacağına kesinlikle inandığını söylemiş ve İbn Mes'ud'un şöyle dediği nakledilmiştir: ‘İlim olarak yüce Allah'tan korkmak, cahillik olarak da gurura kapılmak yeterlidir.’ Bu buyruk ile, Allah'ın kudretinden korkan ilim adamları kastedilmektedir. Yüce Allah'ın herşeye kadir olduğunu bilen bir kimse günah dolayısıyla cezalandıracağına da kesinlikle inanır.¹⁰⁸

Muhammed Hamdi Yazır, Allah saygısını sürekli duyup da Peygamberin

¹⁰⁵ Yazır, a. g. e. , VII, 167-176

¹⁰⁶ Fatır, 35/28

¹⁰⁷ Taberi, a. g. e. , IV, 478- 479

¹⁰⁸ Kurtubi, a. g. e. , XIV, 335-339

uyarmasından yararlanacak ve dolayısıyla temizlenip korunacak olanların, Allah'ı celal, cemal ve kemal sıfatıyla bilen ilim sahipleri olacağını söylemiştir. O'na göre bir şey hakkında saygı, onun şanına olan bilgi ve bilginin derecesiyle uyumlu olur ve bir kulun da Allah'a dair ilmi ne kadar mükemmel ise, korkusu da o oranda mükemmel olur.¹⁰⁹

Görülüyor ki Allah'a en güzel şekilde kul olmak için, dini en güzel şekilde bilmek gerekmektedir. Dolayısıyla alim olanlar gerçeği daha iyi görebildikleri için Allah'tan en çok korkanlardır. Cehalet ilmin yokluğu olduğundan kibirle birleştiğinde tedavisi zor hastalık olmaktadır.

*'.....Biz, dilediğimizi derece derece yükseltiriz. Her bilenin üstünde daha iyi bilen biri vardır.'*¹¹⁰

Taberi bu ayette yaptığı yorumunda, ilim sahibi olanların, ilimleriyle böbürlenmemeleri gerektiğine dikkati çekildiğini söylemiştir.¹¹¹

Muhammed Hamdi Yazır bu ayetle ilgili, 'Allah'ın kullara ihsan ettiği derecelerin en üstünde ilim derecesi vardır. İlim en yüksek mertebedir. Yusuf'un kardeşlerine üstünlüğü ona verilen bilgi sayesinde. Gerçi kardeşleri de az çok ilim ehli sayılırlarsa da bu işin hakikatini onlar bilmiyorlardı, Yusuf ise bilerek hareket ediyordu. Bununla beraber ne kadar yüksek ilim derecesinde bulunursa bulunsun her ilim sahibinin üstünde bir alim vardır ki, o da Allah'dır. O'nun ilmine kimse erişemez.' açıklamasını yapmıştır.¹¹²

İlim adamlarının kibir hastalığına yakalanmalarının asıl nedeni, bakışlarını sadece kendilerinden daha cahil olanlara çevirip, kendilerinden daha bilgili olan ilim adamlarına bakmayışlarındandır. Oysa o kişinin ulaşmış olduğu seviye en son nokta değildir. Anlaşıyor ki ilmin sonunun olmadığını anlamak gerekmektedir. İlmiyle övünerek inkar yolunu seçenlerin sonunun azap olduğunun bilinmesi gerekir. Dolayısıyla ilim sahibi ilmiyle kibirlenmek bir yana ilminin kendisini doğru yola sevk etmesini dilemelidir.

¹⁰⁹ Yazır, a. g. e. , VI, 385-386

¹¹⁰ Yusuf, 12/76

¹¹¹ Taberi, a. g. e. , III, 109-110

¹¹² Yazır, a. g. e. , V, 72-79

1. 3. 2. Amel ve İbadetin Çokluğu Sebebiyle Kibre Düşmek

Salih amel genel olarak sahibini her iki dünyada da mutluluğa ve huzura kavuşturan, Yüce Allah'ın rızasına ulaşmaya vesile olan her şeydir. Zira imanın arkasından salih amel gelmektedir. Salih amel ve ibadetin temel hedefleri arasında sahibini kibirden ve kibre sevk edecek davranışlardan uzaklaştırmış olması yatmaktadır. Bu niteliği elde edememiş insanlar suya yazı yazmış gibidirler. Yaptıkları her şey koskoca bir hiç olarak karşılarına çıkacaktır.

‘İbadetin esas gayesi kibri yok edip istiğna duygularını sıfırlamaktır. İnsanın en değerli varlığı olan beynini ve yüzünü yere koyması, eğilmesi vs. davranışları esasen bu kibri yok etmeğe yöneliktir. Kibirli ve müstağni tavırlar içinde yapılan bedeni hareket ve davranışlar, Kur'an okuyuşlar, oruç tutuşlar, zekat verişler, kişiye hiçbir yarar sağlamayacağı gibi, bazan kibir ve istiğna duygularını artırdığı bile olur. Oysa bu tip duygular ve bu duygulardan kaynaklanan tutum ve davranışlar kafirlere özgüdür.’¹¹³ Konumuzla ilgili ayetler şunlardır;

‘ *Veyl o namaz kılanlarıdır.* ’¹¹⁴

Kurtubi, bu ayette riyakarlığın tarifini yapmış, onun gerçek mahiyetinin, ibadet yolu ile dünyalık elde etmek isteği olduğunu söylemiştir. Bunun kökü de insanların kalplerinde yer edinmek arzusu olduğunu söylemiştir.’¹¹⁵

Halbuki namaz ibadetinde kibrin zıttı olan tevazuyu sembolize eden ruku ve secde gibi iki önemli farz bulunmaktadır. Bu farzları yerine getirdiği halde kibrine yenik düşerek yaptığı ibadetin kazanımlarını elde edemeyen kişinin namazı boşa çıkmıştır. Kişi geceleri namaz ibadetiyle meşgul olur, gündüzleri oruç ibadetiyle meşgul olur ve bu yaptıklarıyla kendini diğerlerinden üstün görmeye başlarsa gerçekleştirdiği salih davranışlarının faydasını görememiş demektir. Bu da ibadetlerin ve salih amellerin önemli fonksiyonunun alçak gönüllülüğü sağlamak, dolayısıyla kibri izale etmek olduğunu çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

¹¹³ Sülün, Murat, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, I. baskı, Ekin Yay. , İst. , 2000, s. 246

¹¹⁴ Maun, 107/4

¹¹⁵ Kurtubi, a. g. e. , XIX, 387-391

‘Ey iman edenler, malını insanlara gösteriş için harcayan ve Al-lah’a, ahret gününe iman etmeyen kimse gibi başa kakarak ve eziyet yaparak sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Böyle bir kimsenin durumu, üzerinde toprak bulunan kaygan bir kayaya benzer ki, ona şiddetli bir yağmur isabet eder, üzerindeki götürür, çıplak bir taş bırakır. İşte bunlar da kazandıklarından bir şey elde edemezler. Allah, kafir bir topluluğu hidayete erdirmez.’¹¹⁶

Taberi bu ayetle ilgili, ‘Ey iman edenler, malını Allah rızası için değil de insanlar kendisini methetsin ‘Çok cömert adam’ desinler diye harcayan, Allah’ın birliğine ve öldükten sonra dirileceği ahret gününe iman etmeyen münafık bir insanın yaptığı gibi başa kakarak ve eziyet ederek sadakalarınızı boşa çıkarmayın. İkiyüzlü olan böyle bir insanın durumu, üzerinde toprak bulunan kaygan bir taş benzer ki ona şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde toprak kayıp gider. İşte bu kaygan taşın üzerinde bulunan toprağın kayıp gitmesi gibi, yardımı yapıp sonra da onu başa kakan insanların yaptıkları hayrın karşılığı kaybolup gider. Bunlar, kıyamet gününde amellerinden dolayı hiçbir sevaba erişemezler. Çünkü bunlar, yaptıklarını, insanlara gösteriş için ve kendilerini övmelerini istedikleri için yapmışlardır. Allah, böyle bir kafir topluluğun hakka ve doğruya ulaşmasını nasip etmez. Onları, sapıklıkları içerisinde bırakır, bocalar dururlar.’¹¹⁷ açıklamasını yapmıştır.

Kurtubi bu ayette Allah’ın sadakasını başa kakan ve ondan dolayı eziyet veren kimseyi, Allah rızası için değil de insanlara karşı gösteriş olsun diye malını infak edene ve cömert denilsin, çeşitli şekillerde övülsün diye infakta bulunan kafire benzettiğini söylemiştir.¹¹⁸

Elmalılı Hamdi Yazır bu ayeti, ‘İnfak ve sadakaların kabul şartları bilindikten sonra, Ey müminler! Sadakalarınızı yüze vurmak, başa kakmakla iptal etmeyiniz, bunlardan biriyle sevabını kesmeyiniz, başa kakma ve eza karışan sadakalar sevapsız kalır. Ne Allah’a ve ne de ahret gününe inanmayıp, malını insanlara gösteriş, iki yüzlülük için harcayıp infak eden münafığın sadakası gibi hiçe gider. Çünkü bunun hali, üzerinde az bir toprak varken başına şiddetli bir yağmur yağmış da cascavlak bırakmış,

¹¹⁶ Bakara, 2/264

¹¹⁷ Taberi, a. g. e. , I, 231- 232

¹¹⁸ Kurtubi, a. g. e. , III, 533-535

bir toz bile kalmamış, yalçın kayanın bu hali gibidir. Öyle bir sadaka böyle bir taş üstüne atılmış tohum gibi zayi olur gider de imkansızlıkla harcama, riya ile başa kakma ve eziyet verme ile sadaka verenler yaptıkları bu amellerden hiçbir şey elde edemezler. Allah kafirler zümresini hayra erdirmez. Bunun için sadakalarını başa kakma ve eziyet ile kafirlerin gösteriş yaparak ve riyakarca harcamasına benzeten müminler de onlar gibi sevaptan mahrum kalırlar.¹¹⁹ şeklinde yorumlamıştır.

Yukarda verilen ayetler ve tefsirler değerlendirildiğinde görülüyor ki, yapılan ibadetlerin çokluğuyla kibirlenmek kişiyi doğrudan doğruya küfre düşürmemektedir. Ancak kişi yaptığı ibadetin faydasını görememektedir. Bu durumun doğrudan doğruya imanla bir bağlantısı yok gibi gözükse de, imanın zayıflamasına sebep olacağı kesindir. İlerleyen bölümde Karun kıssasından bahsedilirken göreceğiz ki, O, halkı içinde Tevrat'ı en iyi okuyan kişinin kendisi olduğunu söylemiş ve bu durumuyla kibirlenerek hak davetle karşılaştığında inkar yolunu tutmuştur.

1. 3. 3. Soy Üstünlüğü Sebebiyle Kibre Düşmek

İnsanlar hangi ailede büyüyeceklerine kendileri karar vermemektedirler. Her şeyin müdebbiri olan Yüce Allah, verdiği nimetlerle insanoğlunu her zaman imtihan etmektedir. Kişinin sahip olduğu ailesi ve soyu da imtihana tabii tutulduğu nimetlerdendir. Toplum hayatını çeşitli tabakalara ayırmak, belli bir zümreyi soylulardan, diğerlerini düşük seviyede göstermek ve görmek, huzursuzluk meydana getirir ve bu durum toplumsal dokuya zarar verir. Kur'an bu durumu şu ayetle açıklamaktadır;

*'Ey insanlar muhakkak ki sizi, bir erkekle bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Elbette ki Allah nezdinde en şerefli olanınız, ondan en çok korkanınızdır. Şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi bilendir, her şeyden haberdardır.'*¹²⁰

Taberi bu ayetin, insanlığın, tek anne ve babadan meydana gelen soykardeşler olduğunu ve hiçbir milletin diğerine karşı soyca üstünlük taslamasına hakkı olmadığını,

¹¹⁹ Yazır, a. g. e. , II, 191-195

¹²⁰ Hucurat, 49/13

ayrıca insanların üstünlüklerinin, ancak kendilerini yaratan Rabb'lerinin emir ve yasaklarına uyarak O'ndan korkmalarıyla gerçekleşeceğini haber verdiğini söylemektedir.¹²¹

Razi ise gerçek üstünlüğün soyca değil, takvaca en üstün olana ait olduğunu ve takvanın Allah'ın ikramına vesile olduğunu söylemiştir.¹²²

Kurtubi, bu ayetin Allah'ın ve Rasulü'nün nezdinde, kişinin şerefi ve soyunun değil, takvasının asıl göz önünde bulundurulduğunu gösteren bir delil olduğunu söylemiştir.¹²³

Görülüyor ki ayetler insanların tanışmak için kabilelere ayrıldığını üstünlüğün sadece takva ile olacağını haber vermektedir. Fakat tarihte bu ayetin mesajı sürekli ihlal edilmiş ve insanlar soy üstünlüğüne dayalı yaşantılarını sürdürmüşlerdir. Bugün bile çevremize baktığımızda sahip oldukları soy üstünlüğüne güvenerek her şeyin maliki olabileceğine inananların, kendilerinden daha düşük seviyede olanları köle gibi kullanarak eziyet edenlerin, hakka şahit oldukları halde üstünlüklerine aldanarak inkar yolunu sapanların varlığını görebilmekteyiz.

1. 3. 4. Ekonomik Güç Sebebiyle Kibre Düşmek

Kur'an, ekonomik gücü nedeniyle, kendisine gelen ilahi davete kulak verilmeyişini şu ayetle dile getirmektedir;

*'Şüphesiz ki Karun, Musa'nın kavmindendi. Fakat onlara karşı kibirlenip azdı. Biz ona, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluğun zorlukla taşıyabildiği hazineler vermiştik. Bir zaman kavmi ona şöyle demişti: 'Şımarma, şüphesiz ki Allah, şımaranları sevmez.'*¹²⁴

İnsanlığın yeryüzünde var oluşundan günümüze gelinceye kadar toplumsal hayatta paranın gücü her zaman hissedilmiş ve hissedilmeye devam etmektedir. İnsanlar pek çok sorunlarını para ile çözebileceklerine inanır hale gelmişlerdir. Oysaki bazen

¹²¹ Taberi, a. g. e. , V, 361- 362

¹²² Razi, a. g. e. , XX, 233-237

¹²³ Kurtubi, a. g. e. , XVI, 281-287

¹²⁴ Kasas, 28/76

tatlı bir tebessümün, tatlı bir sözün paranın açamayacağı kapıları ardına kadar açtığı görülmektedir. Bunun için maddi zenginliği elde etmiş olanların kendisinden mali yönden daha zayıf olanları hor ve hakir görmesi kadar yanlış bir davranış yoktur. Zira bu davranışın kaynağı kibir duygusundan beslenmektedir. Bu insanlar kendilerinden daha fakir durumda olan kişilerin, hakkı yaşadıklarını ve hakkı tavsiye ettiklerini gördükleri zaman kibirlerine yenik düşmeleri neticesinde yanlış düşmektedirler. Bu cihetle kibrine yenilen kişi islamın birlikte kardeşçe yaşama duygusuna vakıf olamamış demektir. Aslında bu husus Allah'ın biz kullarına tavsiye ettiği bir durumdur. Kişinin tavsiyeye uymamasına ise kibri neden olmaktadır. 'İman ile olgunlaşmayan insanlar dünya varlıklarına düşkün olurlar. Çünkü onlar için ne varsa bu dünyalıktır, ötesi yoktur. Bunun için malı severler, başkasının mirasına dahil olmak isterler.'¹²⁵

1. 3. 5. Giyim Kuşam ve Güzellik Sebebiyle Kibre Düşmek

İnsanoğlu tabiatı gereği hiçbir güzelliğin karşısında ilgisiz kalamaz. Çünkü varlıklar içinde yaratılışı itibarıyla en güzel şekilde yaratılan insanoğludur. Her şeyde Allah'ın güzelliğini aramak akıllı bir insanın yapacağı işler arasındadır. Bu güzelliklerin emanet olarak verildiğini, Allah'ı tefekkür etmek için gözler önüne serildiğini düşünen insanoğlu güzellik karşısındaki imtihanında başarılı olmuş demektir. Ancak en büyük zevki her zaman güzel bir şekilde ve en son modaya göre giyinmek olan insanların sayısı azımsanmayacak kadar az değildir. Bu gibi insanların gösteriş için giyinip, süs eşyalarını takmaları aslında onların boş gururlarının hayatlarına yansımalarından öteye geçmemektedir. Kur'an süslerin kapatılması onlarla kibre düşülmemesi için şöyle buyurmaktadır;

*'Ey Muhammed, mümin kadınlara söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar. Edep yerlerini korusunlar. Görünmesi zaruri olanlar hariç, zinetlerini göstermesinler.....'*¹²⁶

Razi, müfessirlerin ayetteki 'zinetlerini' ifadesi hususunda ihtilaf ettiklerini söylemiş ve şöyle devam etmiştir; 'Bil ki, zinet sözü, Allah'ın yarattığı güzel şeyler manasına geldiği gibi, insanın elbise, takı ve şaire şeyler gibi, süslenip bezendiği şeyler

¹²⁵ Buladı, Kerim, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s. 166

¹²⁶ Nur, 24/31

manasına gelir. Ayetteki, ‘Başörtülerini yakalarının üstüne örtünler’ ifadesi, zinet sözünün hem hılki olanları, hem diğer süsleri, güzellikleri içine aldığına delalet eder. Böylece Allah, başörtüleri ile bu gibi yerlerini örtmelerini farz kılmak suretiyle, kadınların hilkaten güzel olan yerlerini göstermekten men etmiştir.

Zinet kelimesinin, hılki olanlar dışındaki süs ve güzellikleri için kullanıldığını söyleyenler, bunu şu üç manaya hasretmişlerdir:

1) Sürme ve kaşları boyama, yanaklara allık vurma, el ve ayakları kınalama gibi boyalardır.

2) Yüzük, bilezik, halhal, pazubend, gerdanlık, taç, kemer ve küpe gibi takılar.

3) Elbiseler...

O zinetlerin, kadının üzerinde takılı olmadıkları sürece, onlara bakmanın helal olduğu hususunda şüphe yoktur. Allah, o zinetlere bakmayı, onların kadının üzerinde olması şartına bağlı olarak haram kıldığına göre bu, kadınların uzuvlarına bakmanın haram oluşunu göstermede, te’kidli bir ifade olmuş olur. Bu görüşe göre, kadının yüzündeki dövme, allık, bedenin diğer yerlerindeki boya ve yüzük gibi zinetlere bakmak helaldir. Elbise de böyledir. Bunlara bakmanın caiz oluşunun sebebi, kadının onları örtmede zorluk çekmesidir. Allah’ın, ‘Zinetlerini göstermesinler.’ ifadesi kadınların zinetlerini yabancılara göstermekten nehyettiği, gizli zinetlerin olduğu ve bu gizli zinetlerin, bütün herkesten saklanması gerektiği anlamına gelmektedir.¹²⁷

Kurtubi, ayetin kadınların zinetlerini kimseye göstermemelerini emrettiğini, buna sebep fitneye düşmekten ve düşürmekten sakınmak olduğunu söylemiştir. O’na göre zinet iki kısımdır. Birisi yaratılıştan gelir, diğeri ise kesbidir. Yaratılıştan gelen zinet kadının yüzüdür ki, zinetin aslını, yaratılışın güzelliğini ve hayatiyetin manasını o ifade eder. Kesbi zinet ise kadının kendi hilkatini güzelleştirmek için giriştiği çabalar sonucu ortaya çıkandır. Elbiseler, zinet eşyaları, sürme, kına gibi.¹²⁸

Muhammed Hamdi Yazır, kadının zineti denince örfte, taç küpe, gerdanlık,

¹²⁷ Razi, a. g. e. , XVII, 39-48

¹²⁸ Kurtubi, a. g. e. , XII, 355-360

bilezik ve benzeri takılar, sürme, kına ve benzerleri ve elbise süsleri gibi şeylerin akla geldiğini ve bu zinetlerin açılması bile yasaklanmış olunca, bunların mahalli olan vücudu açmanın öncelikle yasaklandığını, yani ayetin vücutlarını açmak şöyle dursun, üzerlerindeki zinetleri bile açmasınlar, mesajını verdiğini haber vermektedir.¹²⁹

Aslında bu uyarının altında müslümanın nasıl giyinmesi gerektiği mesajı yatmaktadır. Süslenerek kişinin kendisini diğer insanlara karşı kibirli hissetmemesine yol açan bu mesaj herkesin dikkatine sunulmuştur. Çünkü güzel ve gösterişli olan elbise ve süsler kişinin gurura kapılarak hakkı inkar etmesine neden olabilir. Halbuki asıl güzelliği Allah ve O'nun yarattıklarında aramak kalplerdeki imanın kaymamasına vesile olacaktır.

Mesela bu tip insanlar lüks kıyafetleriyle camiye geldiklerinde, kendileri gibi giyinmeyen insanlarla aynı safta saf tutmaktan kibirlerine yenilerek uzak durabilmektedirler. Oysa cemaatle namaz kılmanın bir nedeni de zenginin fakir olandan haberdar olmasıdır.

1. 3. 6. Yaratılış Maddesinin Farklılığı Nedeniyle Kibre Düşmek

Yaratılış maddesine bakarak kibre düşen ilk şeytan olmuştur. O'nun bu yanılığını ilerde ele alacağız. Kur'an insan fitratının yaratıcıya açılan kalp pencerelerini örten kibir hastalığını tedavi etmek amacıyla insanın dikkatini yaratılışına çekmektedir. Bu mesaj şu ayette verilmektedir;

*'Canı çıksın o insanın ne de nankördür o. Hangi şeyden yaratmış onu. Meniden yarattı. Onu da takdir etti.'*¹³⁰

Kurtubi, insanın Allah'ın kendisine vermiş olduğu iyiliklerinin çokluğunu bilmesine rağmen Allah'ı inkar etmeye, nimetlerine karşı nankörlük etmeye sebep olan şeyin ne olduğunu söyledikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir; 'Kendisini hangi şeyden yarattı?' Allah, bu kafiri neden yarattı ki o da büyüklük taslamaktadır? Yani onun yaratılışından dolayı siz de hayret ediniz. Bir nutfeden, yani hakir, değersiz,

¹²⁹ Yazır, a. g. e. , VI, 8-14

¹³⁰ Abese, 80/17-19

cansız, basit bir sudan yarattı. O halde insan niçin kendisi hakkında yanlış kanaate kapılarak büyüklük taslamaktadır.’¹³¹

Muhammed Hamdi Yazır, ‘O kahrolası insan ne nankör şey!’ ifadesiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır; ‘Yani o öfke ve ayıplamanın sebebi, insanın şükredecek yerde hayret edilecek derecede nankörlükte ileri gitmiş olmasıdır. Çünkü nankörlük etmek ahlaksızlığın en adisi olduğu gibi vücudunun başlangıcından son anına kadar nail olduğu nimeti unutmak, nimeti verenden ve onun gücünden gafil olmak, hem de hatırlatıldığı halde dikkate almamak kuşkusuz ki, nankörlüğün en hayret edilecek biçimidir.’¹³²

Kur’an, yaratılış maddesinin farklılığına bakarak kendisini üstün gören muhataplarına seslenerek, onların neden yaratılmış olduğuna dikkat çekmektedir. Yaratılışına bakarak kibre düşmenin ne kadar yanlış olduğu mesajını vermektedir. Oysa ki Allah katında kulların değeri itaatkar olmalarına bağlıdır. Hiçbir kul kendisinin özelliklerine bağlı kalmamalı, kendisinden daha üstün özelliklere sahip olanların varlığını unutmamalıdır.

1. 3. 7. Beden ve Maddi Hayat Gelişimi İtibariyle Kibre Düşmek

İnsanoğlu maddi doyuma ulaştığında, sahip olduğu her bir nimetin gerçek sahibinin ve nimetleri verenin Allah olduğunu unutursa en büyük hataya düşmüş olur. Bu durumda olan bir insan gerçeklerle karşılaştığında kibrin mahkumu olursa o zaman kendisine daha fazla zarar vermiş olur. Nitekim, kibir gözünü daha da kör edecektir. Bunun örnekleriyle hayatta çok fazla karşılaşabiliriz. Mesela, makam sahibine biri yaptığı yanlış ile ilgili uyarıyı, emrinde çalışan biri tarafından aldığı anda, ahlakı bozuk ise kibrine yenik düşerek gerçekleri görmeyebilir. Kur’an bu hususu şöyle bildirmektedir;

¹³¹ Kurtubi, a. g. e. , XVIII, 408-410

¹³² Yazır, a. g. e. , VIII, 528-536

‘Ad kavmine gelince: ‘Onlar, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: ‘Bizden daha kuvvetli kim var?’ dediler. Kendilerini yaratan Allah’ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmüyorlar mıydı? Ayetlerimizi de inkar etmişlerdi.’¹³³

Razi, ayette Ad kavminin büyüktük taslamalarının sebebini, onların ‘Kuvvetçe bizden daha güçlü kim imiş?’ sözleriyle açıklayarak, iri cüsseli ve alabildiğine güçlü olduklarını, ancak, kendilerini yaratan Allah’ın onlardan çok çok daha kuvvetli olduğunu, kuvvetteki fazlalığın, kuvveti az olanın, mükemmel olana itaatini zorunlu kılıyorsa, bu durumun onların Allah’a boyun eğip, O’nun emir ve yasaklarını dinlemelerini gerektirdiğini söylemiştir.¹³⁴

Kurtubi, Hud peygamberin Ad kavmini azap ile korkuttuğu zaman onların cüsselerine aldandıklarını, güçleri sayesinde gelecek olan azaptan kurtulabileceklerini söylediklerini ve büyük cüsselerine, uzun boylarına ve iri yapılı olmalarına aldandıklarını söylemiştir.¹³⁵

Anlaşıyor ki, bedeni ve maddi olanak insanı inkara sürüklemektedir. Ancak her maddi imkanın insanı inkara sürüklediği de bilinmelidir. Yalnız bu olanakların kibir hastalığıyla birleştiğinde insanoğlunu inkara sürükleyebildiği de ayetlerde verilen mesajın ana fikridir.

1. 4. KUR’ANDA KİBRİN ÇEŞİTLERİ

1. 4. 1. Allah’a Karşı Kibirleşmek

Kibirleşmek Allah’a ve dine karşı olduğunda, küfürle eşdeğerdir ve kibrin en aşırısı, en çirkinidir. Nefsinde Allah’a karşı kibir hisseden, dünya hayatının idaresinde ve sahip oldukları maddiyatın tasarrufunda sınırsız yetki sahibi olduklarını düşünerek, kendilerini ilah yerine koymaktadır. Bu nedenle Allah’ın varlığını inkar etmek işlerine gelmektedir. Kur’an’da Allah’a karşı yapılan kibri anlatan ayetler şunlardır;

¹³³ Fussilet, 41/15

¹³⁴ Razi, a. g. e. , XIX, 366-368

¹³⁵ Kurtubi, a. g. e. , XV, 317-318

*‘Size ayetlerimiz okunurken arkanıza dönüyordunuz. Yaptıklarınızla böbürleniyor, geceleri toplantılarınızda Kur'an hakkında hezeyanlarda bulunuyordunuz.’*¹³⁶

Taberi bu ayetlerin; ‘Size ayetlerimiz okunurken arkanıza dönüyordunuz, onları yalanlıyor ve ökçeleriniz üzerine dönüp gidiyordunuz. Kabe’nin çevresinde yaşamakla böbürleniyordunuz. Geceleri toplantılarınızda Kur'an hakkında hezeyanlarda bulunuyor, biz Harem’in sakinleriyiz bize hiçbir şey dokunmaz, diyorsunuz. Geceleri çeşitli şekillerde Kabe’nin etrafında eğleniyor ve Kur'an, Resullullah ve Kabe hakkında hezeyanlarda bulunuyordunuz.’ anlamına geldiğini söylemiştir.¹³⁷

Razi gerisin geri dönenlerin kibirlerine yediremeyenler olduğunu ve onların, ayetleri ve okunan şeyleri duydukları zaman ökçesi üzeri dönüp, gerisin geri giden kimseler gibi kaçışıp durduklarını söylemiştir.¹³⁸

Kurtubi ise, onların büyüklük taslamalarının nedenini şöyle açıklamaktadır; ‘Onlar Mescid-i Haram’ın ve Harem bölgesinin ahalisi olduklarından dolayı kendi kanaatlerine göre insanlar üzerinde en büyük bir hakka ve mevkiye sahip idiler. Bundan dolayı büyüklük taşıyorlardı. Halbuki büyüklük taslamanın hak ile bir ilgisi yoktur.’¹³⁹

Görülüyor ki ayetleri duymak istemeyenler kibirlerinin de desteğiyle arkalarını dönüp gitmişler ve ilahi davetle alay etmişlerdir. Ayetleri dinlememek ve onlarla alay etmek doğrudan doğruya Allah’a karşı yapılan bir kibri bize göstermektedir.

*‘O şüpheciler, kendilerine verilmiş bir delil bulunmadan Allah’ın ayetleri üzerinde münakaşa ederler. Onların bu hareketleri Allah’ın nezdinde de, müminlerin yanında da büyük bir gazap vesilesidir. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.’*¹⁴⁰

¹³⁶ Mü’minun, 23/66-67

¹³⁷ Taberi, a. g. e. , IV, 67- 68

¹³⁸ Razi, a. g. e. , XVI, 443-444

¹³⁹ Kurtubi, a. g. e. , XII, 216-217

¹⁴⁰ Mü’min, 40/35

Taberi bu ayetin, Allah'ın, ellerinde hiçbir delil bulunmadığı halde O'nun ayetleri hakkında tartışmaya girişen insanların kalplerini mühürlediği gibi her böbürlenmiş zorbanın kalbini de mühürlediğini haber verdiğini söylemiştir.¹⁴¹

Razi, Allah'ın kibrin ve lider olmanın sebeplerini kalpte yarattığını, bu sebeplerin taata ve Allah'ın emirlerine uymaya sevk eden şeylere mani olduğunu söylemiştir. Ayrıca tekebbürü Allah'ın emirlerine zıt, cebbârlığı da mahlukata karşı şefkate zıt olarak tanımlamıştır.¹⁴²

Kurtubi, Allah'ın büyüklük taslayan her zorbanın kalbini, doğruyu akletmesin ve hakkı kabul etmesin diye, tartışanların kalplerini mühürlediği gibi mühürlediğini söylemiştir.¹⁴³

Anlaşıyor ki, kalbin mühürlenmesi hidayete engel olmaktadır. Kalbin mühürlenmesi ise Allah'a karşı mütekebbir olmakla meydana gelmektedir. Oysa mütekebbir olmaya en layık olan bizzat Allah'tır.

*'Kendilerine verilmiş hiçbir delil olmadan Allah'ın ayetleri üzerinde münakaşa edenlerin kalplerinde, ulaşamadıkları büyüklenmeden başka bir şey yoktur. O halde sen Allah'a sığın. Şüphesiz O, her şeyi işitendir, görendir.'*¹⁴⁴

Taberi bu ayetle ilgili şunları söylemiştir; 'Ey Muhammed senin, Rabb'inin katından getirmiş olduğun ayetler hakkında kendilerinde, Allah katından hiçbir delil bulunmadığı halde tartışan o insanların tartışma sebebi, kalplerinde kibrin bulunmasıdır. Bu kibirden dolayı sana tabi olmayı ve senin, Allah katından getirdiğin dini kabul etmeyi gururlarına yediremezler. Onlar, Allah'ın sana verdiği üstünlüğü kıskandıkları için böyle yaparlar. Fakat onlar bu davranışlarıyla Allah'ın sana verdiği üstünlüğe asla erişemezler. Zira bu, Allah'ın, kullarından dilediğine verdiği İüftudur. Kulların istekleriyle elde edilecek bir şey değildir. O halde sen bunların şerrinden ve kalbine kibir gelmesinden Allah'a sığın. Allah, bu tartışmaya girişenlerin sözlerini çok iyi işiten ve

¹⁴¹ Taberi, a. g. e. , V, 132-133

¹⁴² Razi, a. g. e. , XIX, 293-295

¹⁴³ Kurtubi, a. g. e. , XV, 262-263

¹⁴⁴ Mü'min, 40/56

davranışlarını çok iyi görendir. Onlara layık oldukları cezayı verecektir.’¹⁴⁵

Razi, onları bu batıl mücadeleye şevk eden şeyin, kalplerindeki kibir olduğunu, bu kibrin onların, senin nübüvvetini kabul etmeleri halinde, senin elinin altına, emir ve yasaklarının altına girmelerini gerektirmesinden doğduğunu, onları bu batıl mücadeleye ve fasit düşmanlığa şevk eden nedenin de bu olduğunu söylemiştir.¹⁴⁶

Kurtubi, kibir edenlerin kendi görüşlerine peygambere uyarlarsa yüksek mertebelerinin azalacağı, durumlarında bir eksilme olacağını, peygambere tabi olmazlarsa yükseleceklerini zannettiklerini ve Allah’ın onların yükseleceklerini zannettikleri, görüşlerine asla ulaşamayacaklarını haber verdiğini söylemiştir.¹⁴⁷

Muhammed Hamdi Yazır bu ayeti şu şekilde tefsir etmiştir; ‘Salahiyet, yetki ve delil olmaksızın Allah’ın ayetleri hakkında mücadele edenlerin sinelerinde, gönüllerinde kibirden başka bir şey yoktur. Hakkı kabule tenezzül etmek istemeyen bir büyüklük davası, kuru bir azamet kuruntusu, bir kibir ki onlar, O’na yetişecek değillerdir. Hadlerinden çok aşkın ne şimdi, ne ilerde gereğine erişmeleri ihtimali bulunmayan bir kibir. Çünkü Allah’ın ayetlerinin üstüne çıkılmaz. Allah’ın vermediği değer ve mertebe zorla alınmaz. Peygamberliğe çalışıp çabalamakla yetişilemediği gibi, Allah vergisinden fazla, bir selahiyete de erilmez. İşte Allah’ın ayetleri hakkında mücadele edenler, sırf böyle bir kazanç ile mücadele ediyorlar. Delili ortada olan Hakk’a karşı, taassup, bağnazlık, ile mücadele edenlerin hepsi bu hükme dahildirler. Hepsi böyle sinelerinde yetişemeyecekleri bir kibir taşıdıklarından dolayı mücadele ederler.’¹⁴⁸

Demek ki, Allah’ın nasip etmediği nimetleri elde etmek konusunda, Allah ile yarışa girme sevdasına insanı kibri zorlamaktadır. Bu durum da iman etmeye ve imanı korumaya engel olan bir husustur. Allah’a karşı ilk olarak kibirlenen İblis’tir. O kibri neticesinde kafirlerden olmuştur. İblisle ilgili kısımda bu ayeti inceleyeceğiz.

‘Ey insan keremi bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?’¹⁴⁹

¹⁴⁵ Taberi, a. g. e. , V, 141

¹⁴⁶ Razi, a. g. e. , XIX, 318-319

¹⁴⁷ Kurtubi, a. g. e. , XV, 280-281

¹⁴⁸ Yazır, a. g. e. , VI, 528-530

¹⁴⁹ İnfitar, 82/6

Razi, ‘O keremi bol Rabbine karşı seni aldatan ne?’ hitabının, ‘Hangi şey seni tuzağa düşürdü ve sana batılı süslü gösterdi de, böylece sen, sana emredilenleri yapmayıp yasakları yapıverdin?’ demek olduğunu ifade ettiğini söylemiştir.¹⁵⁰

Kurtubi bu ayeti, insanı Kerim olan Rabb’ine karşı aldatan sebepleri ele alarak tefsir etmiştir. O’na göre insanı aldatan sebepler şunlardır; Şeytan, onların ahmaklığı ve cahillikleri, Allah’ın affediciliği, Allah’ın ceza vermek için mühlet vermesidir.¹⁵¹

Bu ayette ilgili olarak Muhammed Hamdi Yazır, Rabb’ine karşı gururlanan insana, Allah’ın Kahr ve Celal sıfatları yerine Kerim sıfatı ile karşılık verdiğini bunun ince bir nükteye işaret olduğunu bununla adeta Keremin karşılığının O’na karşı gururlanıp saygısızlık etmek değil, aksine O’na iman, teşekkür, itaat ve saygı ile boyun eğmek olduğuna işaret edilmek istendiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Allah Kerimdir, Rahmeti boldur, istediğini yap, nasıl olsa affeder gibi ifadelere kapılıp aldanmamak gerektiğini bu durumun da inananların aldanması olduğunu söylemiştir.¹⁵²

Allah’ın ayetleri karşısında kibirlenmek, kişinin haddini bilmemesidir. Arzın ve semaların yaratılışı insanın yaratılışından daha büyüktür. Ayrıca Allah’ın saltanatı ile insanın saltanatı kıyas dahi edilemez. Kişi ne kadar zengin olursa olsun ne kadar alim olursa olsun onun ilmi ve malı Allah’ın saltanatı ve ilmi yanında bir damla dahi olmaz.

‘Sizin elinizdeki şeyler sonunda biter. Allah’ın katındakiler ise tükenmez.....’¹⁵³

Taberi bu ayeti şöyle yorumlamıştır; ‘Ey insanlar, sizin dünyada sahip olduğunuz şeyler, ne kadar çok olursa olsun, gelip geçicidir, bir gün bitiverir. Allah’ın, kendisine itaat eden kullarına verdiği nimetler ise sonsuzdur, bitip tükenmez. O halde bitip tükenmeyen nimetleri kazanmaya çalışın. Gelip geçici olan nimetlere aldanmayın. Şüphesiz ki biz, çeşitli darlık ve sıkıntılara karşı sabredenleri, yaptıklarının en güzeliyle mükafatlandıracağız. Kötülüklerini ise bağışlayacağız.’¹⁵⁴

¹⁵⁰ Razi, a. g. e. , XXII, 544-546

¹⁵¹ Kurtubi, a. g. e. , XVIII, 455-456

¹⁵² Yazır, a. g. e. , IX, 45

¹⁵³ Nahl, 16/96

¹⁵⁴ Taberi, a. g. e. , III, 268-270

Razi ise bu ayetle ilgili olarak şunları söylemiştir; ‘Duyularımız dünyevi iyilik ve menfaatlerin sonlu ve fani olduğuna şahittir. Akıl, ahret iyilik ve mükafatların baki ve devamlı olduğunu göstermektedir. Devamlı ve baki olan ise, fani ve sonlu olandan daha hayırlıdır. Bunun delili şudur: Sona eren bu şeyin, ya kıymetli ve şerefli bir hayır ve menfaat, yahut da adi ve değersiz bir hayır olduğu söylenebilir. Biz, bunun kıymetli ve şerefli bir hayır olduğunu kabul edersek, onun sona ereceğini bilmemiz, o daha meydana gelirken, işin başında bu hayrı, içe sindirilemeyen, iyice tadı alınamayan bir şey haline getirir. Bu nimet sona erdiğinde, bittiğinde de, üzüntü ve keder çoğalır. Bu kıymetli, yüce ve şerefli nimetin böyle olması, onu tadı iyice alınmaz hale getirir, kıymetini düşürür ve ona duyulan arzuyu azaltır. Ama biz, o sonlu nimetin, değersiz bir hayır olduğunu kabul edersek, o zaman devamlı hayrın, sonlu olan bu hayırdan üstün olması gerektiğini açıkça anlarız. Böylece Allah’ın, ‘Sizin nezdinizdeki tükenir, Allah’ın indindeki ise bakidir’ buyruğunun, ahret hayırlarının dünya hayırlarından daha üstün olduğu hususunda kesin bir delil olduğu bu izah ile sabit olmuş olur.’¹⁵⁵

Kurtubi, bu buyrukla Allah’ın, dünyanın durumu ile ahretin durumu arasındaki farkı açıkladığını, Allah’ın nezdindeki bağışlar, lütuflar ve cennet nimetlerinin, ahidini eksiksiz yerine getiren ve yaptığı akitlerde sebat gösteren kimseler için asla son bulmayacağı mesajını verdiğini söylemiştir.¹⁵⁶

Ayetler bize göstermektedir ki, sahip olunan her nimet bir gün tükenecektir. Oysa Allah katında hiçbir şey tükenmeyecektir. Bu nedenle aciz olan insanoğlu doğruyu görebilmeli ve Allah’a karşı kibirden uzak olmalıdır.

İlmi olmayan, basireti kapanmış pek çok insan Allah’ın kendilerine nimet olarak verdiği, uzaktan ve yakından belli frekanslardaki sesleri işitmesine sebep olan kulaklarına dahi bakmazlar. Kulak nimeti düzgün çalışmaya başlamadığı zaman ne yaparlarsa yapsınlar eskisi gibi sağlıklı durumuna getiremezler. Kendini yeterli gören, kendi gücüne, ilmine sonsuz güven duyan hiçbir minnet duygusu taşımayan kişiler, bağımsızlık dürtüsünün etkisiyle çoğu kez kendilerini tanrı yerine koymaktadırlar.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Razi, a. g. e. , XIV, 335-336

¹⁵⁶ Kurtubi, a. g. e. , X, 267

¹⁵⁷ Coşkun, İbrahim, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Tekin Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 112-115

1. 4. 2. Peygamberlere Karşı Kibirlenmek

Peygamberlere karşı kibir, sonuç itibariyle Yüce Allah’a karşı kibir sayılır. Çünkü bu da Allah’ın emirlerini kabul etmeye karşı büyüklenmek ve elçilerine karşı alçak gönüllü olmamaktır. Kur’an peygamberlere itaati şu ayetle vurgulanmaktadır;

‘De ki: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.’¹⁵⁸

Taberi bu ayetin Allah’ı tanıdığını ve sevdiğini iddia eden herkesin Allah’ın Peygamberi olan Hz. Muhammed’i tanıması ve sevmesi ve O’nun yolundan ayrılmaması gerektiğini haber verdiğini söylemiştir.¹⁵⁹

Razi ayeti şöyle tefsir etmiştir; ‘Allah yahudileri, kendisine ve peygamberlerine imana, tehdit ve va’idleri ile davet edince, Yahudiler: ‘Biz, Allah’ın oğulları ve dostlarıyız, demişlerdi. Yine rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber: ‘Ey Kureyş topluluğu, vallahi siz Hz. İbrahim’in dinine muhalefet ediyorsunuz.’ Bunun üzerine Kureyşliler, ‘Biz, Allah’ı sevdiğimiz için, bizi Allah’a daha fazla yaklaştırsınlar diye bu putlara tapıyoruz, dediler. Bir başka rivayete göre, Hristiyanlar; ‘Biz, Allah’ı sevdiğimizden ötürü Mesih (İsa)’ya ta’zim ediyoruz, dediler. Hülasa olarak, bu insan gruplarından her biri Allah’ı sevdiğini ve Allah’ın rızası ile taatını gözettiklerini iddia ederler. Bunun üzerine Allah, Hz. Muhammed’e, ‘Ey habibim, Eğer Allah’ı sevdiğiniz iddianızda doğru iseniz, O’nun emirlerine boyun eğip, O’na muhalefet etmekten kaçının, de.’ buyurmuştur. Buna göre sözün manası şöyle olur: ‘Allah’ı seven herkesin, O’nun gazabını çekecek şeylerden mutlaka iyice kaçınması lazım. Hz. Muhammed’in peygamberliğini kesin gösteren deliller bulunduğu göre, O’na uymak gerekir. Eğer O’na uyulmuyor ise, bu o sevginin bulunmadığına delalet eder.’¹⁶⁰

Muhammed Hamdi Yazır, muhabbeti, insan ruhunun yücelik ve güzellik sezdiği bir şeye öyle bir meyil göstermesi olduğunu, ona yaklaşmak için gerekli sebep ve vesileleri arayıp bulmaya yönelmesi gerektiğini söylemiştir. O’na göre; ‘Sevenin hedefi, sevgilinin rızasına erebilmek ve öfkesinden sakınmak, korunmak olduğundan,

¹⁵⁸ Al-i İmran, 3/31

¹⁵⁹ Taberi, a. g. e. , I, 271-272

¹⁶⁰ Razi, a. g. e. , VI, 259-260

sevgi, itaat isteğini ve isyan sayılan şeylerden kaçınmayı gerektirir. Herhangi bir kişi, hakiki yüceliğin ve kemalin ancak Allah'a ait olduğunu idrak edip anladığı zaman, onun bütün sevgisi Allah için, Allah yolunda ve Allah'ın rızasını kazanmak uğrunda olur. Allah'ın dini de tevhid ve İslam olduğundan, sevgisi hep bu çerçevede dolaşır durur. Allah'a itaat ile Resulü'ne itaat arasında karşılıklı bir gereklilik vardır. Fakat bunda Allah gibi sevmekle, Allah için sevmek arasındaki büyük farkı görmemezlikten gelip göz ardı etmemek gerekir.¹⁶¹

Bu ayetler gösteriyor ki Allah'ı sevmenin yolu peygamberine uymaktan geçmektedir. Zira peygamberi seven Allah'ın bütün emir ve tavsiyelerine karşı daha duyarlı olmasını bilen kişidir. Bu yönüyle de kibre düşmekten uzaktır.

Kur'an ilahi vahye karşı çıkanların ona iman etmeyi ve ilahi vahye sırf kibirlerinden dolayı tasdik etmeyip de yüz çevirenlerden şöyle haber vermektedir;

*'Müşrikler: 'Şu Kur'an, iki şehrin birinde bulunan bir büyük adama indirilseydi ya. 'dediler.*¹⁶²

Razi, kibirlerine mağlup olanların şöyle dediklerini söylemiştir; 'Allah'ın risalet makamı, kıymetli bir makamdır. Binaenaleyh bu makam ancak, şerefli bir kimseye yakışır. Şerefli, kıymetli kimse, malı ve makamı çok olan kimsedir. Halbuki Muhammed(s. a. v.), böyle değildir. Dolayısıyla, Allah'ın risaleti, ona uygun düşmez. Bu makam ancak, şu iki şehrin birinde, yani Mekke ve Taif'te malı çok ve makamı büyük olan birisine uygun düşer.'¹⁶³

Kurtubi iki kasabanın Mekke ile Taif olduğunu, iki adamdan birinin Ebu Cehil'in amcası olan el-Velid b. el-Muğire b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzum, Taif'ten olan ikinci şahsın ise Ebu Mesud Urve b. Mesud es-Sakafi olduğunu söylemiştir.¹⁶⁴

Muhammed Hamdi Yazır, peygambere inanmayanların, aslında Kur'an'ın güzelliğini hissettiklerini ve O'nu Peygamber'e yakıştıramadıklarını, büyüklüğü dünya malı, dünya makamı sandıklarını söylemiştir. Ayrıca onların, Mekke'de Velid b.

¹⁶¹ Yazır, a. g. e. , II, 342-344

¹⁶² Zuhurf, 43/31

¹⁶³ Razi, a. g. e. , IXX, 520

¹⁶⁴ Kurtubi, a. g. e. , XV, 491-492

Muğire, Taifte Urve b. Mes'ud es-Sakafî gibi, dünyaca zengin gördükleri kimseleri Peygamber'den büyük saydıklarını ve Kur'an'ı da onlara layık gördüklerini haber vermiştir.¹⁶⁵

Anlaşıyor ki, peygamberlere karşı kibir göstermenin kıskançlıktan, peygamberin zengin ve sayılı bir kabileden gelmesi gerektiğine inanmaktan kaynaklanmaktadır. Böylece onlar peygamberlik gibi yüce makamı kendilerinin istediği kişilerin şahsına layık gördüğü anlayışına sahip olmaktadır. Bu kimselerin daha da ileri giderek şöyle dediklerini Kur'an'dan öğrenmekteyiz.

*'Onlar: 'Sana, rezil, bayağı kişiler tabi olmuşken, biz sana iman eder miyiz?' dediler.*¹⁶⁶

Razi ayette geçen 'Rezalet' kelimesinin, değersizlik, aşağılık anlamında olduğunu, onların onları sırf nesep cihetinden düşük ve dünyadan payları da az olduğu için bayağı kimseler olarak nitelemiş olduklarını söylemiştir.¹⁶⁷

Kurtubi, ayette geçen iman edenlerin, oğulları, kızları, gelinleri, oğullarının oğulları olduğunu ve O'nunla beraber olanların, O'na tabi olduğunu söylemiştir. Kafirlerin iman edenler hakkında söyledikleri sözlerden dolayı onlar hakkında herhangi bir kusur ya da yerilmeyi gerektirecek bir husus söz konusu olmayacağı ve asıl bayağı kimselerin onları yalanlayan kimselerin olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁸

Görülüyor ki onlar kibirlerinin neticesi olarak fakir insanların peygamberlerle beraber olmalarını yadırgamışlardır. Peygamberi bu yönüyle alaya almışlar ve iman etmemişlerdir. İnkarcıların bir kısmı da Allah'ın elçilerine peygamber olduklarını bildikleri halde karşı çıktılar. Kibirlerinden ötürü tasdik etmeye tahammül edemediler. Onların iman etmelerine engel olan bu kibir, peygamberi kendileri gibi bir beşer olarak görmelerinden kaynaklanıyordu. Allah'ın elçisine kendi değerlerine göre peygamberliği yakıştıramıyorlardı.

¹⁶⁵ Yazır, a. g. e. , VII, 50-51

¹⁶⁶ Şuara, 26/111

¹⁶⁷ Razi, a. g. e. , XVII, 355-357

¹⁶⁸ Kurtubi, a. g. e. , XIII, 56-59

Aslında müstekebbirler, peygamberlerin davetlerini, ellerindeki malları ve makamları koruma için reddediyorlardı. Çünkü sahip oldukları konum, onlara insanları sömürme, onlara hakim olma imkanını veriyordu. Kibirlerine yenik düşenler, peygamberlerin davetine her yola başvurarak karşı koymaya çalışırlar, gelen peygamberi ve onun davetini yalanlarlar, peygamberi kendi memleketinden sürerler, kimilerini de öldürmeye kalkışırlar.

Şimdi Kur'an rehberliğinde kavimlerin peygamberlerine karşı gösterdikleri kibir örneklerini incelemeye çalışalım.

1. 4. 2. 1. Hz. Nuh Peygambere Karşı Kibir

Kur'an'ı Kerim'de tarihin ilk dönemlerinin en çok dikkat çeken mütekebbirleri Hz. Nuh'un kavmidir. O, kavmini Allah'a kulluk etmeye ve O'ndan başka ilah olmadığına davet etmek için gönderilmişti. Nuh milletini Allah'tan başkasına tapmayın, diye uyarıp onları putlara tapmaktan sakındırınca, kavminin kibirlenerek vermiş olduğu cevap şu ayette bildirilmektedir;

*'Kavminin ileri gelenleri ise: 'Muhakkak biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz.' dediler.'*¹⁶⁹

Kurtubi, ayetin, biz senin bizi bir tek ilaha ibadete çağırmanı haktan bir sapma olarak görüyoruz, yani sapıklıkta olduğunu görüyoruz, manasına geldiğini söylemiştir.¹⁷⁰

Ayette verilen mesaja göre Nuh peygamberin kavmi kendilerine gelen ilahi uyarıya karşılık, peygamberlerini yalancılık ile itham etmişlerdir. Nuh peygamberin kavminin ilahi davete karşı verdiği diğer cevabı ise;

'Nuh'un kavminden ileri gelen kafirler: 'Seni ancak bizim gibi bir beşer olarak görüyoruz. İçimizden sana, basit görüşlü en adi kimselerden başkasının tabi olduğunu görmüyoruz. Sizin bizden bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis yalancı olduğunuzu

¹⁶⁹ A'raf, 7/60

¹⁷⁰ Kurtubi, a. g . e. , VII, 381-382

sanıyoruz. ' dediler. '171

Taberi, Kafirlerin, Nuh ve ona iman edenlere itirazlarının onların cahilliklerini ve beyinsizliklerini gösterdiğini, zira gerçeğe uyanların, zayıf kimselerden olması gerçeği gerçeklikten çıkarmayacağını, O'na tabi olanların aslında yüce kişiler ve O'na uymayan kimselerin de reziller olduğunu söylemiş ve şöyle devam etmiştir; 'Şurası da bir gerçektir ki, hakka başlangıçta genellikle zayıf kimseler tabi olmuş, ileri gelenler ise gururlarından dolayı ona karşı çıkmışlardır. '172

Razi bu ayeti şöyle yorumlamıştır; 'Bil ki Allah, Nuh'un, kavmini Allah'a ibadete davet ettiğini anlatınca, kavminin, Nuh'un peygamberliğini şu üç şüphe ile tenkit ettiklerini nakletmiştir:

Birinci şüphe: Nuh'un da, kendileri gibi bir insan olmasıdır. İnsan fertleri arasındaki farklılığın, alemdeki herkesin onlardan birisine itaat etmesinin vacip olması noktasına varıp ulaşması imkansız olur. İkinci şüphe: Nuh'a, kavmin basit insanların, mesela dokumacıların ve değersiz sanat sahibi kimselerin tabi olmuş olmasıdır, bu cehalettir. Çünkü dindeki üstünlük ve yücelik, soy-sop ile, mal ile yüksek makam ile olmaz. Aksine fakir dine, zenginden daha yatkındır. Yine aksine diyoruz ki, peygamberler, insanlar dünyayı bırakıp ahrete yönelsinler diye gönderilmişlerdir. Binaenaleyh dünyada mal azlığı fakirlik daha nasıl, peygamberlik hususunda bir tenkit sebebi sayılabilir? Üçüncü şüphe: Bu, ayetteki, 'Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz.' cümlesinin anlattığı husustur. Bunun manası, 'Biz, senin bizden ne akıl, ne dünyevi menfaatleri görüp gözetme, ne de mücadele kuvveti bakımından bir üstünlüğünü görmüyoruz. Binaenaleyh senin bu görülebilecek şeylerden birisinde, bizden daha üstün olduğunu görmediğimize göre, en yüce ve kıymetli derece ve makam bakımından bizden üstün olduğunu nasıl kabul edebiliriz?' şeklindedir. Bu da bir cehalettir. Çünkü, Allah katında muteber üstünlük, ancak ilim ve amel ile olur. '173

Kurtubi, Nuh peygambere bu cevabı kavminin ileri gelenlerinin verdiğini, onların, Nuh peygambere değersizlerin, ayak takımlarının ve seviyesi düşük kimselerin

¹⁷¹ Hud, 11/27

¹⁷² Taberi, a. g. e. , III, 21-22

¹⁷³ Razi, a. g. e. , XII, 542-543

tabi olduğunu söylediğini, bu ifadeleri onların cahilliklerini ortaya koyduğunu, bu sözleriyle hiç de ayıp ve kusur olmayan bir şeyi peygamber için ayıplayıcı bir husus olarak gördüğünü, bu şekildeki tepkilerinin nedenini başkanına itaat ve boyun eğmeyi de gururlarına yedirmeyişleri olduğunu söylemiştir.¹⁷⁴

İbn Kesir, onların bu sözlerinin onların cahilliklerinin ve akıllarının azlığının delilidir. Çünkü bir inancın gerçekliği, ona zengin ve ileri gelenlerin inanmasıyla ölçülemez, demiştir.¹⁷⁵

Nuh peygamberin kavmi peygamberlerini yalanlamak ve O'nunla alay etmek için kendilerine göre bir sebep bulmuş, iman edenlerin imkanlarını sorgulayarak kendilerini haklı göstermeye çalışmışlardır. Onların iman edenlerin durumuyla ilgili söyledikleri kibirli olmalarından kaynaklanıyordu. Nuh peygamberin kavmi O'nu yalancılıkla, delilikle ve sapıklıkla suçlamışlar, alaya almışlardır. Allah, peygamberine inanmayan kavmi cezalandırmak için elçisinden büyük bir gemi yapmasını istemişti. Hz. Nuh'un gemiyi yapması uzun bir zaman aldı. O gemiyi yaparken kavminden ileri gelen inkarcıların Hz. Nuh'un yanına uğradıklarını ve aralarında geçen konuşmayı Kur'an şöyle haber vermektedir;

*'Nuh, gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler ona her uğradıklarında, onunla alay ediyorlardı. Nuh dedi ki: 'Eğer siz, bizimle alay ediyorsanız, biz de bizimle alay ettiğiniz gibi sizinle alay edeceğiz.'*¹⁷⁶

Taberi, bu ayeti, 'Nuh'un kavminden ileri gelenlerin, gemiyi yaparken O'nunla alay ettiklerini ve O'na: 'Peygamberliği bırakıp marangozluğa mı başladın?' dediklerini, Nuh'un da onlara: 'Bugün siz bizimle alay ediyorsunuz ama tufan kopup gemiye bindiğimiz de biz de sizinle alay edeceğiz.' diye cevap verdiğini beyan etmektedir.' ifadeleriyle açıklamıştır.¹⁷⁷

Razi bu ayette Nuh'un kavminden alay edenlerin, 'Ey Nuh, sen Allah'ın peygamberi olduğunu iddia ediyordun, ama şimdi marangozluğa başladın. Eğer sen,

¹⁷⁴ Kurtubi, a. g. e. , IX, 39-40

¹⁷⁵ İbn Kesir, a. g. e. , VIII, 3919-3920

¹⁷⁶ Hud, 11/38

¹⁷⁷ Taberi, a. g. e. , III, 26-28

iddianda doğru olsaydın, tanrın seni bu zor ve güç işten müstağni kılar böylesine yorulmana ihtiyaç bırakmazdı. Burada su yok ve senin onu büyük nehirlerle, denizlerle taşıman mümkün değil.’ diyerek Nuh peygamberle alay ettiklerini açıklamasını yapmıştır.¹⁷⁸

Kurtubi bu ayetle ilgili şu rivayeti nakletmiştir; ‘Zeyd b. Eşlem dedi ki: Nuh yüzyıl süreyle ağaç dikip kesmeye ve kurutmaya devam etti. Yüzyıl süreyle de gemiyi inşa etti. İbnu’l-Kasım, İbn Eşres’den, o Malik’ten şöyle dediğini rivayet eder: ‘Bana ulaştığına göre Nuh kavmi yeryüzünü dağlar ve ovalara varıncaya kadar doldurdular. Dağdakiler öbürlerinin yanına inemiyorlar, düzlüktekiler de öbürlerinin yanına çıkamıyorlardı. Bunun üzerine Nuh gemiyi yapmak maksadıyla yüzyıl süreyle ağaç dikip durdu. Daha sonra bu ağaçları toplayıp kuruttu. Bu da yüzyıl sürdü. Kavmi ise onunla alay ediyorlardı. Alay edişlerinin sebebi ise yaptığı bu işlerdi. Nuh peygamber onlara ‘Bugün gemiyi yaparken, bizim yaptığımız bu işten ötürü, bizimle alay ederseniz, siz alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.’ Kurtubi burada alay etmekten maksadın, onların cahilliklerini yüzlerine vurmak olduğunu ve şu anlama geldiğini söylemiştir; ‘Eğer siz bizi cahil kabul ediyorsanız, sizin bizleri cahil gördüğünüz gibi sizi cahil görmekteyiz.’¹⁷⁹

Ayetlerden anlaşıldığı üzere, kendisiyle alay edildiği halde Nuh bunlara dikkat etmemiş peygamberlik görevini yapmış, kavmini karşılaştıkları azaba karşı uyarmıştır. Hz. Nuh’u milleti ise, kibirli ve alaycı toplum olmalarından dolayı inkar yolunu seçerek azapla cezalandırılmışlardır.

1. 4. 2. 2. Hz. Hud Peygambere Karşı Kibir

Hz. Hud’un kavmi yüksek binalara sahip Umman ve Hadramut arasındaki İrem halkıdır. Onlar güç, kuvvet ve iri bedenli olmalarıyla övünen bir kavimdir ki bu özellikleriyle azgın, kibirli ve zorba idiler. Hud peygamber onları davet etmek için kendi içlerinden peygamber olarak seçilmişti. Hz. Nuh (a. s)’a gösterilen tepkinin bir benzerini kavmi O’na sergilemiştir. Hud peygamber ile kavmi arasında yaşanan

¹⁷⁸ Razi, a. g. e. , XIII, 17-19

¹⁷⁹ Kurtubi, a. g. e. , IX, 52

kıssayı Kur'an bize Hud suresinde ve Araf suresinde haber vermektedir. Araf suresinde kıssayla ilgili şu ayetler verilmiştir;

*'Ad kavmine de kardeşleri Hud'u Peygamber olarak gönderdik. Onlara şöyle dedi: 'Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka ilah yoktur. Allah'tan korkmaz mısınız?' Bunun üzerine, kavminin ileri gelen kafirler: 'Şüphesiz biz seni bir beyinsizlik içerisinde görüyoruz ve seni muhakkak yalancılardan sanıyoruz.' dediler. Hud dedi: 'Ey kavmim, bende bir beyinsizlik yoktur. Ancak, ben alemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir Peygamberim. Size, rabbimin vahy ettiklerini tebliğ ediyorum. Ve sizin için güvenilir bir nasihatçiyim. Sizi uyarması için içinizden bir erkeğe, rabbiniz tarafından vahiy gelmesine mi sayıyorsunuz? Hatırlayın, bir zaman Allah sizi, Nuh kavminden sonra halifeler kıldı. Ve yaratılış bakımından da size güç ve kuvvet verdi. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa ercesiniz. Sadece Allah'a ibadet etmemiz ve atalarımızın taptıklarını terk etmemiz için mi bize geldin? Eğer doğru söyleyenlerden isen, tehdit ettiğin azabı bize getir.' dediler. Hud dedi: 'Rabbinizden sizin üzerinize bir azap ve gazap hak oldu. Hakkında Allah'ın hiçbir delil indirmedeği, isimlerini, sizin ve babalarınızın koyduğu putlar hususunda benimle tartışıyor musunuz? O halde bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.'*¹⁸⁰

Razi Hud kıssasının anlatıldığı bu ayetleri şöyle açıklamıştır; 'Bil ki Hud peygamber, kavmini kesin delil ile tevhide ve putlara ibadeti terk etmeye davet etmiştir. Zira Hud peygamber, Allah'ın onların üzerindeki nimetlerinin çok büyük olduğunu beyan etmiştir. Aklın sarahati de, mahlukat üzerinde, putların herhangi bir nimetinin bulunmadığına delalet eder. Çünkü onlar cansızdırlar. Cansız varlıkların ise, hiç bir şey üzerinde asla kudret ve güçleri bulunmamaktadır. İbadetin, tazimin doruk noktası olduğu açıktır. Tazim ve saygının doruk noktası da, ancak, kendisinden sonsuz nimetlerin sadır olduğu zata yaraşır, işte bu da, onların Allah'a ibadet etmelerinin, hiç bir puta tapmamalarının gerekli olduğuna delalet eder. Allah'ın, kulları üzerindeki çeşitli nimetlerini dile getirmesinin maksadı, işte Hud peygamberin zikrettiği bu delildir, Sonra Hud bu yakini delili zikredince, kavminden, O'nun zikretmiş olduğu bu delile karşı, taklit yoluna tutunmadan başka herhangi bir cevap sadır olmamıştır. Zira

¹⁸⁰ A'raf, 7/ 65-71

onlar; ‘Sen bize sadece Allah’a ibadet etmemiz uç atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin?’ demişlerdi. Daha sonra da onlar, ‘Haydi öyleyse bizi tehdit etmekte olduğun azabı, bize getir?’ demişlerdir. Onlar bu sözü, Hud peygamberin yalancı olduğuna inandıkları için söylemişlerdi.’¹⁸¹

Görülüyor ki Ad peygamber kendisini peygamber olarak kavmine kabullendirmek için çok çaba harcamış ancak kavmi söylenen uyarıları dikkate almamış peygamberlerine karşı sahip oldukları iri bedenli ve kuvvetli olmalarına kapılarak kibirlerine mahkum olarak ilahi azabın kendilerine zarar veremeyeceği anlayışına sahip olmuşlar ve kaybedenlerden sınıfına dahil olmuşlardır. Hud suresinde ise kıssayla ilgili şöyle haber verilmektedir;

‘Ad kavmine de kardeşleri Hud’u Peygamber olarak gönderdik. Hud onlara dedi ki: ‘Ey kavmim, Allah’a ibadet edin. Sizin için ondan başka hiçbir ilah yoktur. Allah’ın ortakları olduğu yolundaki iddialarınızla, iftiracılardan başka bir şey değilsiniz. Ey kavmim, davetime karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim mükafatım, ancak beni yaratan Allah’a aittir. Hiç aklınızı kullanmaz mısınız? Ey kavmim, Rabb’inizden af dileyin. Sonra ona tevbe edin ki size gökten bol bol yağmurlar indirsın. Kuvvetinize kuvvet katsın. Suçlular olarak yüz çevirmeyin. Dediler ki: ‘Ey Hud, bize apaçık bir delil getirmedi. Bizler de sırf senin sözünle ilahlarımızı bırakacak değiliz. Sana inanacak da değiliz. Sana ancak şunu deriz: ‘İlahlarımızdan bazısı seni çarpmış’. Hud şöyle cevap verdi: ‘Allah’ı şahit tutarım, siz de şahit olun ki, ben sizin, Allah’ı bırakıp ortak koştuklarınızdan beriyim. Hep birlikte yapacağınız hileyi bana yapın. Sonra elinizden gelirse bana hiç fırsat vermeyin.’¹⁸²

Taberi, peygamberlerin ücret almamasıyla ilgili ayette geçen ifadeyi, her peygamberin, ümmetine Allah’ın emirlerini tebliğ ederken, hiçbir ücret istemediğini ve yaptığı tebliğ çalışması karşılığında hiçbir şey almadığını, zira onların bu çalışmalarının karşılığının, ahrette Allah tarafından kendilerine verileceğini söyleyerek açıklamıştır.¹⁸³

¹⁸¹ Razi, a. g. e. , X, 475-482

¹⁸² Hud, 11/50-55

¹⁸³ Taberi, a. g. e. , III, 34-35

Muhammed Hamdi Yazır bu ayetleri şöyle açıklamıştır; ‘Hud onlara gönderildi de ne dedi bilir misiniz? Ey benim kavmim, dedi. Allah’a ibadet edin. Ancak O’nu mabud olarak tanıyın, ancak O’na kulluk edin. Size O’ndan başka hiçbir tanrı yoktur. Siz iftiracılar­dan başka birşey değilsiniz. İlah diye başkalarına tapıyorsunuz. Ey kavmim! Buna karşılık ben sizden bir ücret istemem. Yani bu sözüm sizden garaz ve fayda gözeterek söylenmiş bir söz değildir. Halis muhlis bir nasihattir. Bu ihtarı hemen her peygamberin kıssasında görürüz. Çünkü samimiyet, ihlas ve doğruluk, peygamberliğin ve nasihatın birinci şartı ve hak ile batılın en esaslı farkıdır. Tevhid inancının da gereği bu olduğundan, her peygamber kendi ümmetine bu uyarıyı yapmıştır. Artık siz akıl etmez misiniz? Aklınızı kullanıp, böyle halisane söylenen ve doğrudan doğruya sizin yararınıza olan bu hak öğüdü tutarak Allah hakkında iftiradan vazgeçmez misiniz? Ey kavmim! Rabbinize istiğfar edin, O’na karşı günahlarınızı itiraf edip af ve mağfiret dileyip sonra da O’na tevbe edin, şirk ve isyandan pişmanlık duyup, imana ve doğru yola gelerek O’na yönelin, O’na kulluk edin ki, üzerinize gökten bol bol rahmet ve bereket göndersin. Size kuraklık ve kıtlık çektirmesin, hayatınızı kuru maddelerin baskısından kurtarıp yüceltsin. Ve kuvvetinize kuvvet katsın. Bilinen cismani kuvvetinizi, henüz tanımadığınız manevi kuvvetle ikiye katlasın, kat kat arttırsın. Ve mücrim mücrim yüz çevirmeyin. Yani günahlarınızda ısrar ederek, bu güzel öğütleri dinlemekten yüz çevirmeyin, dinlememezlik etmeyin. Fakat Hud kavmi, fiilen imana zorlayacak ve ona mecbur edecek bir kuvvet olmadıkça o gibi akli belgelere önem vermediklerinden, dediler ki; ‘Ey Hud, sen bize bir beyyine ile gelmedin, bizi inanmaya mecbur bırakacak bir açık delil, bir mucize getirmedi­n. Ve biz, senin sözünden dolayı ilahlarımızı terk etmeyiz, ve biz sana inanmayız. Ancak deriz ki: İlahlarımızdan bazıları her halde seni fenalıkla çarpmış.’ Yani onlara dil uzattığın için seni delirtmiş, aklına fenalık getirmiştir. Burada bazı­sı demelerinin sebebi, putlardan her birine başka başka özellikler vermiş olmalarıdır: Şu filan hususun tanrısı bu filan işin tanrısı gibi isimler uydurduklarından dolayıdır. Bu inkar ve inada, bu hezeyana karşılık Hz. Hud bizzat kendisinin en büyük ilahi belgelerden birisi olduğunu anlatan şu gerçekleri öne sürerek cevap verdi ve dedi ki, ben Allah’ı şahit tutarım siz de şahit olunuz ki, O’ndan başka sizin uydurduğunuz şeriklerden ben kesinlikle uzağım. Şimdi siz hepiniz toplanarak bana istediğiniz oyunu oynayabilirsiniz Yani bundan daha açık ne gibi bir belge arıyorsunuz? Yalnızca bana fenalık yaptığınızı iddia ettiğiniz bazı

ilahlarınız değil, bütün şerikleriniz ve sizin hepiniz toplanarak bana fenalık yapmak için dilediğiniz planı yapıp uygulayabilirsiniz, istediğiniz oyunu yapabilirsiniz. Sonra bana hiç süre de tanımayınız. Yani elinizden geleni geri koymayın, ne kötülük biliyorsanız hemen yapın, ne sizden ne de tanrı diye taptığınız putlardan hiç korkmuyorum.¹⁸⁴

Bu ayetlerden anlaşıldığı gibi, O'nun kavminden kafir olup ahrete ulaşmayı inkar eden varlıklı kişiler O'nu beyinsizlikle suçlamışlar, tehdit edilen azabın gelemeyeceği düşüncesiyle kendilerine bir belge getirmedikleri sürece inanmayacaklarını demek suretiyle, Allah'ın elçisini dinlememişlerdir. Ad kavmi, çok kuvvetli olduklarını zannederek haksız yere büyüklük taslamaları sebebiyle doğrudan Allah'ın varlığını inkar etmişler, O'nun peygamberini yalanlayarak Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu idrak edememişlerdir.

1. 4. 2. 3. Hz. Salih Peygambere Karşı Kibir

Yüce Allah Ad kavminden sonra yerlerine Semud kavmini yeryüzünde yerleştirmiştir. Onlar ovalarda saraylar yapıyor, dağlarda evler yontuyorlardı. Salih peygamberin Semud kavmiyle olan kıssasını Kur'an bize şöyle haber vermektedir:

*'Hatırlayın Allah sizi, Ad kavminden sonra halifeler yaptı, Ve sizi yeryüzünde yerleştirdi.Orada, ovalarında köşkler yapıyor, dağları oyup evler yapıyorsunuz. Allah'ın nimetlerini hatırlayın. Yeryüzünde bozguncular olarak fesat çıkarmayın. Kavminin büyüklük taslayan ileri gelenleri, aralarında küçümsedikleri iman edenlere dediler ki: 'Salih'in, Rabbi tarafından Peygamber olarak gönderildiğini gerçekten biliyor musunuz?' Onlar da: 'Şüphesiz biz, onunla gönderilenlere iman ediyoruz.' dediler. Büyüklük taslayanlar ise: 'Şüphesiz sizin iman ettiğinizi biz inkar ediyoruz.' dediler. Deveyi kestiler ve böylece Rablerinin emrine isyan ettiler. Ve dediler ki: 'Ey Salih, eğer gerçekten Peygamberlerdensen bizi tehdit etmekte olduğun azabı bizlere getir.'*¹⁸⁵

Taberi bu ayette, kendi güçlerine, mal ve servetlerine güvenen o mütekebbir kavmin, cahilce ifadelerle Salih peygambere karşı çıkıp onun tebliğ ve tekliflerine karşı

¹⁸⁴ Yazır, a. g. e. , IV, 544-547

¹⁸⁵ A'raf, 7/74-77

geldiğini, fani olan bu dünya varlıklarının onların felaketine sebep olacağını söylemiştir.¹⁸⁶

Razi ayetleri şöyle açıklamıştır; ‘Bil ki Allah, o kafirleri, ‘kibirlenen ileri gelenler’, o mü'minleri de ‘zayıf düşürülenler’ diye vasıflandırmıştır. Onların büyüklenmeleri, kınamayı gerektiren bir fiilden dolayıdır. Mü'minlerin müstaz'af olmalarının manası ise, başkalarının onları zayıf görmesi ve küçümsemesi demektir. Halbuki bu, onlardan sadır olan bir fiil olmayıp, aksine başkalarından sudur eden bir fiildir. Binaenaleyh bu, o mü'minler hakkında, kınamayı ifade eden bir sıfat olamaz. Aksine bu kınama ve zemm, onları hakir görüp zayıf addeden kimselere aittir. Daha sonra Allah, o büyüklenenlerin, mustazaflara, Salih peygamberin durumunu sorduklarını, onların da; ‘Biz, Salih peygamberin getirdiği her şeye yakinen inanıyor ve onu tasdik ediyoruz.’ dediklerini kibirlenenlerin ise; ‘Aksine biz onun getirdiği şeyleri inkar ediyoruz, kabul etmiyoruz.’ dediklerini nakletmiştir. İşte bu ayet, fakirliğin zenginlikten daha hayırlı olduğunu izah eden başlıca delillerden birisidir. Zira büyüklenme, ancak malın çokluğundan ve makamın büyüklüğünden ileri gelir. Zayıf görülme ise, ancak bu iki şeyin azlığından meydana gelir. Böylece Allah, mal çokluğunun ve makam büyüklüğünün, insanları isyana, diretmeye, kabul etmemeye ve küfre sevk ettiğini, malın azlığının, makamın küçüklüğünün ise, insanları imana, tasdik etmeye ve baş eğmeye sevk ettiğini beyan buyurmuştur.¹⁸⁷

Bu ayetlerden anlaşıldığı gibi Allah, son derece kibirli olan Semud kavmine, içlerinden Hz. Salih'i peygamber seçmiştir. O, putlara tapmakta olan halkını Allah'a kulluk etmeye çağırarak, Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun insanları topraktan yarattığını ve sahip oldukları nimetleri de O'nun verdiğini bu sebeple yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmamaları gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu davete ekonomik ve sosyal açıdan zayıf insanlardan başkası inanmamış, ileri gelen lider konumundakiler ve onların etkisinde kalan toplumun genel çoğunluğu ise, O'nu şımarık ve yalancı diye itham etmişlerdir. İnkarcılar Hz. Salih'den mucize istemişlerdi. Onların imana yanaşmamaları Allah'a karşı kibirlenmeleri ve inananları hakir görmeleri şeklinde ortaya çıkmıştır.

¹⁸⁶ Taberi, a. g. e. , c. II, s. 230-232

¹⁸⁷ Razi, a. g. e. , X, 490

1. 4. 2. 4. Hz. İbrahim Peygambere Karşı Kibir

İbrahim peygamber Nemrut ve halkına gönderilmiştir. Nemrut, Hz. İbrahim'in putlara tapan kavminin kralı idi. İbn Kesir O'nun zorba ve kibirlilerin önde gidenlerinden olduğunu söylemiştir.¹⁸⁸ O'nun babasını ve milletine yaptığı çağrılardan birini Kur'an bize şöyle haber vermektedir;

*'Ey Muhammed, onlara İbrahim'in kıssasını hatırlat. Bir zaman İbrahim, babası Azer'e: 'Putları ilahlar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içerisinde görüyorum.' demişti.*¹⁸⁹

Razi, İbrahim peygamber'in bu ayette geçen 'Sen putları ilah mı ediniyorsun?' sözünün, bu putların, şayet hayra ve şerre güçleri yetmiş olsaydı, tek bir put da yeterli olurdu, manasına geldiğini, tek bir put yeterli olmadığına göre bu durumun onlarda kesinlikle hiçbir faydanın bulunmadığına delalet ettiğini ve putperestlerin görüşlerinin bozuk ve batıl olduğuna dair bir akli delil ihtiva ettiğini söylemiştir.¹⁹⁰

Muhammed Hamdi Yazır, ruh sahibi olan beşerin gerek insan heykeli olsun ve gerek yıldız ve melek heykeli farz edilsin, cansız putlara karşı alçalma ve tapınmanın sapıklık olduğunu, İbrahim peygamberin bunu babası veya babası yerinde amcası olan Azer'den başlayarak kavminin yüzüne vurmaktan ve onları irşad etmekten çekinmediğini söylemiştir.¹⁹¹

Ayette zikredildiği gibi İbrahim Peygamber yanlışa düşen babası dahi olsa ve onun kendine düşman olabileceğini bilse tebliğ görevini yapacağını bizlere göstermektedir. O, tebliğ görevine ayette bildirildiği üzere putlara tapınmanın ne kadar yanlış olduğunu söyleyerek başlamaktadır. İbrahim peygamberin kavmini ilahi davete çağırırken yaptığı bir diğer seslenişi ise şöyledir;

¹⁸⁸ İbn Kesir, a. g. e. , III, 1030

¹⁸⁹ En'am, 6/74

¹⁹⁰ Razi, a. g. e. , IX, 503-513

¹⁹¹ Yazır, a. g. e. , III, 448-451

*‘O, bir zaman babasına ve kavmine: ‘Tapıp durduğunuz bu heykeller de nedir?’ demişti. Onlar da: ‘Biz, atalarımızı bunlara tapıyor bulduk.’ demişlerdi. İbrahim: ‘Doğrusu siz de atalarınız da apaçık bir sapıklık içine düşmüşsünüz.’ dedi.*¹⁹²

Razi, ayetteki, ‘Onlar, ‘Biz atalarımızı, bunların tapıcıları olarak bulduk’ ifadesini şöyle açıklamıştır; Bil ki, o topluluk buna cevap vermek için ancak, daha fazla yadırgama ve kınamayı gerektiren taklit yoluna başvurmuşlardır. Çünkü, onlar kendileri bir hata üzerinde olduklarında babalarının o yolu tercih etmiş olması, onları bu hatadan korumaz. Binaenaleyh, hiç şüphesiz İbrahim peygamber onlara, ‘Andolsun, siz de atalarınız da, apaçık bir sapıklık içindesiniz.’ diyerek cevap vermiş ve böylece batılın, kendisine tutunanların çok olması sebebiyle hakka dönüşemeyeceğini beyan etmiştir. Binaenaleyh, İbrahim peygamber, bu sözü onlara söylemiş, onlar da bu sözden bir kurtuluş ve kaçış yolu bulamamış ve İbrahim peygamberin onları yadırgamaya devam ettiğini, inanç ve kararlılığının kuvvetli olduğunu görüp, onlar da çok oldukları ve uzun zamandan beri böyle bir inancı taşıdıkları için, İbrahim peygamberin bu yadırgamasını kabullenemediklerinden O’na, ‘Sen bize gerçeği mi getirdin? Yoksa şakacıları mısın sen?’ dediler. Onlar bu sözleriyle, İbrahim peygamberin, kendilerini yadırgamasını ve bu hususta ciddi olmasını uzak ve olması düşünülemeyen bir şey gibi gördüklerini zannettirmeye çalıştılar. İşte bundan dolayı, bu noktada İbrahim peygamber Tevhidi izah etmeye geçmiştir.¹⁹³

Hız. İbrahim babası Azer’in ve kavminin putları tanrı edinmelerinin sapıklık ve saçmalık olduğunu bildiği için onları yaptıkları bu yanlıştan kurtarmaya çalışmış fakat onlar kibirlerinden dolayı inanmak istememişlerdir. Onların alışkanlıklarından vazgeçmeyen bir kavim olarak peygamberleriyle yaptıkları tartışmadan Kur’an şöyle haber vermektedir;

‘Allah’ın, kendisine hükümdarlık verdiğinden dolayı, İbrahim ile, Rabbi hakkında münakaşa eden kimseyi görmedim mi? İbrahim ona: ‘Benim rabbim diriltir ve öldürür.’ dediğinde O: ‘Ben de diriltir ve öldürürüm.’ demişti, İbrahim O’na: ‘Allah güneşi doğudan getiriyor sen de batıdan getir de görelim.’ dediğinde ise inkar eden

¹⁹² Enbiya, 21/52-54

¹⁹³ Razi, a. g. e. , XVI, 157-160

*kimse şaşırıp kaldı. Allah, zalim bir topluluğu doğru yola sevk etmez.*¹⁹⁴

Taberi bu ayette verilen bilgileri şu rivayetlerle açıklamıştır; ‘Mücahid diyor ki: ‘Bu zorba hükümdara iki adam getirildi. O, adamların birisini öldürdü diğerini bıraktı ve dedi ki: ‘İşte ben şunu öldürdüm şunu yaşıyorum.’ Bu davranış Nemrud’un ahmaklığını, beyinsizliğini ve anlamsız bir demogojiye giriştiğini gösterir. Çünkü yaşatma ve öldürme, yok olan bir şeyi var edip ona hayat verme, verdiği canı alıp onu öldürmedir. Yoksa bir insanı öldürüp diğerini affetme değildir.’ Zeyd b. Eşlem diyor ki: ‘Yeryüzünde ortaya çıkan ilk zorba kişi Nemrut’tu. İnsanlar gelip yiyeceklerini ondan alıyorlardı. İbrahim de bu insanlar gibi yiyecek almaya gelmişti. Nemrut, önünden geçen herkese ‘Rabbiniz kimdir?’ diye sorar, onlar da ‘Sensin’ derlerdi. Nihayet önünden İbrahim geçerken O’na da: ‘Rabbim kimdir?’ diye sordu. İbrahim de: ‘Rabbim, diriltir ve öldürür.’ dedi. Nemrut ‘Ben de diriltir ve öldürürüm.’ dedi. İbrahim ona: ‘Şüphesiz ki Allah güneşi doğudan getiriyor sen de onu batıdan getirsene.’ dedi. Bunun üzerine inkarcı Nemrut, şaşırıp kaldı ve İbrahim’e yiyecek vermeden geri çevirdi. İbrahim, ailesine dönerken boz renkli bir kum yığının yanından geçti ve kendi kendine: ‘Ben, bundan biraz alıp aileme götürsem de, onların yanına vardığımda gönülleri hoşnut olsa acaba nasıl olur?’ dedi. Sonra o kumdan biraz alıp ailesine götürdü. Eşyasını yere koyduktan sonra yatıp uyudu. Karısı getirdiği şeye baktı. Bir de ne görsün, o zamana kadar gördüğü yiyeceklerin en güzelini getirmiş. Ondan yemek yapıp kocasına ikram etti. Kocas, ailesinde yiyecek bir şey olmadığını biliyordu bu sebeple; ‘Bunu nereden buldun?’ dedi. Karısı da: ‘Senin getirdiğinden yaptım.’ dedi. Bunun üzerine İbrahim bu yiyeceklerin, Allah’ın verdiği bir rızık olduğunu anladı ve O’na hamd etti. Ayetin sonunda ‘Allah, zalim bir topluluğu doğru yola sevk etmez.’ buyrulmaktadır. Yani, Allah, inkara düşerek kendine zulmeden bir kavme, müminleri mağlup edecek herhangi bir delil göstermez. Hak ehlinin karşısında, aciz kalıp susmaya mahkum olurlar.’¹⁹⁵

Razi, İbrahim peygamberle Nemrut arasında geçen bu olayın alimler tarafından ne zaman geçtiği hususunda ihtilaf olduğunu, kimilerinin İbrahim peygamberin ateşe atılmasından önce putları kırdıktan sonra yaşandığını, kimilerinin ateşten kurtulduktan

¹⁹⁴ Bakara, 2/258

¹⁹⁵ Taberi, a. g. e. , I, 225

sonra yaşandığını söylediklerini naklettikten ayetlerle ilgili rivayetleri ve yorumunu şöyle rivayet etmiştir; ‘Zahir olan odur ki, bu, zikredilmeyen fakat önceden geçmiş olan bir soruya verilmiş olan cevaptır. Bu böyledir, çünkü peygamberlerin hak dine davet için peygamber olarak gönderildikleri, malum olan bir husustur. Binaenaleyh İbrahim peygamber olduğunu öne sürdüğünde, bu iddiayı kabul etmeyen kimse, O’ndan alemin bir İlah’ının bulunduğunu ispat etmesini ister. İbrahim peygamberin delili son derece yerindedir. Çünkü Allah ancak, kadir olan kimselerden hiç birinin ortak olamayacağı fiilleri vasıtasıyla bildirilebilir, tanıtılabilir. Diriltip öldürme de, işte böyle bir fiildir. Çünkü mahlukat, bu iki işi yapmaktan acizdir. İradeden sonra, ilim zaruridir. Binaenaleyh, kendilerini gördüğün şu muktedit kimselerden başka bir müessirin bulunması gerekmektedir. Nakledildiğine göre İbrahim peygamber, böyle bir hüccet ile istidlal edince, kafir olan o kral, iki şahsı çağırarak, birisini öldürür, diğerini serbest bırakır ve ‘Ben de diriltip öldürüyorum.’ der. İşte tefsirlerde nakledilen budur. Bana göre bu, uzak bir ihtimaldir. Çünkü İbrahim peygamberin durumundan anlaşılan, istidlal edişinde de özetle açıkladığımız şekilde, O, diriltmenin ve öldürmenin hakikatini açıklamıştır. O bu şekilde açıklama yapınca, akıllı bir kimsenin bu şekildeki öldürme ve diriltmeyi, birisini öldürüp diğerini öldürmeme manasındaki öldürüp diriltme ile karışırması imkansızdır. Yine, büyük bir topluluğun, bu kadar farkı göremeyecek bir biçimde ahmak olması imkansızdır. O da, İbrahim peygamberin, Allah’ın diriltip öldürdüğünü delil olarak öne sürünce, bunu kabul etmeyen kimse ise, ‘Sen Allah’ın semavi ve yeryüzüne taalluk sebepleri vasıta kılmaksızın, doğrudan doğruya diriltip öldürdüğünü, veyahut da semavi ve arzi sebepleri vasıta kılarak diriltmenin ve öldürmenin meydana geldiğini iddia ediyorsun. Birincisi imkansızdır. İkincisi ise bizim maksadımıza delalet etmez. Çünkü bizden biri, diğer sebepleri de vasıta kılarak öldürtmeye ve diriltmeye muktedir olabilir. Sen bunu iyice anladığında şunu bil ki Allah’ın, ‘Muhakkak ki Allah güneşi doğudan getiriyor.’ beyanı, başka bir delil olmayıp aksine birinci delilin tamamlayıcısı olur. Bunun manası şudur: Allah tarafından meydana gelen diriltme ve öldürme, her ne kadar felekler vasıtasıyla oluyor ise de, ancak ne var ki feleklerin hareketleri bizzat Allah’tandır. Binaenaleyh, netice itibariyle diriltme ve öldürme de Allah vasıtasıyla olmuş olur. Beşere gelince, her ne kadar diriltme ve öldürme ondan, semavi ve arzi sebeplerden yararlanılarak sudur ediyor ise de, ancak ne var ki sebepler o beşerin kudretiyle meydana gelmiş değildir. Binaenaleyh,

beşerden sadır olan diriltme ve öldürme işi, Allah'ın ki gibi olamaz ve bunun Allah'ın öldürmesiyle bir tenakuz teşkil edemeyeceği de sabit olmuş olur. Buna göre bu münazaranın cereyan ediş şekli, herkesçe meşhur olan, işte budur.¹⁹⁶

Muhammed Hamdi Yazır'ın ayetle ilgili görüşleri ve rivayetleri şunlardır; 'Bakınız Allah'ın yardımı ile bir mümin, bir tağuta neler yapmış ve Allah müminlere ne gibi şeyler gösterebilir. İşte tarihi bir örnek: Görmedin mi Allah, kendisine 'mülk' yani devlet ve hükümdarlık verdiği için gururlanarak veya hükümdarlığının şükrünü tam aksine olarak, nankörlük ile yerine getirmeye kalkışarak, Allah'ın dostu olan İbrahim peygamberle Rabbi hakkında tartışmaya girişen, onu yenerim zannı ile tartışmaya çıkışan o Nemrud'a baksana! O zaman İbrahim peygamber, 'Benim Rabbim O, en yüce ve en ulu olan varlıktır ki, hem hayat verir, hem de öldürür.' demişti ki; hem hayatı yaratır, hem ölümü demektir. Rivayet olunduğuna göre, İbrahim peygamber putları kırdığı zaman Nemrud O'nu zindana atmış, bir süre sonra çıkarıp, 'Sen kime davet ediyorsun?' diye sormuş. O da böyle söylemişti. Buna karşı Nemrud, 'Ben de hayat veririm ve öldürürüm.' dedi. Rivayete göre iki adam getirtmiş, birini idam edip, birini salıvermiş, işte gördün mü demiş. Bununla İbrahim peygamberin anlattığı hayat verme ve öldürme deliline gereği gibi dikkat etmemiş, güya kendince bir yandan hikmetli ve bilge kişinin üslubunu yapmış, bir yandan da tehdit savurarak: 'İşte o benim!' diye Rabb'lik iddiasına kalkmıştı. Bu cahilce müşrik cevabına karşı derhal ona haddini bildirmek için, İbrahim peygamber: 'Şu kesin ki, Allah güneşi doğudan doğduruyor, sen de batıdan doğdur bakayım.' deyince kafir tutuldu kaldı, şaşkın ve yenik düştü. Buna kafir azgınlık yapmayıp da Hakk'ı kabul etseydi, hayat vermeyi ve öldürmeyi gerçek biçimi ile alıp, ilahi hidayeti reddederek zulmetmeseydi, bu zulmete, karanlığa düşmezdi. Fakat Allah da zalimler zümresine hidayet etmez. Onları doğru yola iletmez. Kendilerini Hakk'ın ta kendisi varsayıp da hak ve hakikate karşı gelen böyle zalimler Hakk'ın nurundan nasıl yararlanabilirler? Hayat yaratmanın, güneşin hareket yönünü değiştirmekten daha önemli, hayat olaylarının, mekanik olarak meydana gelen olaylardan daha yüksek bir kudret delili olduğunu takdir etmeyen ve onu oyuncak zannedip de hafife alan zalimler sonunda böyle gökten inen mekanik bir tokatla yenilirler. Ancak hakkı kabul etmek arzusunda bulunmayan azgınlık böyle şaşkın ve

¹⁹⁶ Razi, a. g. e. , V, 436-443

yenik olurlar da yine imana yanaşamaz, karanlıktan çıkamazlar. Allah’a imanı olmayanlar, bunun yanında korkusundan tiril tiril titrerken bak İbrahim peygamber O’na ne yapmış, ne hale getirmiştir.’¹⁹⁷

Ayette verilen bilgiye göre mülkünün azametiyle kibirlenen ve Allah ile yarışa tutuşan bir kavim oldukları görülmektedir. Nemrut’un zorbalık taslaması ve saltanatta uzun süre kalması onun kibirlenerek inatla, inkarda direnmesine sebebiyet vermiştir. Hz. İbrahim kendisine inanmaya davet ettiği zaman onunla tartışmış, Allah’ın elçisi inandığı ilahın hayat veren ve öldüren olduğunu delil getirmesi üzerine, kendisinin de hayat verip öldürebileceğini söyleyerek, alaycı ve ciddi olmayan bir tavırla karşılık vermiştir. Allah’ın böyle zalim ve zorbaları cezalandırırken insanlarca değersiz sayılan bir sineği kullanması, kullara önemli bir mesaj vermektedir. Sınırsız kudret sahibi, insanların ne kadar aciz olduklarını dünyanın en kuvvetli hükümdarı, en zengini, en soylusu olsalar bile akıbetlerinin basit bir böcek ile olabileceğini ve bu durumdan onları Allah’tan başka hiç kimsenin kurtaramayacağını hatırlatıyor, sahip olunanlarla kibirlenmenin değersizliğine ve kibir nedeniyle inkar bataklığına düşmenin gerçekliğine dikkat çekiyor.

1. 4. 2. 5. Hz. Şuayb Peygambere Karşı Kibir

Hız. Şuayb’ın kavmi olan Medyen halkı da kibirli ve şımarık bir toplumdur. Zenginlik içinde yüzüyor olmalarına rağmen ölçüde ve tartıda adaleti gözetmezler ve puta taparlardı. Hz. Şuayb halkını Allah’a kulluk etmelerini, ölçüyü ve tartıyı eksik yapmamalarını, yeryüzünde bozgunculuk yapmamalarını, tehditle inananları Allah yolundan alıkoymamaları konusunda uyarmıştır. İnkarcıların ise verdiği cevabı Kur’an şöyle bildirmektedir;

*‘Bunun üzerine kavmi şöyle dedi: ‘Ey Şuayb, söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Şüphesiz seni aramızda çok zayıf bir kimse olarak görüyoruz. Eğer kabilen olmadaydı, seni taşılayarak öldürürdük. Esasen bizim aramızda bir itibarın da yoktur.’*¹⁹⁸

¹⁹⁷ Yazır, a. g. e. , II, 173-177

¹⁹⁸ Hud, 11/91

Taberi bu ayette, Şuayb peygamberin kavminin, akıllarını kullanıp Rabbleri tarafından kendilerine gelen emirleri düşünme ve kabul etme yerine kaba güce başvurarak Şuayb peygamberi tehdit ettiklerini, kavminden çekindikleri için de zorbalıklarını ileri götüremediklerini, bu sebeple Şuayb peygamberin onları tekrar uyardığını ve kavminin gücünün hiçbir zaman Allah'ın gücünden üstün olamayacağını açıkladığını söylemiştir.¹⁹⁹

Kurtubi, Şuayb peygamberin kavminin, 'Biz senin söylediklerinden bir çoğunu anlamıyoruz. Sen bizi öldükten sonra diriliş, amellerden dolayı hesaba çekilmek gibi gayb olan bir takım hususları kabul etmeye çağırıyorsun ve alışkın olmadığımız şeylerle bize öğüt veriyorsun.' diyerek inanmama nedenlerini açıkladığını, onların bu sözlerinin O'nu dinlemekten yüz çevirmek için ve O'nun sözlerini küçümsemek kastıyla söylediklerinin haberini vermiştir.²⁰⁰

Muhammed Hamdi Yazır ise bu ayeti şöyle tefsir etmiştir; 'Ey Şu'ayb, söylediklerinden çoğunu pek anlamıyoruz. Anlamıyorlardı, çünkü kulak vermiyorlardı, dikkatle dinlemiyorlardı, vahiy ve nübüvvele önem vermiyorlardı. Genellikle bütün fena insanlarda olduğu gibi, herkesin arzularını kendi arzu ve istekleri gibi zannettiklerinden dolayı, bir insanın dünya çıkarlarından ve kişisel duygulardan kurtularak, sırf Allah rızası için çalışıp çabalayacağını, 'Ben ıslahtan başka bir şey istemiyorum.' sözünde samimi olacağını kafalarına sığdıramıyorlardı. İhlas ve tevekkülün ne olduğunu anlayabilmeleri için kendilerinde de biraz ihlas ve tevekkül bulunması gerekiyordu. Kendilerinde böyle bir duygu bulamadıkları, özellikle tevhid inancını tanımadıkları için kör bir tabiatçı kafayla düşündüklerinden, beşerin işlediği günahlarla birtakım semavi afetler arasında bir ilişki bulunabileceğine ihtimal vermiyorlardı. Allah'ı bırakıp, şuna buna tapmakla, ölçüyü, teraziyi, eksik yapmakla, fitne fesat çıkarmakla dünyadaki düzenin bozulacağını, tufanlar ve zelzeleler olacağını anlamıyorlardı. Velhasıl sarih ve apaçık olan bu sözlere inanmak istemiyorlar, bu gibi sözlerin arkasında gizli niyetler, art düşünceler ve başka maksatlar aramaya çalışıyorlar, bu sözlerden gocunuyorlar. Biz senin söylediklerinin çoğundan bir şey anlamıyoruz, sen ne demek istiyorsun, neye güvenip de bizi böyle tehdit ediyorsun, kesinlikle biz seni kendi içimizde zayıf biri

¹⁹⁹ Taberi, a. g. e. , III, 53-54

²⁰⁰ Kurtubi, a. g. e. , IX, 132-140

olarak görüyoruz, eğer ailen olmasaydı muhakkak ki seni recm ederdik, taşa tutar, öldürürdük. Sen bize karşı güçlü biri değilsin, aziz değilsin. Yani bizim gözümüzde şahsen senin bir değer, bir önemin yoktur, bize göre sen hatırı sayılan, kıymet verilen biri değilsin. Yani sana saygımızdan dolayı değil, senin yakınlarından olup da bizimle beraber olan, sana uymayıp bizim dinimizde bulunan bir kaç hısım akraban var ki, işte biz onların hatırı için şimdiye kadar sana dokunmadık.²⁰¹

Anlaşıyor ki kavmi Şuayb peygamberi, küçümseyerek hikmet, öğüt ve çeşitli ilimlerle dolu sözlerini, manası anlaşılamayan saçmalık olarak saydılar. O’nu zayıf ve aciz gördüklerini söylediler ve kabilesi olmasa onu öldüreceklerini belirttiler. Bununla da yetinmeyerek kavminden ileri gelenler, kibirleri nedeniyle onu ve onunla beraber olanları memleketlerinden çıkartmakla tehdit etmişlerdir.²⁰²

1. 4. 2. 6. Hz. Musa Peygambere Karşı Kibir

Kur’an’ı Kerim’de en dikkat çekilen kibir örneği, Hz. Musa’nın kavmi ve özellikle de Firavun’dur. O, gördüğü rüyadan dolayı hükümlanlık ve saltanatının sebep olduğu azgınlıkla zulmeden bir hükümdardı. Kur’an Firavun’u bize şöyle tanıtmaktadır:

*‘Hani bir zaman sizi, Firavun ailesinden kurtarmıştık. Onlar, size azabın kötüsünü tattırıyorlardı. Oğullarınızı boğazlıyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.....’*²⁰³

Razi, Firavun kelimesinin, Kayser ve Heraklius Roma hükümdarı, Kisra, Fars hükümdarı, Tubba Yemen meliki ve Hakan da Türk hükümdarının adı olması gibi, Amalika’dan olan Mısır hükümdarına verilen özel bir isim olduğunu söylemiştir. Oğulların öldürülmesinin sebebini ise şu rivayetle anlatmıştır; ‘İbn Abbas’ın görüşüdür: Buna göre, Firavun’a ve avanesine, Allah’ın İbrahim peygambere zürriyetinden peygamberler ve hükümdarlar çıkaracağını vaad ettiği hususu ulaşınca, onlar bundan korktular ve keskin bıçaklı adamlar hazırlamaya karar verdiler. Bu adamlar, Beni İsrail’in içerisinde dolaşarak, doğan erkek çocukları kesiyorlardı. Beni İsrail’in büyüklerinin öldüğünü, küçüklerinin de boğazlandığını görünce, onların tükenip de zor

²⁰¹ Yazır, a. g. e. , IV, 559-564

²⁰² bkz. A’raf, 7/88

²⁰³ Bakara, 2/249

işleri yaptıracakları kimseler bulamayacaklarından korktular ve bu sebeple doğan erkek çocukları bir yıl öldürüp, bir yıl öldürmemeye başladılar.²⁰⁴

Kurtubi, Firavun kelimesinin muayyen bir kralın adı olduğu söylendiğini, Amalika krallarından her krala da Firavun denildiğini söylemiş ve şöyle devam etmiştir; ‘Fars hükümdarlarına Kısra, Bizans hükümdarlarına Kayser, Habeşistan hükümdarlarına Necaşi denildiği gibi, Hz. Musa dönemindeki Firavun’un asıl adı ise ehl-i kitabın görüşüne göre ‘Kabus’dur. Vehb ise şöyle demiştir: Onun adı el-Velid b. Mus’ab b. er-Reyyan’dır. Künyesi Ebu Murra’dır. O Amlik b. Lavez b. İram b. Sam b. Nuh (a.s)’ın soyundan gelir. Firavunun çocukları öldürme sebebinin ise gördüğü bir rüyaya bağlandığını söylemiş ve rüyasında İsrailoğullarından doğan bir çocuk O’nun mülkünü elinden alacağını ve Firavun’un mülkünün onun eliyle yıkılacağını gördüğünü rivayet etmiştir.²⁰⁵

Muhammed Hamdi Yazır ise ayeti şöyle açıklamıştır; ‘O zamanı hatırlayın ki, hani sizi Firavun ailesinden tamamen kurtarmıştık. Çünkü o zaman kurtarılan yalnız dedeleriniz değil, onların dolayısıyla sizdiniz, bütün İsrailoğulları idi. Siz İsrailoğulları onların elinde ne halde idiniz? O Firavun ailesi size azabın kötüsünü peyliyor, canınıza kıyıyorlardı. Bu şekilde İsrailoğulları’ndan öldürülen çocukların toplamı dokuzyüz doksan bine ulaşmıştı. Buna sebep de bunlardan doğacak bir çocuğun Firavun’un hükümetini yok edeceği hakkında kahinlerin verdiği bir haber veya Firavun’un gördüğü bir rüya olduğu öteden beri nakledilir. Ne ibrettir ki, bu zulümler bir fayda vermemiş ve sonunda o çocuk doğmuş, Firavun’un kendisine beslettirilmiş. Demek oluyor ki, bu ayette önce hürriyet ve istiklal nimeti anılmış ve esirlik mahkumluğunun feciliği hatırlatılmıştır.²⁰⁶

Bu ayetler bize Firavun hakkında bilgi vermektedir ki O, saltanatı için cana kıymayı gözüne almış azgın bir hükümdar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Kur’an O’nun azgın bir hükümdar olduğunu şu ayetle de bildirmektedir;

‘Gerçekten Firavun bulunduğu yerde büyükenip zorbalığa kalkıştı. O yerin

²⁰⁴ Razi, a. g. e. , II, 523-528

²⁰⁵ Kurtubi, a. g. e. , II, 73-80

²⁰⁶ Yazır, a. g. e. , I, 292-295

*halkını fırkalara böldü. İçlerinden bir fırkayı zayıflatıp eziyor, oğullarını boğazlatıyor ve kadınlarını sağ bırakıyordu. Şüphesiz ki O, bozgunculardan biriydi.*²⁰⁷

Taberi bu ayeti şöyle açıklamıştır; ‘Şüphesiz ki Firavun, üzerinde yaşadığı Mısır topraklarında zorbalaştı, ululuk tasladı, böbürlendi. Oranın halkını ezdi ve kendisine taptırdı. Yaşadığı ülkenin halkını sınıflara ayırdı. İsrail oğullarından olan halkın erkek çocuklarını kesiyor, kız çocuklarını sağ bırakıyordu. Şüphesiz ki O, yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlardan biriydi.’²⁰⁸

Razi, Allah’ın, O’nun saltanatını ayette geçen ‘ora ahalisini fırkalar haline getirdi...’ beyanı ile açıkladığını söyledikten sonra bu saltanatın nasıl olduğunu şöyle açıklamıştır; ‘Bu ya, Firavun, idare ettiği memleketlerin halkını, istediği şeyde kendisine yardım eden ve itaatla bulunan, içlerinden hiçbirisinin kendisine muhalefet edemeyeceği gruplar haline getirdi, demektir, yahut, kendisine hizmet hususunda, onları birbirleriyle yardımlaşır hale getirdi, yahut da, onları, kendisine hizmet hususunda, daha fazla itaatkar olsunlar diye aralarında düşmanlığı kışkırttığı değişik değişik sınıflara, gruplara böldü, demektir.’²⁰⁹

Kurtubi ayetle ilgili şunları söylemiştir; ‘Şüphe yok ki Firavun arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı. Büyüklük tasladı, zorbalık etti.’ Bu açıklamayı İbn Abbas ve es-Süddi yapmıştır. Katade dedi ki: ‘O kafirliği dolayısıyla Rabbine ibadeti kendi büyüklüğüne yedirmeyip rububiyyet iddiasında bulundu. Mülkü ve saltanatı ile büyüklük tasladı, dolayısıyla elinin altında bulunanlara karşı üstünlük kurmaya kalkıştı,’ diye de açıklanmıştır. Buradaki ‘arzda’ buyruğundan kasıt da Mısır arazisidir. ‘Ve ora ahalisini bölük bölük ayırıp...’ hizmet hususunda onları çeşitli fırkalara ve sınıflara ayırmıştı.’²¹⁰

Bu ayetler Firavun’un halkına karşı yapmış olduğu zulmetin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Ancak Allah (c.c.) yanlış yapan kulunu yalnız bırakmamış O’nu doğru yola sevk etmek için, içlerinden onun sarayında yetiştirdiği Hz. Musa’yı peygamber olarak seçmiş ve şöyle haber vermiştir;

²⁰⁷ Kasas, 28/4

²⁰⁸ Taberi, a. g. e. , IV, 251

²⁰⁹ Razi, a. g. e. , XVII, 473-475

²¹⁰ Kurtubi, a. g. e. , XIII, 254-255

‘Ben seni Peygamber seçtim. Şimdi vahyolunacakları dinle.’²¹¹

Razi ayetle ilgili şunları söylemiştir; ‘Bu, ‘Ben seni, hem peygamberlik, hem de sana vereceğim o kelimam için seçtim.’ demektir. Bu ayet, peygamberliğin çalışma ile elde edilemeyeceğine delalet eder. Çünkü ayetteki, ‘Ben seni seçtim.’ ifadesi, bu yüce makam ve mevkiyi hak ettiği için değil, sırf Allah Teala’nın O’nu bu iş için seçtiğinden dolayı meydana geldiğine delalet eder. Allah’ın, ‘Şimdi vahyolunacak şeyi dinle’ hitabında Allah’ın sonsuz heybet ve Celali gözükmetedir. Buna göre sanki Allah: ‘Yemin olsun ki sana büyük ve ağır bir iş geliyor. Öyleyse ona hazırlan, aklını ve gönlünü bütünüyle ona ver.’ buyurmuştur. Dolayısıyla, ‘Ben seni seçtim.’ ayeti Allah’ın sonsuz lütuf ve rahmetini, ‘Şimdi vahyolunacak şeyi dinle’ buyruğu da O’nun sonsuz heybetini ifade eder. Böylece Musa peygamber için birinci ifadede nihayetsiz ümit, ikincisinden de nihayetsiz korku doğmuş olur.’²¹²

Bu ayetler Musa peygamberin Allah tarafından azgın Firavun’a ve kavmine bir uyarıcı olarak gönderildiğini haber vermektedir. Ayrıca Allah (c. c.) Musa peygamberi tek başına bırakmamış O’nu şu ayetlerde bildirdiği üzere kardeşiyle desteklemiş ve nasıl davranması gerektiğini söylemiştir;

‘Sen ve kardeşin mucizelerimle gidin. Beni anmada ve emirlerimi tebliğde gevşek davranmayın.İkiniz de Firavun’a gidin.Çünkü o azdı. Öğüt alacağını veya korkacağını umarak ona yumuşak söz söyleyin.’²¹³

Razi Allah’ın, ‘O’na yumuşak söz söyleyin.’ ifadesini şöyle açıklamıştır; Musa peygamberi Firavun büyüttmüştü. Bundan ötürü Allah, Musa peygambere bu hukuku gözetmesi için, Firavun’a yumuşak konuşmasını emretmiştir ki bu, ana-baba hakkının çok büyük olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, kendilerine ağır bir dil ile nasihat yapıldığında, azgınlık ve kibirlerini artırmaları, zorbaların adetidir. Musa peygamber ve kardeşini, Firavun’a göndermesinin gayesi ise, ondaki zararı (tuğyanı) artırmak değil, ona faydalı olmaktır. İşte Allah bundan ötürü, yumuşaklığı emretmiştir.²¹⁴

²¹¹ Ta-ha, 20/13

²¹² Razi, a. g. e. , XV, 446-447

²¹³ Ta-ha, 20/42-44

²¹⁴ Razi, a. g. e. , XV, 503-517

Kurtubi bu ayetle ilgili şunları söylemiştir; ‘Yumuşak söz söyleyin buyruğunda iyiliği emredip münkerden alıkoymanın caiz oluşuna delil vardır. Ayrıca bunun, elinde güç ve kuvvet bulunduranlara karşı yumuşaklıkla yapılacağına da delil vardır. Bununla birlikte O’nun bu güçlülere karşı korunacağı da teminat altına alınmıştır. Emredip alıkoyan kimse istediğini elde eder, arzusunu gerçekleştirir. Ayrıca, kafir bir kimse ileri gelen, etkin ve müslüman olması ümit edilen birisi ise, künyesiyle hitap etmek caizdir. Müslüman olacağı ümit edilmese dahi bu caiz olabilir. Çünkü ümitlenmek belli ameli gerektiren hakikat değildir. Yine denildiğine göre Musa peygamber O’na: ‘Benim getirdiklerime iman eder, alemlerin Rabbine ibadet edersen, ölüme kadar asla yaşlanmamak üzere genç kalacaksın, yine ölünceye kadar elinden alınmayacak hükümdarlığın olacak ve dörtyüz yıl yaşayacaksın, öldüğün takdirde de cennete gireceksin.’ İşte sözü edilen yumuşak söz budur. Firavun, Musa peygamber kendisini davet ettiğinde söylediği sözlere dikkat etti. Bu hususta hanımıyla danıştı, o iman etti ve ona da iman etmesi yönünde telkinde bulundu. Haman ile danıştı, Haman: ‘Sen önceleri her şeyin sahibi bir kral iken başkasının mülkü olacaksın. Rab iken başkasının rabliğini kabul edeceksin, bunun için yapma.’ dedi. Sonra da: ‘Ben sana gençliğini geri veririm dedi.’ Sakalını siyaha boyadı. İlk saç boyayan O oldu.’²¹⁵

Allah (c. c.), peygamberini kardeşiyle destekledikten sonra davetçinin izlemesi gereken metot hakkında haber vermektedir. Bu işleyiş aslında tüm insanlara örnektir. Karşındaki ne kadar azgın da olsa, ne kadar kibirli de olsa aldırış etmeden onun kalbine giden bir yolun var olduğu açıktır. İşte Musa peygamber ve kardeşi Firavun’un kalbine giden yolu aramaya çalışmış olacak ki, Musa peygamber, Firavun’a alemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş peygamber olduğunu ve kavminin serbest bırakılmasını söyleyince Firavun şu cevabı vermiştir;

*‘Bunun üzerine Firavun: ‘Rabbiniz de kimdir ey Musa?’ dedi.’*²¹⁶

Razi ayetin tefsirini şöyle yapmıştır; ‘Firavun, çok kuvvetli, kudreti fazla ve askeri de bol idi. Musa peygamber, O’nu Allah’a davet edince, Musa peygamberi yakalayıp ona eziyet etmedi, Aksine onunla münazaraya kalkıştı. Eğer O, önce ona

²¹⁵ Kurtubi, a. g. e. , XI, 339-348

²¹⁶ Ta-ha, 20/49

eziyet etseydi, o takdirde, herkes tarafından cahil ve şaşkın olduğu söylenirdi. Dolayısıyla bundan çekindi ve münazaraya başladı. Ayet, haktan yana olan kimsenin, batıldan olanın sözünü dinlemesi ve ona, eziyet vermeksizin ve ürkütmeksizin cevap vermesi gerektiği ne delalet eder. Nitekim Musa peygamberde burada, Firavun’a böyle davranmıştır. Alimler, Firavun’un Allah’ı tanıyıp tanımadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, ‘O Yaratıcıyı biliyordu, ama kibrinden, büyüklük duygusu ve ceberütluğundan dolayı, bir yalan ve iftira olmak üzere, inkar eder görünüyordu.’ demişlerdir.²¹⁷

Bu ayetten anlaşılıyor ki Musa peygamber Firavun’un kalbine giden yolu bulmuş, birazda olsa onun kibrine yenik düşen tarafından kurtulmasına vesile olmuş. Ancak Musa peygamber ne kadar çabalasa da Firavun’un ve kavminin hidayete ermesini sağlayamamıştır. Nitekim Firavun’un ve kavminin verdiği şu cevap bize bunu göstermektedir;

*‘Firavun kavminin ileri gelenleri şöyle dediler: ‘Şüphesiz, bu, çok bilgili bir sihirbazdır.’*²¹⁸

Taberi bu ayetle ilgili yaptığı yorumda, Musa peygamberin göstermiş olduğu mucize karşısında hemen iman etmeleri gereken Firavun ve kavminin ileri gelenlerinin, Musa peygamberin sihirbaz olduğunu söylemeye başladıklarını ve Musa peygamberin göstermiş olduğu mucizeyi, sihirbazların gösterdikleri sihir cinsinden bir olay gibi göstermeye çalıştıklarını söylemiştir.²¹⁹

Görülüyor ki Firavun’un halkının önde gidenleri ellerindeki hükümlerliliğin gideceği endişesine kapılmış, Musa peygamberin mucizesine sihir, Musa peygambere de büyücü diyerek ithamda bulunmuşlardır. Onları bu davranışa sevk eden kibirlerinden başka bir şey değildi. Firavun da kavminin bu davranışından destek bularak, çevresindekilere kendisinden başka ilah olmadığını ilan etmeye ve Musa peygamberi hakir görüp O’nu ve kavmini küçümsemeye devam etmiştir. Aslında O, Allah’ı inkar etmekten ziyade Musa peygamberin davasına karşı çıkıyordu ki bu durum, O’nun

²¹⁷ Razi, a. g. e. , XV, 524-525

²¹⁸ A’raf, 7/109

²¹⁹ Taberi, a. g. e. , II, 245-246

elindeki saltanatının kendisinden alınacağı endişesinin ve kibrinin bir araya gelmesinden kaynaklanıyordu. O, çok iyi biliyordu ki, halkı yaratan kendisi değil, kendisinin de yaratıcı vardı. Ancak uluhiyyetin sadece Allah'ın hakkı olduğunu tanımayan, yaratma ve uluhiyyet mefhumlarına haksızlık ediyordu. Hukuk ve teşri koyma kendi iradesindenmiş, ne irade ederse olurmuş, hükmünü kaldırarak daha yüksek bir irade yokmuş gibi davranıyor, insanların hep kendisine tapmasını, hep kendisini sevmesini ve kendisinden korkmasını istiyordu. Tezimizin ilerleyen sayfalarında Firavun'dan bahsedeceğimizden bu başlık altında bu ayetleri ele almakla yetiniyoruz.

1. 4. 2. 7. Hz. Muhammed'e Karşı Kibir

Hz. Muhammed'e karşı gösterilen kibri, üç zümreyi ele alarak inceleyeceğiz ki, bunlar müşrikler, yahudiler ve münafıklardır. Zira O'nun peygamberliği zamanında ilahi vahye muhatap olanlar genelde bu sınıf insanlardan oluşmaktaydı.

'Hz. Peygamber'e indirilen vahiyler kafirlerden pek çoğunun taşkınlığına taşkınlık katmakta, küfürlerini artırmaktadır. Çünkü iman etmedikleri için bir savunma mekanizması kurmakta ve psikolojik bir rahatlama unsuru olarak daha fazla düşman olmaktadır.'²²⁰ Allah(c. c.), Peygamberini alaya alınacağı hususunda şu ayetle uyarmaktadır;

*'Şüphesiz senden önce gönderilen Peygamberlerle de alay edildi. Ben, inkar edenlere mühlet verdim. Sonra onları azabımla yakalayiverdim. Onları cezalandırmam nasılmış bir bak.'*²²¹

Taberi bu ayeti, Resulullah (s.a.v.)'i kavminin inkar ve alaylarına karşı sabırlı olmaya davet etmekte, kafirlerin adetlerinin böyle olduğunu bildirerek onu teselli etmekte ve usanmadan tebliğ vazifesine devam etmesinin gerektiğini beyan etmektedir.'²²² şeklinde yorumlamıştır.

Razi, kafirlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, istihza ve alay yollu, başka

²²⁰ Sülün, a. g. e. , s. 250

²²¹ Rad, 13/32

²²² Taberi, a. g. e. , III, 152-153

mucizeler istediğini, bunun da Hz. Peygamber (s.a.s.)'in gücüne gittiğini ve bu sözlerden rahatsız olduğunu, Allah'ın, O'nu teselli etmek ve kavminin akılsızlığına karşı ona sabır vermek için bu ayeti indirdiğini söylemiştir.²²³

Kurtubi bu ayeti, yani o peygamberlerle alay edildi, onlar küçümsendiler. Ben de kafirlere iliminde aralarından iman edecek olan kimseler iman etsin diye bir süre mühlet verdim. Hükmümün gelmesi hak olunca, gönderdiğim ceza ile onları yakaladım, şeklinde yorumlamıştır.²²⁴

Elmalılı Hamdi Yazır; 'Emin ol ki, senden önce de birçok peygamberle alay edildi. Ey Muhammed! Yani, hani bir ayet inse, dağ yürüse, şu olsa, bu olsa deyip duran kafirlerin asıl maksatları iman etmek için ciddi bir delil istemek değil sadece istihzadır, alay etmektir. Onun için bunlara her ne türlü bir ayet indirilse indirilsin yine de iman etmezler, azap beklerler. Böyle bu gibi istihza ve alay etmeler yalnızca sana karşı olmuş bir şey de değildir. Geçmişte nice peygamberlerle de alay edildi.'²²⁵ açıklamasını yapmıştır.

Görülüyor ki peygamberler kavimlerini Allah'a imana davet ettiklerinde kendileriyle alay edilmiştir. Allah, Hz. Muhammed'in gönlünün ferah olmasını istediği ve görevini yerine getirirken bu tür sıkıntılara rastlayacağını bilmesini istediğinden dolayı bu uyarıyı yapmıştır. Anlaşıyor ki Hz. Muhammed de kendisine, kibirleri neticesinde inanmayan bir kavimle karşı karşıyadır. Kureyş'in ileri gelen bir sınıfı olan müşrikler büyüklük duygularının esiri olmuşlardır. İslam'ın ilk yayılmaya başladığı dönemlerde müşrikler, şu ayetlerde belirtildiği üzere alay etmişlerdir;

*'Kafirler seni gördükleri zaman, alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Birbirlerine: 'İlahlarınıza dil uzatan bu mu?' derler. Halbuki kendileri, rahman olan Allah'ı anmayı inkar ediyorlar.'*²²⁶

Razi, onların kendilerini yaratan, rızıklandıran, öldüren, Rahman'ı zikretmeyi kabul etmemelerinin yanı sıra, kendilerine hiçbir fayda ve zararı olmayan ilahlarını

²²³ Razi, a. g. e. , XIII, 457

²²⁴ Kurtubi, a. g. e. , IX, 486

²²⁵ Yazır, a. g. e. , V, 152-153

²²⁶ Enbiya, 21/36

zikrederek, o peygamberi ayıpladıklarını, onların istihza, alay, ve kınamalarının, şuursuzluklarından dolayı olmuş olduğunu söylemiştir.²²⁷

Kurtubi, onların putlarının ilahlığını inkar eden kimseleri ayıpladıklarını, buna karşılık kendileri de Rahman olan Allah'ın ilahlığını inkar ettiklerini, bunun ise cahilliğin en ileri derecesi olduğunu söylemiştir.²²⁸

Görülüyor ki müşrikler kibirlerinin kurbanı olarak, Hz. Muhammed'le alay ederken küçümsemişler. Ayrıca onların küçümsemelerini ortaya çıkartan diğer ayette şudur;

*'Onlar seni gördükleri zaman, alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. 'Allah'ın, Peygamber olarak gönderdiği bu mu?', derler.'*²²⁹

Razi'nin bu ayetle ilgili tefsiri şöyledir; 'Allah, müşriklerin, Hz. Muhammed'in nübüvvetini alabildiğine inkar ettiklerini ve bu hususta çok çeşitli şüpheler ileri sürdüklerini beyan buyurunca, bundan sonra onların, o peygamberi gördüklerinde, onu hafife alıp eğlence konusu edindiklerini, ona iman etmemekle kalmayıp, tam aksine imansızlıklarına onunla alay edip ona hakaret etmeyi de eklediklerini, birbirlerine de, 'Bu mu, Allah'ın peygamber olarak gönderdiği?' dediklerini beyan buyurmuştur. Halbuki bu, büyük bir cehalettir. Çünkü istihza, ya Hz. Peygamber (s. a. v.)'in şekli ve şemailinden dolayı olacaktır, ya da O'nun vasıflarından, hallerinden dolayı olacaktır. Gerçekte alay edilecek bu peygamber değil, aksine kendileridir. Sonra onlar, utanmazlıklarından dolayı, bu hükmü ters çevirip, Hz. Peygamber (s. a. v.)'le alay etmişlerdir. Bu da, batıldan yana olan kimse için daima ve her zaman var olan şeyin, onun alçaklığı ve utanmazlığı olduğunu gösterir.'²³⁰

Kurtubi, bu ayetin Ebu Cehil hakkında indiğini söylemiştir.²³¹

Bu ayet, yukarda ele aldığımız ayeti destekler niteliktedir. Müşriklerin haksız yere kibirlenerek alay eden bir topluluk olduğu anlatılmak istenmiştir. Onlar bu

²²⁷ Razi, a. g. e. , XVI, 138-141

²²⁸ Kurtubi, a. g. e. , XI, 487-488

²²⁹ Furkan, 25/41

²³⁰ Razi, a. g. e. , XVII, 236-237

²³¹ Kurtubi, a. g. e. , XII, 553-554

yaptıklarıyla kalmayıp, sahip oldukları sosyal statüyle kendi dışındaki insanlara baskı yapmışlar ve peygambere inanmalarını engellemeye çalışmışlar ve inananlara olmadık işkenceler yapmışlardır. Onlar peygamberin davetine karşı şöyle demişlerdir;

‘Kafirler şöyle dediler: ‘Bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça asla iman etmeyeceğiz. Veya içinde hurma ve üzüm bulunan bir bahçen olsun, ortasından ırmaklar fışkırt. Yahut, sandığın gibi göğü başımıza parça parça düşür veya Allah’ı ve Melekleri karşımıza getir.Yahut altından bir evin olmalı veya göğ e çıkmalısın. Allah’tan, Peygamber olduğunu yazan, okuyabileceğimiz bir kitap getirmedikçe göğ e çıktığına da inanmayız.’ Ey Muhammed, sen onlara şöyle de: ‘Rabbimi tenzih ederim. Nihayet ben de, Peygamber olan bir insandan başka bir şey değilim.’²³²

Taberi’nin bu ayetlerin nüzul sebebi hakkında verdiği bilgiler ve yaptığı yorum şöyledir; ‘Mekke’de yaşayan Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia, Ebu Cehil, Velid b. Muğire gibi kafirler bir gün bir araya toplanarak Resulullah’ı yanlarına davet ettiler ve ondan, yerden pınarlar fışkırtmasını veya nehirler akıtmasını, yahut göğü parça parça edip üzerlerine düşürmesini veya Allah’ı ve Melekleri göstererek, Peygamberliğinin doğru olduğuna şahit göstermesini istediler. İşte bunun üzerine bu ayetler nazil oldu ve müşriklere, Resulullah’ın da onlar gibi bir insan olduğunu, bunları yapmanın ise ancak Allah’ın elinde olduğunu beyan etti. Böylece Resulullah’ı, müşriklerin iman etmemelerine karşılık teselli etmiş oldu.’²³³

Razi ayetleri şöyle açıklamıştır; ‘Allah, Kur’an’ın mu’ciz olduğunu delillerle beyan edip, bu mu’cizlik Hz. Peygamber (s. a. v.)’in davasına uygun olarak zuhur edince, onun gerçek bir peygamber olduğuna dair delil, böylece tamamlanmış oldu. Çünkü biz diyoruz ki, Hz. Muhammed (s. a. v.), peygamberlik iddiasında bulundu. Mucize de O’nun iddiasına uygun olarak zuhur etti. Böyle olan herkes, gerçek bir peygamberdir. O halde bu, Hz. Muhammed (s. a. v.)’in sadık olduğuna delalet eder. Pek çok mucizenin ard arda gelmesi, Hz. Muhammed (s. a. v.)’in gerçek peygamber olmasının şartı değildir. Çünkü biz böyle bir kapı açarsak, bu husustaki işin, herhangi bir noktada durmaması gerekir. Hz. Peygamber ne zaman bir mucize izhar ederse, bu

²³² İsra, 17/90-93

²³³ Taberi, a. g. e. , III, 331- 333

sefer de onlar ondan başka bir mucize isterler. Ve bu iş, inatçıların inadının ve cahillerin de tasallutlarının sona ereceği bir noktada durmaz. Çünkü Allah, kafirlerden, Kur'an'ın bir mucize olarak zuhur etmesinden sonra, Hz. Peygamber (s. a. v.)'den altı çeşit kesin mucize istediklerini nakletmiştir. Nitekim, İbn Abbas'ın da şöyle dediği nakledilmiştir: 'Mekke'nin önde gelenleri, Kabe'de oturdukları bir sırada Hz. Muhammed (s. a. v.)'e bir adam yolladılar, bunun üzerine o da onların yanına geldi. Gelince, onlar, 'Ey Muhammed, Mekke arazisi dardır, ondan yararlanabilmemiz için, aradaki dağları kaldır. Ve bu arazide, bizim için pınarlar fışkırt, akıt! Böylece de biz burada, ziraat yapabilelim.' dediler. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s. a. v.), 'Ben bunu yapamam, gücüm yetmez.' dedi. Bunun üzerine içlerinden birisi; 'Yahut senin, hurmalıklardan ve üzümlüklerden bir bağın bahçen olsun. Aralarından da, şarıl şarıl nehirler akıt.' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, 'Bunu da yapamam!' dedi. Ona, 'Senin, altından bir evin olsun, böylece senin hiçbirimize ihtiyacın kalmaz.' denildiğinde, O, 'Bunu da yapamam!' dedi. Bu sefer ona, 'Kavminin senden istediği şeyleri yapamayacaksın!' denilince O, 'Yapamam.' dedi. Onlar, 'O halde sen, iyi olanı yapamadığına göre, şerri yaparsın. Binaenaleyh, iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça indir, azap yüklü olarak onları başımıza düşür.' dediler. Bunun üzerine Abdullah İbn Ümeyye el-Mahzumi şöyle dedi: 'Hayır, kendisine yemin edilene yemin ederim ki, gökyüzüne çıkabileceğin bir merdiven yapıp, onunla, gökyüzünün önünde oraya çıksan, derken senin peygamber olduğuna dair dört melek getirsen, yine de seni tasdik etmem.' İşte, İbn Abbas'ın rivayet ettiği gibi, bu hadisenin izahı bundan ibarettir. Allah'ın, Hz. Peygambere söylemesini emrettiği bu cevabı şöyle izah ederiz: Bu, sizin mucize isteyişinizden maksadınız, ya bunları benim kendi tarafımdan getirmemi istemenizdir, yahut da Allah katından gönderilmiş gerçek bir peygamber olduğuma delalet etsin diye, Allah'ın bu mucizeleri, benim elimle ortaya koymasını istememi bana teklif ediyorsunuz. Birinci şık batıldır. Çünkü ben, bir insanım. İnsan ise, bunları yapamaz. İkincisi de batıldır. Çünkü ben size, hem tek bir mucize olan Kur'an'ı, hem de onun bir mucize olduğunu gösteren delilleri getirdim. Binaenaleyh bu tür mucizeleri istemek, kendisine ihtiyaç duyulmayan ve zaruret olmayan şeyleri istemek demektir. O halde bunları istemek sanki işi sarpa sardırmak ve boşu boşuna iddia etmektir. Ben, emir olunan bir kulum. Benim, Allah'a tahakküm etmem söz konusu değildir, demektir. Böylece, onların istekleri yersiz ve sakıt olmuş olur. Binaenaleyh ayetteki,

‘SübhaneAllah! Ben resul olan bir beşerden başkası mıyım ki?’ ifadesinin, bu konuda yeterli bir cevap olduğu anlaşılır. Velhasıl Hak Teala, bu ifadesi ile, Mekke kafirlerinin, gerek uluhiyyet, gerek nübüvvet konusunda sapıklık üzere olduklarını beyan buyurmuştur.²³⁴

Kurtubi, bu tekliflere karşı bütün bunların onların aşırı küfürlerini ve olmadık tekliflerinin hayret edilecek şaşırtıcı bir şey olduğunu ortaya koyduğunu söylemektedir.²³⁵

Ayetlerde haber verildiği üzere onların daveti inkar etmeleri, sadece kibirlenmeleri ve ellerindeki saltanatın yok olacağı korkusundan kaynaklanıyordu. Çünkü onlar da biliyorlardı ki Hz. Muhammed’de kendileri gibi bir beşerdi. Oysa ki, Yüce Allah Kur’an’da müşriklerin kibirlenmelerine karşılık tarihin derinliklerinde kalmış kibirli toplumların örneklerine tekrar tekrar yer vermek suretiyle Kureyş müşriklerinden çok daha kuvvetli toplumların nasıl yok olduklarına işaret etmekte, bu sayede onların ders almalarını istemektedir.

Yahudiler de, geçmişte kendi peygamberlerine, gönüllerinin arzulamadığı şeyleri söyledikleri için büyüklük taslamışlar, bir kısmını yalanlayıp bir kısmını öldürmüşlerdir. Bu durumu Yüce Allah şöyle haber vermektedir;

‘Şüphesiz ki Musa’ya kitabı verdik ve O’ndan sonra her biri ardınca Peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa’ya da açık mucizeler verdik. Ve onu Ruhul Kudüs ile teyid ettik. Her Peygamber size nefislerinizin istemediği şeyleri getirdiği zaman büyüklük taslayıp, bir kısmını yalanlıyor bir kısmını da öldürüyor musunuz?’²³⁶

Taberi bu ayeti, ‘O halde şimdi sizler kendinize, heva ve hevesinize uymayan her Peygamber geldiğimle İblis’i önder edinerek böbürleniyor ve onlara karşı gururlanıyor musunuz? O Peygamberlerden bir kısmını yalanladınız. Diğer bir kısmını ise öldürdünüz’²³⁷ şeklinde yorumlamıştır.

²³⁴ Razi, a. g. e. , XV , 61-66

²³⁵ Kurtubi, a. g. e. , X, 494-499

²³⁶ Bakara, 2/87

²³⁷ Taberi, a. g. e. , I, 94- 95

Razi ayetle ilgili şunları söylemiştir; ‘İsrailoğullarının yahudileri, peygamber onlara hoşlarına gitmeyen bir şeyi getirdiğinde, o peygamberi yalanlarlar, eğer o peygamberi öldürme fırsatı ellerine geçerse öldürürlerdi. Onlar, dünyada yükselmeyi istediklerinden, dünyanın lezzetlerini arayıp, halka önder olmak istediklerinden ve haksız yere onların mallarını almak gayesiyle hareket ettiklerinden ötürü, böyle olmuşlardır. Peygamberler ise, onların bu davranışlarına fırsat vermek istemiyorlardı. Bu sebeple onlar da peygamberleri yalanlıyor, cahil olan insanlara, peygamberlerin yalancı oldukları duygusunu aşıyorlar ve bu hususta tahrif ve yanlış yorumlarla iddialaşıyorlardı. Onların içinde, tıpkı İblis’in Hz. Adem’e karşı sergilemiş olduğu tavrı, peygamberlere gösteren kimseler bulunmaktaydı.’²³⁸

Kurtubi ayetin verdiği mesajı; ‘Size nefislerinizin hevasına uymayan, ona uygun ve yatkın gelmeyen, yani nefislerinizin sevmediği, hoşlanmadığı bir peygamber geldiği her seferinde büyüklük tasladınız. Peygamberleri hakir görerek ve onunla birlikte risaletin gönderilmesini uzak bir ihtimal kabul ederek onun çağırışını kabul etmeyip büyüklendiniz.’²³⁹ sözleriyle açıklamıştır.

Muhammed Hamdi Yazır’ın ayetle ilgili görüşü ise şöyledir; ‘Ey İsrailoğulları! Görüyorsunuz ki, Allah’ın peygamber ve kitap göndermesi, emsalsiz ve görülmemiş bir şey değildir, öteden beri devam edip gelen bir ilahi gelenek, bir sünnetullahtır. Zikrolunduğu üzere bilhassa size Hz. Musa’dan Hz. İsa’ya kadar bunca peygamber göndermiş artık size nefsinizin heva ve heveslerine uymayan ilahi emirlerle yeni bir peygamber geldikçe ona uymayı kibrinize yediremeyip, kafa mı tutacaksınız? O peygamberlerin bir kısmını inkar edecek, diğer bir kısmını da inkarla yetinmeyip öldürecek misiniz? Yok artık, o meydanı boş bulamayacaksınız.’²⁴⁰

Ayetlerden ve tefsirlerden anlaşılıyor ki her peygamber ilahi davetini kavmiyle paylaştığı zaman zorluklarla karşılaşmış, kimileri bu davetin bedeli olarak hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu ayetlerin verdiği bilgilere göre Yahudiler tarihte peygamberlerini öldüren bir kavim olarak bilinmektedir. İşte bu özelliğe sahip olan Yahudi kavmi Hz. Peygamberin ilahi davetine nefislerine uygun gelmediği için karşı çıkmıştır. Kur’an

²³⁸ Razi, a. g. e. , III, 202-206

²³⁹ Kurtubi, a. g. e. , II, 210-211

²⁴⁰ Yazır, a. g. e. , I, 336-345

geçmişte inkar yolunu seçtikleri gibi onların Hz. Muhammed'i ve davetini Yahudilerin şu cevabı verdiği haberini vermektedir;

*'Kalplerimiz perdelenmiştir.' dediler. Hayır, Allah onları inkarlarından dolayı lanetlemiştir. Ne de az iman ederler.*²⁴¹

Taberi, bu ayette Yahudilerin 'Kalplerimiz perdelenmiştir.' şeklindeki iddialarını Allah'ın yalanladığını, onlara: 'Mesela sizin iddia ettiğiniz gibi değildir. Aslında Allah sizi, inkarlarınız sebebiyle merhametinden uzaklaştırmıştır. Bu yüzden size tebliğ edilenleri dinlemiyorsunuz, mesajının verildiğini söylemektedir.'²⁴²

Razi, ayette geçen 'ğulf' kelimesiyle ilgili aşağıda geçen şu açıklamaları yapmıştır; 'Bu kelimeyle ilgili 3 görüş vardır;

a) Bir kılıf içinde olan şey demektir. Buna göre, bizim kalplerimiz, senin davetinin tesirinin ulaşmasına mani olacak örtülerle sarılıdır, demektir.

b) Esam bazı yahudilerin, kalplerinin ilimle örtülü, hikmetle dolu olduğunu, bundan dolayı Hz. Muhammed (s. a. v.)'in şeriatına ihtiyaçlarının olmadığını, söylediklerini rivayet etmiştir.

c) Ğulf, içinde senin dediğin şeylerin doğruluğuna delalet edecek herhangi bir şey bulunmayan boş kılıf gibidir. Mutezile birinci görüşü tercih etmişler ve sonra bu ayetin kafirleri kalplerinde, imana mani olacak herhangi bir şeyin, ne ğılafların, ne örtünün, ne de, Mücebbirenin dediği gibi, bir engelin bulunmadığına delalet ettiğini söylemişlerdir. Çünkü eğer böyle olsaydı yahudilerin bu sözleri doğru olurdu, Allah da: 'Hayır öyle değil. Allah onları inkarları sebebiyle rahmetinden kovmuştur.' ayeti ile onları yalanlamazdı. Zira Allah, ancak batıla sarılan ve yalan söyleyen kimseleri zemmeder, doğru söyleyen ve mazeretli kimseleri zemmetmez. Allah'ın: 'Allah onları inkarlarından dolayı rahmetinden kovmuştur.' ayeti hususunda Mutezile'ye birkaç cevap verilmiştir:

a) Bu ifade, Allah'ın, küfürleri sebebiyle onlara lanet ettiğine delalet eder. Öyle

²⁴¹ Bakara, 2/88

²⁴² Taberi, a. g. e. , I, 94-95

ise siz niçin, ‘Allah, onlara bu sözlerinden dolayı lanet etmiştir.’ diyorsunuz? Belki de Allah, onların bir sözünü nakletmiş, sonra da inkarları sebebi ile mel’un olduklarını beyan etmiştir.

b) Allah’ın: ‘Bizim kalplerimiz perdelidir.’ dediler ayetinden maksat, onların bunu istifham-ı inkari tarzında zikrettiklerini anlatmaktır. Yani, ‘Bizim kalplerimiz her hangi bir perde veya örtü içinde değil, aksine son derece güçlü, zihinlerimiz de son derece berraktır. Sonra biz bu zeka ve anlayışımızla, Ey Muhammed (s. a. v.) senin delillerin üzerinde düşündük de içlerinde kuvvetli bir şey bulamadık.’ demek istemişlerdir. Onlar bu verimsiz yalan sözü söyleyince, şüphesiz Allah bundan dolayı meydana gelen inkarları sebebiyle onları lanetlemiştir.

c) Belki de onların kalpleri herhangi bir örtü içinde değil aksine, Hz. Peygamber (s. a. v.)’in peygamberliğinin doğru olduğunu biliyorlardı. Fakat onlar bildiklerini inkar ederek, kalplerinin örtülü olup böyle bir bilgiye sahip olmadıklarını iddia etmişlerdir. Bu sebeple onların inkarları küfrü inadi olmuş oldu. İşte Allah onlara şüphesiz bu küfürleri sebebiyle lanet etmiştir.²⁴³

Kurtubi ise ayetle ilgili şu açıklamayı yapmıştır; ‘Bizim kalplerimiz zaten ilmi kaplar durumundadır. Ne diye bu kalplerimiz pek çok ilmi kuşatmış olmakla birlikte anlamış olmasına rağmen senden bir şey anlayamıyor? Kalplerimiz ilim dolu kalpler olduğu halde Muhammed (s. a. v.)’in ilmi, o kalplerimizin bilgisi dışında değildir. Ancak yüce Allah: ‘Bilakis Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir. Arkasından da onların imandan kaçışlarının sebebini beyan etmektedir. Bu ise onların daha önce yaptıkları inkar, küfür ve gösterdikleri yersiz cüretkarlıklar dolayısıyla lanete uğratılmış olmalarıdır. İşte bu günaha daha büyüğü ile ceza vermektir.’²⁴⁴

Muhammed Hamdi Yazır, yahudilerin bizim kalplerimiz kılıflı, kabuklu dediklerini, bununla Hz. Muhammed’in davetine ve Kur’an’ın irşadlarına karşı kalplerinin kapalı olduğunu ve bunları dinlemeğe, anlamağa yanaşmak niyetinde olmadıklarını, bu durumu alay ve küçümseme ile söyleyerek ilahi hidayete ihtiyaçları

²⁴³ Razi, a. g. e. , III, 207-209

²⁴⁴ Kurtubi, a. g. e. , II, 212-213

olmadığını iddia etmek suretiyle akıllarınca iftihar etmek istediklerini söylemiştir.²⁴⁵

Bu ayet onların işlerine gelmediği için inkar ettiklerini ve iman yolunu tercih etmedikleri haberini vermektedir. Aslında Yahudiler, Rasulullah'ın niteliklerini Tevrat'ta açıkça biliyorlardı. O'na inanmayışlarının asıl sebebi kibirlerinden kaynaklanıyordu. Bundan dolayı kalplerimiz kılıflıdır, diyerek iman yolunu seçmemişlerdir. Yahudilerin istediklerine inanıp, istemediklerine inanmayışları kibirlerinin neticesinden başka bir şey değildir.

Münafıklar da içyapı olarak müşriklerden farklı olmadıkları gibi, daha da tehlikelidirler. Elllerinde güç olsa kimliklerini gizlemeyeceklerdir. Kur'an'ı Kerim bu zümrenin vasıfları hakkında şöyle bilgi vermektedir;

*'Onlara; 'İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin.' denildiği zaman: 'Beyinsizlerin iman ettiği gibi mi iman edelim?' derler, iyi bilin ki asıl beyinsizler onlardır. Fakat bilmezler. İman edenlerle karşılaştıkları zaman; 'İman ettik.' derler. Şeytanlarıyla baş başa kalınca da; 'Şüphesiz biz sizinle beraberiz, onlarla sadece alay ediyoruz.' derler. Allah da onların alaylarının cezasını verir. Azgınlıkları içerisinde bırakır, bocalar dururlar.'*²⁴⁶

Razi'nin bu ayetle ilgili görüşleri şunlardır; 'Münafıklar Müslümanları sefih olarak isimlendirmişlerdi. Çünkü münafıklar soylu ve makam sahibi kişilerdi. Müminlerin çoğu ise fakir idiler. Münafıklara göre Hz. Muhammed'in dininin aslı yoktu. Aslı olmayan bir şeyi de ancak akılsızlar kabul ederdi. İşte bu sebepten dolayı münafıklar Müslümanlara akılsızlığı nispet etmişlerdi. Onların müminlerle alay etmelerinin zararı kendilerinedir. Müminlere zarar vermez. İşte sanki bu sebeple Allah onlarla alay etmiş olur. Hor hakir olmanın meydana gelmesi istihzanın bir neticesidir.'²⁴⁷

Kurtubi, Allah, Peygamberini ve mü'minleri sefihlikten haberdar ettiğini, asıl sefihliğin (akılsızlığın), hafifliğin ve basiretsizliğin onlar hakkında sözkonusu olduğunu, onların niteliği olduğunu, gerçek sefihlerin (akılsızların) onlar olduğunu haber verdiğini,

²⁴⁵ Yazır, a. g. e. , I, 345-346

²⁴⁶ Bakara, 2/13-15

²⁴⁷ Razi, a. g. e. , II, 41-47

onların kalpleri üzerindeki günah tabakası sebebiyle bunu bilemedikleri yorumunu yaptıktan sonra şöyle devam etmiştir; ‘Allah onlarla alay eder’, yani onlardan intikam alır, onları cezalandırır. Onlarla alay eder ve bu alaylarına karşılık onları cezalandırır. Burada cezaya işlenen günahın adı verilmiştir. Şanı yüce Allah, onlara öyle birtakım işler yapar ki insanlara göre bunlar alaydır, aldatmadır ve hiledir. Allah’ın onları aldatması ve onlarla alay etmesi, onlara pek çok dünyevi nimetler vermek suretiyle onları derece derece azaba yaklaştırmasıdır. Şanı yüce Allah, ahrette onlar için gizlediği azaptan farklı olarak dünyada onlara birçok lütuf ve ihsanını izhar eder, ahretteki azaplarını da gizler, göstermez. Onlar da Allah’ın kendilerinden razı olduğunu sanırlar.’²⁴⁸

Muhammed Hamdi Yazır ayetle ilgili şunları söylemiştir; ‘Lügat itibariyle ‘sefeh’, görüş ve gidişatta hafiflik ve yufkalıktır ki, akıl noksanlığından doğar. Yani ucu budalalığa varan hafiflik, fikirsizlik, temkinsizliktir ki zıddı ağır başlılık, tam akıllılıktır. Dinen de akıl ve dinin gereği zıddına harekettir ki, karşıtı erginlik ve hatasızlıktır. Münafıklar, insanlar ile eşitliğe razı olmuyorlar ve kendilerini üstün ve aydın, akıllı bir ileri sınıf sanıyorlar ve bu zan ile onlara hile etmeye kalkışıyorlar. Karşılaştırma ve benzetmesi de onların beğenmedikleri insanların onlardan daha olgun olduklarını ve kendilerinin de onlar gibi iman ederek eşitliğe nail olmalarını ve böyle olması kendileri için gerileme değil, ilerleme olduğunu anlatıyor. Bu münafıkların mü’min olmadıklarını ve ahlak bakımından ne kadar düşük olduklarını şununla daha iyi anlarsınız; ‘Bir de bunlar müminlere rast geldikleri zaman genelde ‘inandık’ derler. Budala zannettikleri mü’minlere yaltaklanırlar. Bu yüzden riyakarlık ederler, kendi şeytanlarına, gizli anlaşmalarla, gizli meclislerde kendilerine gizli gizli fitne ve fesat dersi veren donuk kafalı, şeytanlık ustalarına tenhaca varıp yalnızca kaldıkları zaman da ‘Biz her halde sizinle beraberiz, bundan emin olunuz.’ derler. Şeytanlıkta beraber olduklarına söz verirler ve mü’minlere karşı yaptıkları yoldaşıktan kuşkulanasınlar diye gizli soruya cevap yerinde şunu da ilave ederler; ‘Şüphe yok ki biz başka değil, hep alaycı takımımız, hep böyle alay eder dururuz derler ve ahlaksızlıklarıyla öğrenürler. Sadakat arz ederken hainliklerini, şecaat (cesaret) arz ederken hırsızlıklarını söylerler. İşte ilim ve inançta

²⁴⁸ Kurtubi, a. g. e. , I, 463-468

hafife alma ve alay etmenin küfrün gereği olması hakkındaki genel kural bu gibi ayetlerin muhtevasıdır.²⁴⁹

Anlaşıyor ki inanları beyinsizlikle suçlamak ve onlarla alay etmek münafıkların en belirgin özelliğidir. Nitekim Kurtubi, onların alaycı bir üslupla, Resulullah'ın Tebuk seferine hazırlıkları esnasında 'Muhammed'e bakın Şam'ın saraylarını fethediyormuş!' diye eğlendiği rivayet edilmiştir.²⁵⁰ Kur'an bize münafıkların Allah'tan af dileme hususunda da alaycı bir üslub takındıklarını şöyle haber vermektedir;

*'İçlerinden gelerek sadaka veren müminleri ve güçlerinin yettiğinden fazla verecek bir şey bulamayanları ayıplayanları ve onlarla alay edenleri, Allah, maskaraya çevirir. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.'*²⁵¹

Taberi, bu ayetin münafıkların kütü huylarından birisinin de, onların dillerinden hiçbir kimsenin kurtulamaması, hatta hiçbir dünyevi karşılık beklemeden, mallarını Allah yolunda harcayanların bile bu adamların dilinden kurtulamaması olduğunu söylemiştir.²⁵²

Razi bu ayeti şöyle açıklamıştır; 'Bil ki bu, onların bir başka çirkin fiilleridir. Bu da, o münafıkların, gönüllü ve samimi olarak sadaka veren kimseleri ayıplayıp tenkit etmeleridir. İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber (s. a. v.) bir gün, bir hutbe okudu ve ashabı sadaka vermeye teşvik etti. Bunun üzerine Abdurrahman İbn Avf, sadaka olarak dörtbin dirhem getirerek şöyle dedi: 'Benim sekizbin dirhemim vardı. Bundan dörtbin dirhemini kendim ve çoluk çocuğum için geriye bıraktım, şu dörtbinini de Rabb'imın ahretteki vaadine güvenerek O'nun yoluna yatırdım.' Bunun üzerine Hz. Peygamber de: 'Verdiğin ve vermediğin şeyleri, Allah senin için mübarek kılsın!' buyurdu. Hz. Ömer de, aynı miktarda sadaka getirdi. Asım İbn Adiyy el-Ensari de, yetmiş ölçek hurma sadaka getirdi. Osman İbn Affan da, çok büyük miktarda bir sadaka getirdi. Ebu Akil de, bir 'sa' hurma getirerek 'Dün gece, hurmalıklarına su salmak için,

²⁴⁹ Yazır, a. g. e. , I, 211-216

²⁵⁰ Kurtubi, a. g. e. , VIII, 196

²⁵¹ Tevbe, 9/79

²⁵² Taberi, a. g. e. , II, 401

bir adama ücretli olarak çalıştım. Ve böylece iki ‘sa’ hurma elde ettim. Bunlardan birisini çoluk çocuğuma bıraktım, diğerini de Rabb’imin ahretteki vaadine güvenerek O’nun yoluna verdim.’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s. a. v.), onun da zekat mallarının içine konulmasını emretti. İşte bunun üzerine münafıklar tenkit ederek:‘Onlar sadakalarını ancak, bir gösteriş ve desinler diye getirdiler. Ebu Akil bir ‘sa’ hurmasını, diğer büyük sahabilerle birlikte anılsın diye getirdi. Halbuki, Allah onun bir ‘sa’ hurmasına muhtaç değildir.’ dediler de, işte bunun üzerine Allah bu ayeti inzal buyurdu. O cahil münafıkların bakışları, fikirleri, işlerin zahirini aşamaz, böylece de az sadaka getiren fakiri ayıplar, tenkit ederler.’²⁵³

İbn Kesir tefsirinde bu ayeti ele alırken, ‘Onların, ‘Allah’ın buna ihtiyacı yok.’ dediğini haber vermektedir.²⁵⁴

Muhammed Hamdi Yazır bu ayetle ilgili, mü’minlerden zekattan fazla olarak kendi gönülleriyle bağışta bulunanlara, bir de güçlerinin yettiğinden fazlasını bulamayanlara bakıp da onlarla alay edenleri Allah’ın, maskaraya çevirdiğini, onlara pek acıklı bir azabın olacağını haber vermiştir.²⁵⁵

Bütün bu olayların asıl sebebi münafıkların iman noktasında tam bir inanca sahip olmamaları ve sahip oldukları her bir nimeti kaybetme korkusuyla daha çok kibirlenmeleridir. Böylece onlar diğer insanları, onların tam olarak gönül verdiği imanla ilgili hususlarda alay ederek imanlarına engel olmaya çalışmışlardı. Nitekim onlar bu davranışlarını sadece müminlere göstermekle kalmamış Hz. Peygamber’e de aynı şekilde davranmışlar, her fırsatta islama zarar vermek için ellerinden geleni yapmışlardır.

1. 4. 3. İnsanlara Karşı Kibirlenmek

Kibrin ahlaki boyutunu oluşturan bu kısım insanlara yönelik yapılan büyülenmedir. Dünyadaki kast sistemlerinin tümü bu duygudan doğmuştur. Bu büyüklük düşüncesiyle kuvvetli olanlar zayıf insanları çeşitli sınıflara bölerek her

²⁵³ Razi, a. g. e. , XII, 107-109

²⁵⁴ İbn Kesir, a. g. e, VII, 3565

²⁵⁵ Yazır, a. g. e. , IV, 383-386

şekilde onları sömürmüşlerdir. Bu durum genellikle müstekbirlerin kendilerini büyük ve hayırlı görürken başkalarını küçümsemeleri ve önemsiz görmeleri şeklinde tezahür etmektedir. Fakat bu duygu, hak olduğunu bildikleri bir gerçeğin, aşağı tabakadan saydıkları kimselerden geldiği için inkar etmelerine sebep olmaktadır. Nitekim Kur'an'da bu durum şu ayetle belirtiliyor;

*'Vicdanları doğruluğunda kanaat getirdiği halde, sırf zulümleri ve büyüklenmeleri yüzünden, o mucizeleri inkar ettiler. Bozguncuların akıbeti nasıl oldu bir bak.'*²⁵⁶

Taberi, bu ayette gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde büyüklenmelerinden ötürü gerçeği inkar edenlerin Firavun ve kavminin olduğunu söylemiştir.²⁵⁷

Razi bu ayetle ilgili, ayet ve mucizelerin apaçık olup Allah katından olduğuna kanaat getirdikten sonra, onu apaçık bir sihir olarak isimlendirmek suretiyle büyüklenen kimsenin zulmünün en çirkin zulüm olduğu açıklamasını yapmıştır.²⁵⁸

Kurtubi büyüklenenlerin, bu ayetlerin Allah'tan geldiğine ve büyü olmadıklarına kesinlikle inandıklarını, fakat Musa peygambere iman etmeyi büyüklüklerine yediremeyerek kafir olduklarını ve bu durumun onların inad eden kimseler olduklarını gösterdiğini söylemiştir.²⁵⁹

İnsanın gerçeği bildikten sonra hata olan şeyi bile bile yapması inatçılığından kaynaklanmaktadır. İman noktasında da kişi bir hususu bile bile inkar ediyorsa o kafirin ta kendisi olmaktadır. İşte insanı bu sonuca getiren özelliklerden birisinin de kibir olduğunu bu ayette görmekteyiz. Müstekbirler, bir kimseyle tartışmalar galip gelme çabaları onları düşünmemeye ve anlamamaya sevk etmektedir. Kendilerini büyük ve şerefli saymaları, hakir gördükleri kimselerden duyduklarına şayet doğruluğunu bildikleri imani gerçekler dahi olsa onları kabul etmemeye zorlamaktadır. Onlara bir iyilik emredilse kalplerindeki kibirlerini aziz kılmaları sebebiyle benlik ve gurur kendilerini tutar ve gazaplanarak Hakkı reddederler.

²⁵⁶ Neml, 27/14

²⁵⁷ Taberi, a. g. e. , IV, 215

²⁵⁸ Razi, a. g. e. , XVII, 406-407

²⁵⁹ Kurtubi, a. g. e. , XIII, 118-128

İnsanlar karşı kibirlenme hususunda Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında yaşanmış ve ayetin inmesine sebep olan şu hadise çok dikkat çekicidir; ‘İslam’ın ilk yıllarında Kureyş’in ileri gelenlerinin zayıf müslümanlara karşı tavrını Habbab bin Ered şöyle anlatıyor; ‘Akra b. Habis et-Temimi ve Uyeyn b. Hısn el-Fizari geldiler. Resulullah’ın yanında Bilali Habeşi, Süheyb-i Rumi, ben ve daha başka zayıf Müslümanlar oturuyorduk. Bizleri görünce hakaret ettiler ve bize ayrı bir meclis tahsis et, çünkü Arap bizim üstünlüğümüzü bilir. Arap elçilerinin gelip de bizi bu kölelerle görmelerinden utanıyoruz. Biz sana geldiğimiz zaman bunları yanından kaldır, biz gidince yine otururlar, demekle kalmadılar bizzat bu isteklerinin yazılı bir senede dönüştürülmesini istediler. Allah’ın elçisi bu isteğe evet diyerek bunun yazılması için bir sayfa ile Hz.Ali’yi istetti. Biz henüz oradan kalkmamıştık ki vahiy geldi. Bunun üzerine Hz.Peygamber sayfayı bıraktı, bizi çağırdı, bizde yanına gittik. O bize nazil olan şu ayeti okudu: ‘Selam sizlere! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı. İçinizden kim bilmeyerek bir kötülük yapıp da sonra arkasından tevbe etmiş ve düzeltmiş ise şüphesiz ki O, çok yargılayıcı, çok affedicidir.’²⁶⁰ Artık biz onunla oturduk kalkmak istese bizi bırakır öyle kalkardı.’²⁶¹

Kibir insanlar arasında yardımlaşma ruhunu öldürdüğü için ve insanların birbirinden nefret etmesine neden olduğu için ruhsal bir hastalık olarak kabul edilmelidir. Nitekim Yüce Allah bu konuyla ilgili şu uyarıyı yapmaktadır;

*‘Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen, elbette yeri yaramazsın, Boyca da dağlara ulaşamazsın.’*²⁶²

Taberi, Allah’ın bu ayette, böbürlenmeyi, yürürken çalımlı yürümeyi yasakladığını, bunları yapan bir insanın, Allah’ın, kainata koymuş olduğu kanunlarda herhangi bir değişiklik yapamayacağını, dolayısıyla kendisini yormaktan ve günah işlemekten başka bir iş yapmış olmayacağını beyan ediyor.²⁶³

Kurtubi, bu ayette Yüce Allah’ın: ‘Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme’ şeklindeki bu buyruğu ile, böbürlenip kibirlenmeyi yasaklamakta, alçak gönüllülüğü

²⁶⁰ En’am, 6/54

²⁶¹ Coşkun, a. g. e. , s. 113-114

²⁶² İsra, 17/37

²⁶³ Taberi, a. g. e. , III, 305-306

emrettiğini söyleyerek şöyle açıklama yapmıştır; ‘Sen büyüklenmenle ve üzerinde yürümek suretiyle yeryüzünü asla yaramayacaksın. Boyca da asla dağlara erişemezsin. Azametle yani kendi gücünle sen bu seviyeye gelemezsin. Aksine sen zelil bir kulsun. Altından da üstünden de kuşatılmış bulunuyorsun. Kuşatılmış bir kimse, muhasara altında ve güçsüz demektir. O bakımdan büyüklenmek sana yakışmaz.’²⁶⁴

Ayet kulların yeryüzünde böbürlenerek dolaşmalarının yasaklandığını, insanın ne yeri delebileceğini, nede ululuk ve azametiyle dağlara erişebileceğini hatırlatmaktadır. Ayrıca Allah Lokman (a.s)’ın diliyle şöyle buyurmaktadır;

*‘İnsanlardan yüz çevirerek böbürlenme. Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz Allah, büyüklük taslayan ve övünen hiçbir kimseyi sevmez.’*²⁶⁵

Razi, Allah’ın ayette önce, ‘yüzünü çevirme’ dediğini, daha sonra, ‘Yeryüzünde şımarık yürüme.’ buyurduğunu söylemiş ve şu açıklamaları yapmıştır; ‘Müsbet, yani olumlu tarafta kemale ermemiş olan kimsenin, başkasını kemale erdirmesi mümkün değildir. İşte bu sebeple, kişinin kendi kemalini, başkalarını kemale erdirmesinden önce ele almıştır. Olumsuz tarafta ise, başkasına büyüklük taslayan, zaten böbürlenmiş olur. Çünkü bu kimse, başkasına karşı, kendisinin ondan herhangi bir yönden daha üstün ve büyük olduğuna inandığı zaman büyüklük taslar. Ama, kendi kendine büyüklenen ve gururlanan kimse ise, bazen büyüklük taslamaz ve kendisinin, insanlara alçak gönüllü davrandığını vehmedebilir. İşte bu sebeple Allah, burada, ilk önce, başkasına karşı kibirlenmeyi nehy etmiş, daha sonra da, kendi kendine böbürlenmeyi nehy etmiştir. Çünkü O, ilk önce böbürlenmeyi nehy etmiş olsaydı, bundan, kibrin de nefyi gerekmiş olurdu, böylece de kibri yeniden nefyetmeye ihtiyaç duyulmazdı.’²⁶⁶

Kurtubi’ye göre ayetin manası şudur: ‘Sen insanlara karşı büyüklenerek, kendini beğenerek ve onları hakir görerek onlardan yüz çevirme! İbn Abbas ve bir topluluğun te’vili budur. Şöyle de açıklanmıştır: Bir kimse senin yanında söz konusu edildiğinde onu hakir görüyormuşsun gibi ağzını eğip bükme, yani sen insanlara alçak

²⁶⁴ Kurtubi, a. g. e. , c. X, s. 396-398

²⁶⁵ Lokman, 31/18

²⁶⁶ Razi, a. g. e. , XVIII, 160

gönüllülükle, onlara neşe veren ve onlardan neşelenen bir şekilde yönel. Onların en küçükleri seninle konuşacak olursa, sen de sözünü tamamlayıncaya kadar onu dinle.²⁶⁷

Allah, kullarının küçümseyerek insanlardan yüz çevirmemelerini ve yeryüzünde böbürlenerek yürümelerini ister. Çünkü benlik ve gurur kişiye hakim olmuşsa ona artık söz kar etmez. Kendini beğenme, insanlara tepeden bakma ve kibirlenme müslümanlara has bir özellik olmadığından, müslümanlar böyle bir gaflete girdiğinde Allah'ın ikazı söz konusudur.

*‘Şüphesiz ki, Allah size birçok yerde ve Huneyn savaşı yapıldığı günde yardım etmişti, o gün, sayınızın çokluğu sizi gururlandırmıştı. Fakat çokluğunuz size bir fayda sağlamamıştı da, o geniş yeryüzü size dar gelmeye başlamıştı. Sonra da yüz çevirip geri kaçmıştınız.’*²⁶⁸

Razi bu ayette Allah'ın, mü'minlere sayılarının çok olmasıyla değil, ancak Allah'ın yardımı sayesinde galip geleceklerini bildirdiğini, onların çokluklarıyla gururlanınca, mağlup olup hezimete uğradıklarını söylemiştir.²⁶⁹

Kurtubi bu ayeti şöyle yorumlamıştır; ‘Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti.’ buyruğu ile ilgili olarak denildiğine göre, oniki bin kişi idiler, onbirbinbeşyüz kişi oldukları söylendiği gibi onaltıbin kişi oldukları da söylenmiştir. Onlardan kimileri; ‘Bugün sayıca az olduğumuzdan dolayı asla yenik düşmeyiz.’ demişlerdi. Bu sözleri dolayısıyla ilahi yardımdan mahrum bırakıldılar. Bunun sonucunda açıkladığımız şekilde işin başında bir bozgun yaşandı ve bu, geri döndükleri zamana kadar devam etti. Sonunda Hz. Muhammed (s. a. v.)’in bereketiyle yardım ve zafer müslümanların oldu. İşte Allah bu ayette galibiyetin çoklukla değil, ancak Allah'ın yardımı ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır.²⁷⁰

Muhammed Hamdi Yazır'ın bu ayetle ilgili yaptığı açıklamalar ise şöyledir; ‘Müslümanların o zamana kadar yaptıkları ve muzaffer oldukları en büyük savaş bu idi. O zamana kadar görülmedik bir sayı çokluğuna ulaşıldığı kesindi. İşte bu görülmedik

²⁶⁷ Kurtubi, a. g. e. , XIII, 541-542

²⁶⁸ Tevbe, 9/25

²⁶⁹ Razi, a. g. e. , XI, 460-461

²⁷⁰ Kurtubi, a. g. e. , VIII, 166-172

kuvvet bazı müslümanların hoşuna gitmiş ve ‘Bu ordu yenilmez.’ diyerek kendilerine büyük bir güven gelmişti. Rivayete göre, Seleme b. Selemeti'l-Ensari ‘Bu gün sayı azlığından dolayı asla mağlup olmayız.’ demişti. Bu söz de Hz. Peygamber’in hoşuna gitmemişti. Bu sözü Hz. Peygamber’in söylediğine ilişkin rivayet ise zayıf bir rivayettir. Gerçi bu söz galibiyeti sadece sayı çokluğuna bağlı görmek manasından uzaksa da yine de sayı çokluğuna bel bağlamak anlamına gelmektedir. Oysa ‘Zafer yalnızca Allah’tandır.’ ayetinin hükmünü gözetmemek gibi bir kibir ve gurur vardır ki, bu da yakışık almayan bir kusurdur. Ayette de uyarıldığı üzere, şimdiye kadar pek çok yerde nail oldukları zaferlerin hiçbiri sayı çokluğuna dayanmıyordu. Bu sefer müslüman askerlerinin sayı çokluğunu söz konusu etmeleri onlardan beklenen ihlas ve tevekküle aykırı düşen bir tutum olmuş oluyordu. Allah da Peygamberini muzaffer kılanın kendisi olduğunu göstermek için bu savaşta önce müslüman ordusunu hezimetle karşı karşıya getirmiş, gerçek anlamda sayı azlığından dolayı değil, fakat çokluğa güvenmekten dolayı onları yenilgiyle yüzyüze getirmiş, sonra da yine o durumdan kendilerini kurtarmıştır.²⁷¹

Ayet müslümanların çoklukları ile övündüklerini ve ancak Allah’ın yardımıyla toparlanabildikleri haber verilmektedir. Sahip olunan imkanlar ne kadar çok olursa olsun onlar, kişiye doğruyu görmesinde engel olmamalıdır. Ne kadar zengin olsanız da, ne kadar kuvvetli olsanız da Allah’ın hakkını sahip olduğunuz imkanlarda vermezseniz kaybedenlerden olursunuz. Sahip olunan her imkan kibre neden olmamalı, aksine bu imkanları verene, kul olmak gerekir. Dolayısıyla ilahi vahye muhatap olan ve aklını kullanan her insanın bu gerçeği görmesi ve kibir duygusundan uzak olması gerekmektedir.

Gerçekte insanlar da ne büyüklük, ne ululuk, ne kibriyalık, ne azamet vardır. Bilakis hakaret, zillet, meskenet ve muhtaç olma vardır. Böylece birçok ihtiyaçlarını gidermekten aciz olan fanilerin büyüklük taslamaya kalkışmaları, cehalet ve yalancılıktan başka bir şey olmaz.²⁷²

²⁷¹ Yazır, a. g. e. , IV, 299-303

²⁷² Yazır, a.g.e. , VII, 4874

1. 5. KURANDA KİBRİN SEMBOLÜ OLMUŞ ŞAHISLAR

1. 5. 1. Şeytan

Allah'ın emrine, yaratmış olduğu ademoğluna karşı kibri nedeniyle ilk defa itaat etmeyen İblistir. Kur'an'da İblis olarak da anılan şeytan; pis yılan, insan, hayvan ve cinlerden inatçı ve asi olanlara denir. İblis ise Allah'ın rahmetinden ümit kesen, hüzne kapılmış, bir konuda delili tükenip, cevap veremeyen, suskun anlamlarına gelir.²⁷³ Kur'an'da çok kötü olan zakkum ağacı da şeytana benzetilmiştir. ²⁷⁴ Allah Kur'an'da şeytan ilgili olarak şu ayetlerde bilgi vermektedir;

*'Yine bir zamanlar meleklere: 'Adem'e secde edin.' demiştik, bunun üzerine onlar Adem'e secde ettiler. İblis hariç, O diretti, büyüklük tasladı ve kafirlerden oldu.'*²⁷⁵

Taberi'nin bu ayetle ilgili yorumu şudur; 'Ayetin sonunda: 'İblis hariç O diretti.' buyrulmaktadır. Bunun manası: 'İblis, Adem'e secde etmemekte diretti. Allah'ın emrine boyun eğmeye karşı böbürlendi ve büyüklük tasladı.' demektir. Her ne kadar bu ayet, özellikle İblis'i zikrediyorsa da, Allah'ın emir ve yasaklarına, böbürlenerek boyun eğmeyen ve Allah'ın birbirlerine karşı, yerine getirmelerini emrettiği vazifeleri yerine getirmeyen herkesi de kapsamına almaktadır. Allah'ın emirlerine boyun eğmeyen ve ona itaate teslim olmayan ve başkalarına karşı olan vazifelerini yerine getirme hükmüne razı olmayan kavimlerden biri de Yahudilerdir. Yahudiler, Resulullah'ın hicret ettiği topraklarda yaşamalarına, hahamlarının, Resulullah'ın sıfatlarını daha önceden bildirdikleri için onun hak peygamber olduğunu anlamalarına rağmen, onun Peygamberliğini kabul etmeye karşı böbürlenmişler ve sırf kıskançlıklarından dolayı Allah'ın emirlerine boyun eğmemişlerdir. İşte Allah, kıskanması ve kibri yüzünden Adem'e secde etmeyen İblis'i bu Yahudilere örnek göstererek onların da kıskanma ve böbürlenmelerinden dolayı, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hak Peygamber olduğunu itiraf etmediklerini bildirmekte, onları da, İblis gibi cezalandırılmakla tehdit etmektedir. İblis, Allah'ın kendisine verdiği, nimetlere karşı nankörlük etmiş, rabbinin emrine boyun

²⁷³ İbn Manzur, a. g. e. , VI, s29-30

²⁷⁴ İbn Manzur, a. g. e. , XIII, 238-239

²⁷⁵ Bakara, 2/34

eğmemiş, Yahudiler de kendilerine ve önceki atalarına verilen kudret helvası ve bildircin eti gibi çeşitli nimetlere karşı nankörlük etmişler.²⁷⁶

Razi, ayetle ilgili yaptığı açıklamalarda, bütün müslümanların, bu secdenin ibadet olmadığına ittifak ettiklerini, çünkü başkasına ibadet secdesinin küfür olduğunu ve küfrün de emredilmeyeceğini söylemiş ve şöyle devam etmiştir; ‘Alimler İblis’in meleklerden olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım kelamcılar ve bilhassa Mu’tezile, O’nun meleklerden olmadığını, çoğu fakihler ise İblis’in onlardan olduğunu söylemişlerdir. Bizim Ehl-i Sünnet alimlerimizden bir cemaat Allah’ın meleklerle, Hz. Adem’e secde etmelerini emretmiş olmasını, Hz. Adem’in meleklerden daha üstün olduğuna delil getirmişlerdir. Bil ki, Allah, İblis’i secde edenlerden istisna edince, onun secdeyi terk etme hususunda mazur olduğunun zannedilmesi caiz oldu. Bu sebeple Allah, ‘diretti.’ diyerek, İblis’in gücü yettiği ve mazur olmadığı halde secde etmediğini beyan buyurmuştur. Çünkü direktmek iradi olarak kaçınmaktır. Ama, iş yapmaya kadir olamayan kimseye gelince, onun için, ‘diretti’ denmez. Sonra bunun bu şekilde olması caiz olsa bile, ona bir büyüklenme eklenmez. Böylece Allah, ‘büyükledi’ diyerek, bu direktmenin büyüklenme biçiminde olduğunu beyan etmiştir.’²⁷⁷

Kurtubi bu ayetteki secdenin Adem’in yüzüne dönerek bana secde edin demek olduğunu söylemiştir ve şu açıklamaları yapmıştır; ‘Meleklerin secde etme emrinin verilmiş hikmeti nedir, diye sorulacak olursa; şu şekilde cevap verilir: Melekler teşbih ve takdisleri ile bir parça kendilerini büyük görür gibi olunca, Allah, onlara kendisinden başka birisine secde etmeleri emrini verip kendilerine muhtaç olmadığını, ibadetlerine ihtiyacı bulunmadığını göstermek istemiştir. Kimi ilim adamı da şöyle demektedir: Melekler Adem (a.s)’ı kusurlu buldular, O’nu küçük gördüler. Halbuki yaratılışının özelliklerini bilmiyorlardı. Bundan dolayı O’nun şanını, şerefini yükseltmek üzere ona secde etmekle emrolundular. İblis kendisinin secde etmesini hoş karşılamamış, Adem’e secde yapılmasını da büyük bir iş gibi görmüş gibidir. Dolayısıyla Adem’e secde etmeyi terk etmesi, yüce Allah’ın emir ve bu emirdeki hikmetini anlamsız görmesi demektir. İblis, yüce Allah’a seksenbin yıl ibadet etmiş, ona başkanlık ve cennet bekçiliği

²⁷⁶ Taberi, a. g. e. , I, 55-58

²⁷⁷ Razi, a. g. e. , II, 334-380

verilmiştir. Tıpkı münafıklara dillerinin ucundan la ilahe illallah şehadetinde bulunma imkanı verildiği gibi. Bu başkanlığı sebebiyle İblis'in içinde büyüklük, kibir iyice yer etmişti.²⁷⁸

İbn Kesir bu ayetle ilgili şu yorumda bulunmuştur: 'İblis yaratılış özelliklerini dikkate alarak kendisini Hz. Adem'den daha üstün görmüş, Allah'ın secde emrine karşı kibirlenerek kafirlerden olmuştur. Allah'a karşı işlenen kibir tavrı, daha çok O'nun elçilerine ve onların getirdikleri mesajı, kibirleri sebebiyle inkar etmeleri şeklinde olmaktadır. Bunlardan daha ziyade Allah'a kul olmayı Allah'ın diğer kulları gibi muamele görmeyi gururlarına yedirememişler, peygamberlerin mucizelerini gördükleri halde başta kibir olmak üzere, değişik sebeplerden dolayı inkar bataklığına yuvarlanmışlardır. İbn Kesir, ateşten yaratılan İblis'in isyan etmeden önce meleklerden olduğu söylene de cinlerden olduğu daha isabetli görüş olduğunu söylemektedir.'²⁷⁹

Muhammed Hamdi Yazır'ın bu ayetle ilgili açıklamaları şunlardır; 'Aslen lügatta 'secde', son derece tevazu ile alçalıp baş eğmektir ki, 'kibr'in tam zıddıdır. Dinen de alını yere koymaktır ki, ta'zim (büyüklenme) ve itaat etmenin en yüksek şeklidir. Ve ondan daha özeldir. Allah'dan başkasına secde etmek dini bakımdan küfürdür. Ve secde fiili bir ta'zim ve itaat etme olduğu cihetle, yalnız kalbi olan itaat hakkında mecaz olur. Acaba meleklerin secdesi hangisidir? Kur'an'a mahsus kelimeleri şer'i manasına yormak gerekir ve melekler cismani şekilde de görülebileceklerinden 'alın koyma' manası mümkündür. Bununla beraber meleklerin secdesini kendi hakikatleri ile uygun olarak düşünmek ve hilafet gereği Adem'e ilaha emirle bir fiili tasdik halinde kabul etmek daha uygundur. Bu ise Adem'e bir saygı gösterme olmakla beraber bizzat Allah'a bir ibadettir. Bununla melekler ilahi hükümlerin yerine getirilmesi bakımından Adem'e hilafet mertebesine uygun bir şekilde hizmet ve yardıma memur edilmiş ve bir ahde bağlanmış demek olur. O halde melekler, Adem'e bizzat boyun eğmiş değil, fakat hilafete hizmetçi olacaktır. Ve herhalde asıl mabud, yüce yaratıcıdır. Hasılı bu secde Adem'e bir ibadet değildir. Allah burada İblis'in dayatma ve kibirlenmesini haber

²⁷⁸ Kurtubi, a. g. e. , I, 572-578

²⁷⁹ İbn Kesir, a. g. e. , II, 284-290

verirken, bilhassa onun benzerleri olan ve ilahi emre boyun eğme ve itaat hususunda kibirlenerek aralarındaki kesin hukuku teslimden çekinen yaratıkları azarlamıştır.²⁸⁰

Bu ayetten anlaşıldığı üzere İblis Allah'ın emrindeki hikmeti anlayamamış, o zamana kadar Allah'a itaatte kusur etmemiş olmasına rağmen kibrine yenik düşerek yanlışla düşmüştür. Ayrıca ayette, Allah'ın emrine karşı gelişin insanı kafirler zümresinden yapacağı mesajı da bulunmaktadır. Kur'an'da İblis'in secde etmediği haberini veren diğer ayette şudur;

*'Ey Muhammed, sen insanlara, Adem'le İblisin kıssasını hatırlat. Hani bir zaman Meleklerle: 'Adem'e secde edin.' demiştik de İblis'in dışında bütün Melekler secde etmişlerdi. Cinlerden olan İblis ise rabbinin emrinden çıkmıştı....'*²⁸¹

Taberi, ayette İblis'in, cinlerden biri olarak zikredildiğini, tercih edilen görüşe göre İblis'in Meleklerden değil cinlerden biri olduğunu, ancak İblis'in, Melek kabilelerinden 'Cin' diye adlandırılan bir kabilede olduğunu, bazılarına göre ise İblis'in, cennette görevlendirilen Meleklerden biri olması nedeniyle 'Cin' adını aldığını söylemiştir.²⁸²

Razi ayetle ilgili yaptığı açıklamasında İblis'in Hz. Adem'e karşı kibir tasladığını, İblis'in aslı ve soyu ile iftihar ederek ben, soyum-sopum bakımından, ondan daha şerefliyim dediğini, bu sebeple, ben O'na nasıl secde eder, boyun eğebilirim dediğini söylemiştir.²⁸³

Ayet, İblis'in cinlerden olduğuna işaret etmektedir. O'nun, bu özelliğiyle kibirlendiğini ve Allah'ın emrine karşı geldiği bildirilmektedir. Kur'an İblis'in secde etmemesinin nedenini ise şöyle haber veriyor;

*'Allah şöyle dedi: 'Ey İblis, bizzat vasıtasız olarak yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Kibirlendin mi? Yoksa şımaranlardan mı oldun? İblis: 'Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın. Onu ise balçıktan yarattın.' dedi.*²⁸⁴

²⁸⁰ Yazır, a. g. e. , I, 272-273

²⁸¹ Kehf, 18/50

²⁸² Taberi, a. g. e. , III, 369-370

²⁸³ Razi, a. g. e. , XV, 199

²⁸⁴ Sad, 38/75-76

Taberi, Allah'ın bu ayetlerde Hz. Adem ile İblis'in kıssasını anlatarak, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı kibirlenenleri kınamakta ve onların da İblis'in durumuna düştüklerini beyan ettiği açıklamasını yapmıştır.²⁸⁵

Razi ayeti şöyle açıklamıştır; 'Allah'ın, 'Böbürlendin mi? Yoksa gururlananlardan mısın?' hitabına gelince bu, 'Şu anda mı kibirlendin, yoksa, hep eskiden beri kibirlenenlerden, yücelerden misin?' demektir. İblis bu soruya 'Ben ondan üstünüm, beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın.' diyerek cevap vermiştir ki, bu da, 'Şayet ben, şeref ve kıymet bakımından ona denk isem, benim ona secde etmemin emredilmesi çirkin olur. Nasıl böyle olmasın ki, ben O'ndan üstünüm.' demek olup, daha sonra İblis, kendisinin Adem (a.s.)'den daha üstün olduğunu şu şekilde açıklamıştır: 'Benim aslım, ateştedir. Ateş ise çamurdan daha kıymetlidir. Şu halde, benim aslımın, Adem'in aslından daha iyi olduğu ortadadır. Aslı, aslından daha iyi olan, ondan daha üstündür, her türlü faziletten uzak ama asil bir insanın nesebinin, o kişinin üstün sayılmasını gerektirmesi gibi. Ama asil (soylu) olmayan bir kimse, ilmi ve takvası çok olursa, sınırsız derecelerle o soyludan daha üstündür. İşte İblis'in ileri sürdüğü kıyasındaki, yalan ve yanlış olan mukaddimesi budur.'²⁸⁶

Kurtubi ayetle ilgili yaptığı açıklamasında İblis'in, 'Beni ateşten yarattın, O'nu ise çamurdan yarattın.' diyerek ateşin çamurdan üstün olduğunu ileri sürdüğünü, bunun ise bir cahillik olduğunu, çünkü cevherlerin (madde özleri) cins olarak birbiriyle aynı değerde olduğunu, O'nun bunları kıyas etmekle yanlış bir kıyaslama yapmış olduğunu söylemiştir.²⁸⁷

İbn Kesir, İblis'in Adem'in üstünlüğünü kabul etmeyerek ilk kibire düşenlerden olmasının O'nun tabiatından kaynaklandığını, zira ateşin yapısında yakmak, baş kaldırmak, serserilik ve ölçü tanımamak, çamurun tabiatında ise, ağırbaşlılık, yumuşaklık ve verimliliğin olduğunu söylemiştir.²⁸⁸

²⁸⁵ Taberi, a. g. e. , V, 68-70

²⁸⁶ Razi, a. g. e. , XVIII, 110-117

²⁸⁷ Kurtubi, a. g. e. , XV, 128-129

²⁸⁸ İbn Kesir, a. g. e. , XII, 6889

Bu ayetlerden çıkarılabilecek ders, ne durumda olursak olalım bir konuda Allah'ın yapılmasını istediği veya yapılmamasını istediği bir emir varsa bu emirlere karşı gelmek, inkara sürüklenmeye bir vesiledir. İblis büyüklendiği için Yüce Allah O'na şöyle hitap etmiştir;

*'Allah dedi: 'Öyleyse in oradan. Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık çünkü sen, adilerdensin.'*²⁸⁹

Taberi bu ayette Allah'ın Cennette olan kimsenin kibirlenemeye hakkı olmadığını, bu nedenle cennetten çıkmasını istediğini ve O'nun zelil ve adi kılınanlardan olduğunu söylediği yorumunu yapmıştır.²⁹⁰

Razi'nin bu ayetle ilgili yaptığı yorum şöyledir; 'İblis ile olan bu konuşmaya kadar, büyük peygamberlerden hiçbirisi ile Allah mükalemede bulunmamıştır. 'Allah, İblis'e O'na meleklerden bu emri iletenlerin lisanıyla, 'Secde etmekten seni alıkoyan ne?' demiş ve O'nunla vasıtasız olarak konuşmayı kabul etmemiştir. Zira peygamberlerden başkasına, Allah'ın vasıtasız olarak hitap etmediği sabit olmuştur. Allah, 'Senin orada, yani gökte kibirlenmen uygun olmaz!' buyurmuştur. İbn Abbas (r.a) şöyle der: 'Allah bu buyruğuyla, gök ahalisinin, mütevazi ve huşulu olan melekler olduğunu kastetmiştir.'²⁹¹

Kurtubi ayeti şöyle açıklamıştır; 'Öyleyse hemen in oradan. Yani, semadan. Artık orada kibirlenmek haddin değildir. Çünkü orada kalmaya ehil olanlar, alçak gönüllü, büyüklenmeyen meleklerdir. Hemen çık git. Çünkü sen aşağılıklardansın. Yani, en zelil olanlardansın. İşte bu, yüce Mevla'ya asi olanların zelil olduğuna delildir.'²⁹²

Elmalılı bu ayeti şöyle tefsir etmiştir; 'Allah buyurdu ki öyleyse in oradan, o bulunduğun cennetten, yahut melekler toplumu içinden. Çünkü senin orada büyüklenip gururlanman olmaz. O yüce makam, haddini bilen taat ve tevazu sahibi kimselere mahsustur. O halde çık, sen artık küçülenlerdensin. Kibirlenmek küçüklüktür,

²⁸⁹ A'raf, 7/13

²⁹⁰ Taberi, a. g. e. , II, 196-197

²⁹¹ Razi, a. g. e. , X, 305

²⁹² Kurtubi, a. g. e. , VII, 292-293

büyüyecek olan büyüklenmez, büyüklenen mutlaka küçülür, alçalır. Yücelik sıfatları kendisine ait olan Yüce Allah, bu emirle onu bulunduğu makamdan derhal azledip indirdi. Kibrine karşılık küçüklüğe ve hakarete mahkum etti. Aslının ateş olmasına güvenerek, hayırlılık ve fazileti kendisinde aslından intikal eden bir miras, elinden alınmaz bir kişisel özellik gibi varsayarak bu imtihan zamanına kadar bulunduğu o mutluluk makamından düşmeyeceğini zanneden ve bu zannıyla, Yaratıcı'nın emrini eleştirmeğe kalkışan İblis'e bu ilahi emir, eşyanın bütün özelliklerinin sadece bir Allah vergisi olduğunu, bu şekilde bir defada fiilen anlatıverdi.²⁹³

Anlaşıyor ki Allah katında Allah'ın emirleri karşısında mütevazi olanlar, kibirli olanlara göre daha değerlidir. Bunun delili kibirlenen İblis'in ilahi huzurdan kovulmuş olmasıdır. İlahi gazap karşısında tamamen yok olmaya korkusuna kapılan İblis şu cevabı vermiştir;

*'İblis dedi: 'Bari, insanların diriliceği güne kadar bana mühlet ver.'*²⁹⁴

Razi ayeti şöyle açıklamıştır; 'İblis'in Allah'tan, ölümden sonra dirilme vaktine kadar, yani insanların, alemin Rabbi Allah'ın huzurunda toplanacakları zaman demek olan sura ikinci üflenış vaktine kadar mühlet vermesini istediğine delalet eder. İblis'in bu isteğindeki gayesi, ölümü tatmamaktır. Binaenaleyh Allah O'na bu vakte kadar mühlet vermemiş, aksine 'Sen mühlet verilenlerdensin.' buyurmuştur. Bu ayetle ilgili şu iki görüş ileri sürülmüştür:

a) Allah İblis'e birinci 'nefha'ya kadar mühlet vermiştir.

b) Allah İblis'e bir zaman belirlememiş ve 'Sen mühlet verilenlerdensin.' buyurmuştur.²⁹⁵

Kurtubi bu ayette, İblis'in ölmemeyi istediğini, bunun için öldükten sonra diriliş ve hesaba çekilme gününe kadar kendisine mühlet verilmesini istediğini söylemiştir.²⁹⁶

²⁹³ Yazır, a. g. e. , c. IV, s. 14-20

²⁹⁴ A'raf, 7/14

²⁹⁵ Razi, a. g. e. , X, 307

²⁹⁶ Kurtubi, a. g. e. , VII, 293

Muhammed Hamdi Yazır ayetle ilgili şunları söylemiştir; ‘İblis aslında Yüce Yarattıcı’yı inkar etmediği gibi, öldükten sonra dirilmeyi de inkar ediyor değildir, O biliyormuş ki, Adem’in nesli ve soyu olacak, bir müddet yaşayacaklar, sonra ölecekler ve bir gün gelip diriltilecekler. Şu halde İblis’in küfrü Allah’ı ve ahreti inkar şeklinde değil, emir ve yükümlülüğü ve amelin gereğini inkar ile tartışma şeklindedir. Dikkate değer bir husustur ki İblis, bu dirilme gününe kadar zaman isteği içinde birinci nefha devresini atlatıp süresiz olarak ölümden kurtulmayı ve zillet ve hakaret içinde de olsa yok olmadan sonsuzluğa ermeyi arzu etmiş ve fakat bunu açıkça söylemeyip, kurnazlık etmek istemiştir. Çünkü öldükten sonra dirilme sonrasında ölüm yoktur. Şu halde bu derece hayata yönelmek de İblis’in hissi demektir. Adem’e secde emri İblis’in iç yüzünü ortaya koyan ve meleklerden ayırt eden bir imtihan olduğu gibi İblis’in geri bırakılması da Adem ve soyu hakkında bir imtihan olacaktır.’²⁹⁷

Görülüyor ki İblis, Adem gibi yaptığı hatadan pişmanlık duyarak tövbe etmemiş, zillet ve alçaklık içinde bile olsa yaşamı ölüme tercih ederek, sadece yaşama hırsından dolayı Allah’tan süre istemiştir. İblis’in niçin süre istediğini ise şu ayet bize haber vermektedir;

*‘Benim azama hükmettiğin için, senin doğru yolunda, kullarının önünü keseceğim. İblis dedi ki: ‘Beni saptırman sebebiyle insanoğlunu sana ibadet ye itaatten alıkoyacağım. Senin beni saptırdığın gibi ben de onları saptıracağım. Sonra onlara, önlerinden arkalarından, sağlarından sollarından sokulacağım. Böylece çoğunu şükredenler olarak bulmayacaksın.’ dedi.*²⁹⁸

Taberi ayette İblis’in şöyle dediğini söylemiştir; ‘Sonra Ademoğullarına hak ve batıl olan her yönden sokulacağın. Onları, ahretleri hakkında şüpheyi düşürecek. Dünyayı kendilerine süslü gösterecek. İyiliklerden nefret ettirecek. Kötülülere teşvik edecek. Sen de onların çoğunu nimetlerine karşı sana şükredenler ve seni birleyenler olarak bulmayacaksın.’²⁹⁹

Razi tefsirinde İblis’in bu sözleriyle ilgili olarak şunları söylemiştir; ‘İblis’in,

²⁹⁷ Yazır, a. g. e. , IV, 15-21

²⁹⁸ A’raf, 7/16-17

²⁹⁹ Taberi, a. g. e. , II, 197-199

bir sapıklık ve azgınlık olduğunu, hak dine zıt ve sırat-ı müstakime ters düştüğünü bile bile, böyle bir inanca razı olmuş olduğu nasıl düşünülebilir? Çünkü kişi, zann-ı galibine göre, hak olduğuna kani olduğu zaman, ancak fasid-batıl bir inanca sahip olur. Ama kişinin bir batıl, bir sapıklık ve bir azgınlık olduğunu bile bile, böyle bir görüşü tercih etmesi, buna razı olması ve inanması imkansızdır. Bil ki bazı insanlar, İblis'in küfrünün, bir cehalet küfrü değil de inad küfrü olduğunu, çünkü O, kendi görüşünün bir sapıklık ve azgınlık olduğunu bilince, bunun zıddının hak olduğunu bildiğinin, böylece de O'nun inkarının, sırf dil ile yapılmış bir inkar olduğunu, bunun da küfrü inadi olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise, İblis'in küfrünün bilakis bir cehalet küfrü olduğunu, O'nun 'Madem beni azgınlığa mahkum ettin, ben de bu sebepte, andolsun ki onları saptırmak için senin doğru yolunda pusu kurup oturacağım.' sözünün ifade ettiği manayı hasmının iddia ve inancına göre murad ettiğini söylemişlerdir.³⁰⁰

Kurtubi, ayette geçen iğva kelimesinin, aşırı derecede sapıklık isteğinin kalbe yerleştirilmesi demek olduğu anlamına geldiğini, bu durumun İblis'in küfrünün inadi ve istikbari bir küfür oluşuna delalet ettiğini söylemiştir.³⁰¹

İbn Kesir bu ayetle ilgili olarak yaptığı açıklamada İblis'in bilgisiyle de övünerek kibre düştüğü belirtilmiştir.³⁰²

Muhammed Hamdi Yazır'ın ayet hakkındaki açıklaması şöyledir; 'Görülüyor ki Yüce Allah, İblis'i önce isyanından dolayı kovuvermemiş, sorguya çekmiştir. Sorgusunda özür beyan etme yerine kibir ve gururla gösterdiği inat ve küfürden dolayı da bulunduğu makamdan indirmiş, yerinden çıkarmış, 'in oradan çık, artık alçaksın, küçüksün.' diye yerinden atıp düşürerek, aşağılamış ve alçaltmış, birinci 'çık' emrinin mutlak oluşuna göre o anda bu çıkarmanın henüz ebedi bir kovma olmadığı anlaşılmaktadır. Eğer İblis uslanıp edebini takınsa, düzelmeye yüz tutsaymış affi muhtemel bulunuyormuş. Nitekim, zaman tanıma ricası bir dereceye kadar yerine getirilmiştir. Fakat bunun üzerine şükür ve düzelme yerine bütün bütün şımarıp hak yola ve iman edenlere ve doğru yolda bulunanlara karşı kötülük etmeye ebediyyen, azmettiğini ortaya koyduğu zamandır ki emriyle tamamen kınanmaya, kovulmaya ve

³⁰⁰ Razi, a. g. e. , X, 307-308

³⁰¹ Kurtubi, a. g. e. , VII, 293-294

³⁰² İbn Kesir, a. g. e. , VI, 2917-2919

ahrette de kendisine uyanlarla beraber ebedi azaba mahkum edilmiştir. Allah bunu, İblis'in kötülük kararına ceza olarak belirlemiş ve ona uyanları da ona katmıştır. Adem'in yaratılmasıyla gerçekleşen bu imtihanda İblis'in kişisel duygularına tabi olarak, melekler içindeki mutluluk makamından bu bedbahtlık çukuruna düşmesi ne kadar acı ise, hiç şüphe yok ki, meleklerin secde etme şerefine kavuşan Adem cinsinin böyle apaçık bir düşmanı bulunan yerilmiş, kovulmuş İblis'in izine, huyuna uyarak, o yüce makamdan düşmesi ve onun kötü sonuna ortak olması, ondan daha acı olacaktır. İblis'in, yaratıcıyı ve ahreti inkar etmediği halde bu düşme ve bedbahtlığına sebep kibir ve gurur ile hissiyata tabi olması ve bu şekilde arzusuna uygun olmayan hususlarda, ilahi emre sataşp saldırma fikrinde bulunması olmuştur. Şu halde yaratılışlarıyla İblis'in düşmesine sebep olmuş insanlar, kendi iradeleriyle O'nun akıbetine düşmemek için yaratılışlarına bahşedilen bu ezeli nimetin şükür hakkını yerine getirmeli ve İblis'in izine gitmekten son derece sakınmalıdır. Ve bilmelidir ki, şu kıssada İblis'in gösterdiği huylardan hangisi bir kimsede varsa, onda şeytandan bir huy var demektir. Ve onun düzeltilmesine çalışmalıdır.³⁰³

Ayetlerden ve açıklamalardan anlaşılıyor ki, İblis yaptığı hatanın affedilmesi için uğraşmak yerine kendisinin düşmanı olarak muhatap kabul ettiği insanoğlunu hataya düşürmek için ahrete kadar hiç boş durmayacak. Halbuki yapmış olduğu kibirlenme ve istikbar duygusundan ötürü ilahi emre karşı gelen ve ilahi rahmetten kovulma cezasıyla cezalandırılmış olan İblis'in kendisi iken bunun faturasını insanoğluna kesmeye çalışmaktadır. Demek ki kibir hastalığı hataların telafi edilmesine de engel olan bir durumdur.

1. 5. 2. Nemrut

Hiz. İbrahim zamanında yaşamış zorba bir kral olan Nemrut'un asıl adı, Nemrut b. Ken'an b. Kuş b. Sam b. Nuh'tur.³⁰⁴ Kur'an Nemrut'un; *'Allah kendisine mülk verdiği için şımararak Rabb'i hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni görmedin mi!'*³⁰⁵ ayetiyle nasıl bir kral olduğunu haber vermektedir. Hiz. İbrahim ve O'nun doğacağını

³⁰³ Yazır, a. g. e. , IV, 15-22

³⁰⁴ İbn Kesir, a. g. e. , III, 1030

³⁰⁵ Bakara, 2/258

yıldızlardan öğrenip devrindeki tüm çocukların öldürülmesini emreden Nemrud'un kıssasını Kur'an bize Enbiya suresinde haber vermektedir. Bu ayetlerle ilgili gerekli açıklamaları daha önce tezimizde verdiğimizden dolayı burada incelemeyeceğiz. Bu başlık altında Nemrutla ilgili olarak şunları demekle yetineceğiz: Nemrut, kendini ilah yerine koyacak kadar azgın, zalim ve sapkın ve putları ilah saymanın sapıklık olduğunu söylemesi üzerine Hz. İbrahim'i ateşe atacak kadar ileri giden biriydi. Böyle davranışının asıl nedeni insanlar üzerinde kurduğu egemenliğin sona ermesi endişesidir ki durumu acımasızca ve vahşice yollara başvurmasına neden olmuştur.

1. 5. 3. Firavun

Kur'an'da en çok dikkat çekilen kibirli tip Firavun'dur. Firavun kelimesi sözlükte Fer'ane kelimesinden alınmış olup kibir, gurur ve zorbalık anlamlarına gelir. Eski Mısır hükümdarları için meşhur olmuşsa da her peygamberin Firavunu dönemin azgın hükümdarlarıdır.³⁰⁶ Muhammed Hamdi Yazır, Firavun isminin fesat, bozgunculuk, sapma ve saptırma şeklinde meşhur olduğunu söylemiştir.³⁰⁷ Zira O'nun halkına yapmış olduğu seslenişi Kur'an şöyle bildirmektedir;

*'Firavun: 'Ey ileri gelenler, ben sizin için, benden başka bir ilah tanımıyorum....'*³⁰⁸

Razi'ye göre Firavun, kendisinin göklerin, yerin, denizlerin, dağların ve insanların zatlarını ve sıfatlarını yarattığını iddia etmemiştir. Çünkü bunun imkansız olduğunu bilmek için pek zeki olmaya gerek yok. Dolayısıyla bu hususta şüphe etmek, aklının noksanlığına delil olur. İlah ise, ibadet edilendir. O halde Firavun, bir yaratıcının olmadığını ileri sürerek, insanların mükellefiyetlerinin, sadece meliklerine itaat etmeleri ve onun emirlerini dinlemeleri olduğunu söylüyor. İşte Firavun'un uluhiyyet iddiası ile kastedilen, çoğu kimsenin sandığı gibi, onun, göklerin ve yerin yaratıcısı olduğunu iddia etmesi değil, mabud olduğunu iddia edişidir.³⁰⁹

³⁰⁶ İbn Manzur, a. g. e. , XIII, 323

³⁰⁷ Yazır, a. g. e. , IV, 2816

³⁰⁸ Kasas, 28/38

³⁰⁹ Razi, a. g. e. , 17, 519-520

Kurtubi, O'nun bir Rabb'inin olduğunu ve bu Rabb'in kendisinin ve kavminin yaratıcısı olduğunu bildiğini söylemiştir.³¹⁰

Elmalılı Firavun'un Allah'ı tanıdığını fakat kibir zorbalık ve inadından dolayı inkar ettiğini söyleyerek şöyle devam etmiştir; 'Firavun'un iddia ettiği ilahlık kendi ülkesi sınırları içindeydi. Firavun'un etrafındakilerde bulundukları konumu korumak için yağcılıkla Firavun'dan daha fazla firavunluk yapıyor ve onun zayıf damarına basıyorlardı.'³¹¹

Görülüyor ki Firavun ilahlığını halkına ve ileri gelenlere kabullendirmek için kibirlenerek kendisinden başka ilahın olmadığını söyleyecek kadar ileri giden azgın bir hükümdardı. O'nun bu davranışı hakimiyetinin elinden alınması korkusundan başka bir şey olamazdı. Şayet ilahi davete uysa bu saltanatının yok olacağını kendisi çok iyi biliyordu. İşte bu nedenle halkının ilahi çağrıya uymaması için ilahlık iddiasında bulunmuştur. Firavun'un bu iddiasını şu ayette belirtildiği üzere desteklediği görülmektedir;

*'Firavun, kavmine seslenerek şöyle dedi: 'Ey kavmim, Mısır'ın mülkü ve memleketimden akan şu nehirler benim değil mi görmüyor musunuz? Yahut ben, hakir ve neredeyse meramını ifade edemeyecek olan şundan daha hayırlı değil miyim? Ona altın bilezikler atılsa veya beraberinde melekler gelip onu destekleseler ya.'*³¹²

Taberi, Firavun'un, Allah'ın kendisine verdiği nimetlere karşı onu tanıyıp ona şükretmesi yerine O, nimetleri kendisi için bir böbürlenme vasıtası edinmiş ve bunların kendisine, azabın artırılması için verildiğini anlamadığını söylemiştir.³¹³

Razi, Firavun'un, malının çokluğu ve makamının kuvvetli oluşu ile, kendisinin üstünlüğüne istidlalde bulunduğunu ve '....Yoksa ben, O'ndan hayırlı değil miyim? O, değersizdir. Neredeyse meramım bile ifade edemiyor...' dediğini, Firavun'un, değersiz sözü ile Musa peygamberin fakir oluşunu, durumunun ve halinin zayıflığı ifadesiyle de,

³¹⁰ Kurtubi, a. g. e. , XIII, 313-314

³¹¹ Yazır, a. g. e. , VI, 182

³¹² Zuhurf, 43/51-53

³¹³ Taberi, a. g. e. , V, 235-236

dilindeki peltekliğı kastettiğini söylemiştir.³¹⁴

Kurtubi Firavun'un bu sözleriyle Allah'ın peygamberi olan kimselerinde dünyadaki hükümdarların elçileri gibi olmaları gerektiğı izlenimini vermeye çalıştığını söylemiş ve şöyle devam etmiştir: 'Halbuki o Allah'ın elçilerinin semavi ordularla desteklenmiş olduklarını bilmiyordu. Aklı eren herkes bilir ki, Yüce Allah'ın, tek ve yalnız başına olmasına rağmen Musa'yı, uyanlarının çokluğuna rağmen Firavun'a karşı koruması, Musa'ya asa ve beyaz parıldayan el (yed-i beyza) ile yardımcı olması, O'nun bileziklerinin bulunmasından yahut, Mukatil'in açıklamasına göre beraberinde meleklerin yardımcıları olarak gelmesinden, el-Kelbi'nin açıklamasına göre O'nun doğruluğuna delil olmasından daha ileri derecede bir belgedir. Onun bu dediklerinin ayrıca olmasına gerek yoktur, çünkü bu kadar i'caz yeterlidir. Diğer taraftan bunca ayetin açıkça görülmüş olmasına rağmen Musa (a.s) yalanlandığı gibi, meleklerin beraberinde gelmesine rağmen yine yalanlanması da mümkündür. Firavun'un meleklerden söz etmesi Musa'nın söylediğini aktarmak yollu idi. Çünkü meleklerin yaratıcısını kabul etmeyen ve tanımayan bir kimse, meleklerle inanmaz.'³¹⁵

Ayetleri incelediğimizde Firavun'un, yalan ve iftiralarla, demogoji yaparak halkını kandırmaya çalışan bir entrikacı olarak karşımıza çıktığını görürüz. O, Mısır mülkünün kendine ait olduğunu, Hz. Musa'nın zavallı fakirin biri olduğunu, konuşmayı bile beceremediğini halkına anlatarak içindeki kibrini ortaya çıkartıyor.

Firavun halkına böyle hitap ederken kendini imana davet eden Hz. Musa'ya da demogoji yaparak şöyle demiştir;

'Biz seni çocukken yanımıza alıp büyütmedik mi? Ömrünün birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi? Üstelik sonunda o yapacağını da yaptın. Sen, nankörlerden birisin.' dedi.³¹⁶

Razi bu ayetle ilgili rivayeti şöyle aktarmıştır; 'Rivayet olunduğuna göre, ikisi Firavun'un kapısına gitmişler, fakat bir sene geçtiği halde onun huzuruna alınmamışlar. Ta ki kapıcı, 'Burada kendisinin, alemlerin Rabb'inin elçisi olduğunu söyleyen birisi

³¹⁴ Razi, a. g. e. , IXX, 531-534

³¹⁵ Kurtubi, a. g. e. , XV, 514-520

³¹⁶ Şuara, 26/18-19

var.’deyinceye kadar. Kapıcı böyle deyince, ‘içeri bırak bakalım. Belki biraz eğleniriz.’ demiş. Musa peygamber ile Harun, Firavuna söylemekle görevli oldukları şeyi yerine getirdiler. Tam o sırada Firavun, Musa peygamberi tanıdı ve peşinden önce ona yaptığı iyilikleri sayıp döktü, sonra O’nun kendisine yaptığı kötülükleri sıraladı. Musa peygamberin Firavun hanedanının yanında otuz yıl kaldığı ileri sürüldüğü gibi, Kıptiyi tokatlayıp öldürdüğünde oniki yaşında bir çocuk olduğu, bu hadiseden sonra kaçıp gittiği de söylenmiştir.³¹⁷

Kurtubi, O’nun bu sözleriyle Musa peygamberi minnet altında tutmak istediğini ve küçükken biz seni besleyip, büyüttük, diğerlerini öldürdüğümüz gibi seni öldürmedik şeklinde O’nu küçümsemeye kalkıştığını, Kıpti’yi öldürdüğünü O’na söyletmeye çalıştığını söylemiştir.³¹⁸

Firavun bu ayette Musa’nın Firavun’un ilahlığını kabul etmediğinden ötürü gerçek nankörün Hz. Musa olduğunu söyleyerek aslında gerçek İlah’ın kendisi olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Görülüyor ki Firavun ve adamları kibirlerine mağlup olarak Hz. Musa’yı hidayet yoluna çağıran bir peygamber olarak değil de sahip oldukları siyasal iktidarlarını ellerinden almaya çalışan biriymiş gibi görme yanlışı içine düşmüşlerdir. Bu nedenle Musa peygambere ve O’na inanlara eziyet etmişlerdir.

1. 5. 4. Karun

Kur’an-ı Kerim’de adı geçen, zenginlik ve zenginliğe dayalı büyüklenmenin simgesi olan kişidir. Razi, Karun’un, Hz. Musa’nın amcası oğlu olduğunu söylemiş, zira her ikisinin de nesebinin, künyesinin, Kahis b. Lavi olduğunu belirtmiştir. Hatta Razi, Karun’un Musa peygambere iman ettiğini ancak, malı ve zenginliği yüzünden azarak fakirleri küçümsemediğini, onların iman kardeşliği hakkını gözetmediğini ve malının çokluğundan ötürü onlara saygı duymadığını belirtmiştir.³¹⁹ Allah, Kur’an’da Karun’la ilgili şöyle bilgi vermektedir;

‘Şüphesiz ki Karun, Musa’nın kavmindendi. Fakat onlara karşı kibirlenip azdı. Biz O’na, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluğun zorlukla taşıyabildiği hazineler

³¹⁷ Razi, a. g. e. , XVII, 308

³¹⁸ Kurtubi, a. g. e. , XIII, 17-19

³¹⁹ Razi, a. g. e. , 17, 558-559

*vermiştik.....*³²⁰

Taberi ayette, Karun'un, kavmine karşı azdığı zikredildiğini, O'nun bu azgınlığının, kibirlenme şeklinde görüldüğünü, hatta Karun'un elbisesini diğer insanların elbiselerinden bir karış daha uzun yaptırdığını, O'nun azgınlığının, malının çokluğuyla mağrur olmasıyla meydana geldiğini söylemiştir.³²¹

Razi ayetteki, 'Fakat, onlara karşı serkeşlik etti.' ifadesi ile ilgili olarak şu izahları yapmıştır:

a) O, malı ve zenginliği yüzünden azdı. O'nun azması, fakirleri küçümsemesi, onların iman kardeşliği hakkını gözetmemesi ve malının çokluğundan ötürü onlara saygı duymamasıdır.

b) Bu 'bağy' zulüm manasındadır. Rivayete göre, Firavun onu İsrailoğullarına başkan yapmış, o da İsrailoğullarına zulmetmişti.

c) Kaffal: 'Bu ifade, 'O, onlara üstünlük tasladı ve onların emri altında olmalarını istedi.' manasındadır.' der.

d) Dahhak da, 'Bu ifade, 'O, onlara isyan etti, onlara karşı büyüklük tasladı ve hiçbir hususta onlarla uyuşmadı.' demektir.' demiştir.

e) İbn Abbas, 'O, zorba oldu, böbürlendi ve onlara gazap etti.' der.

f) Şehr b. Harşeb, 'Bu, 'O, onlardan bir karış elbise giydi.' manasındadır.' der. Böyle uzun elbise giymek de, onun kibrini gösterir.

g) Kelbi. 'Bu, 'O, Harun'un dini lider seçilmiş olmasını kıskandı.' manasındadır.' der. Rivayet olduğuna göre, Musa (a.s) o denizi geçip, Allah Firavun'u o denizde ordusuyla birlikte boğunca, dini liderliği Harun (a.s)'a verdi. Böylece Hz. Harun (a.s)'da hem peygamberlik, hem dini liderlik, hem kurban kesme ve kabul etme vazifeleri toplanmış oldu. Hz. Musa (a.s)'da ise sadece risalet görevi kaldı.

³²⁰ Kasas, 28/76

³²¹ Taberi, a. g. e. , IV, 285-286

İşte bundan dolayı Karun buna dair bir kıskançlık hissetti.’³²²

Kurtubi, Karun’a geçimlik ve bu süsün verilmiş olduğunu, O’nun bunlara aldandığını, bunların Firavun’u Allah’ın azabından korumadığı gibi Karun’u da korumadığını, O’nun azgınlığının Allah’ı inkar ederek kafir olmasına neden olduğunu, azgınlığının mal ve evladının çokluğu sebebiyle onları hafife alıp küçümsemesi şeklinde olduğunu söylemiştir.³²³

Bu ayet, Karun’un çok zengin olduğunu ve kendisine verilen bu nimetin sonunda azdığı bilgisini vermiştir. Karun elindeki nimetlerin verdiği ihtişamla gerçek olanları göremez hale gelip, emri altındaki insanlara zulmetmiştir. O’nun bu inkarı iman etmesine neden olmuş ve kaybedenlerden olmuştur.

O’nun azgınlığı halkını Musa peygambere karşı işbirliği içerisinde iftira senaryosu hazırlamasına neden olmuştur. Razi bu konuyu Kelbi’den aldığı rivayetle şöyle ele almıştır; ‘Rivayet edildiğine göre Karun, Allah’ın peygamberi Hz. Musa’ya eziyet eder, Hz. Musa ise, aralarındaki akrabalıktan ötürü O’na müdara ederdi. Derken zekatla ilgili ilahi emir geldi. Bunun üzerine Hz. Musa, Karun ile her bin dinara karşılık bir dinar, her bin dirheme karşılık bir dirhem zekat vermesi üzere anlaştı. Karun bunun tamamını hesap edince çok buldu. Dolayısıyla cimrileşti ve İsrailoğullarını toplayarak, ‘Musa mallarınızı almak istiyor.’dedi. Onlar da:‘Sen bizim efendimiz ve büyüğümüzsün, bize dilediğini emret.’dediler. Karun,‘Falanca günahkar (zaniye) kadına rüşvet (para) verelim. Musa’nın kendisiyle zina ettiğini söylesin. Böylece İsrailoğulları ondan vazgeçerler.’dedi. Böylece o kadına altın bir tas dolusu altın verdiler. Bir bayram günü, Hz. Musa ayağa kalktı ve ‘Ey İsrailoğulları, kim hırsızlık ederse, onun elini keseriz. Kim, muhsen olmaksızın zina ederse, sopa vururuz, kim de muhsen (evli) olarak zina ederse onu recm ederiz.’ dedi. Bunun üzerine Karun, ‘Sen de olsan bile mi?’ deyince, Hz. Musa, ‘Ben bile olsam.’ dedi. Karun,‘İsrailoğulları senin falanca kadınla günah işlediğini söylüyorlar.’dedi ve o kadını huzura getirdi. Hz. Musa, o kadının, denizi yaran ve Tevrat’ı indiren zat-ı ilahiyye adına doğruyu söylemesini istedi. Allah bunu sağladı (kadına doğruyu söyletti). Böylece kadın, ‘Onlar yalan söylüyorlar. Aksine

³²² Razi, a. g. e. , XVII, 558-561

³²³ Kurtubi, a. g. e. , XIII, 346-347

Karun bana, benimle zina ettiğin iftirasında bulunayım diye para verdi.’ dedi. Bunun üzerine Hz. Musa ağlayarak secdeye kapandı.’³²⁴

Allah Kur’an’da Karun’un böyle bir planı yapmasının nedenini ise şöyle açıklıyor;

*‘Karun: ‘Bu servet bana, ancak bende bulunan bir ilim sayesinde verilmiştir.’ dedi.....’*³²⁵

Razi ‘Bu bana ancak, bende olan ilim sayesinde verildi’ ifadesiyle ilgili birkaç izah şekli bulunduğunu söylemiş ve şunları aktarmıştır;

a) Katade, Mukatil ve Kelbl şöyle demiştir: ‘Karun, İsrailoğullarının, Tevrat’ı en iyi okuyanı idi. Bundan dolayı da, ‘Bu bana ancak, ilmimin üstünlüğünden ve bunu hak etmemden dolayı verildi.’ dedi.

b) Sald İbnü’l-Müseyyeb ve Dahhak ise şöyle demişlerdir: ‘Musa (a.s)’a semadan kimya ilmi indirilmişti. Bu ilmin üçte birini Karun, üçte birini Yuşa ve üçte birini de Kalib öğrenmişti. Derken, Karun onları aldattı da, onların ilmini de kendi ilmine kattı. Artık, kurşunu alıyor gümüşe çeviriyor, bakırı alıyor altına çeviriyordu.’

c) O bununla, kazanç ve ticaret yollarına dair ilmini kastetmiştir.’³²⁶

Kurtubi ayeti şöyle açıklamıştır; ‘Dedi ki; Bu bana ancak bende olan bir ilim dolayısıyla verilmiştir.’ Bununla Tevrat bilgisini kastetmektedir. Rivayet olunduğuna göre insanlar arasında Tevrat’ı en çok okuyan ve Tevrat’ı en iyi bilen kimselerden idi. Şöyle de açıklanmıştır: ‘Bu mal benim çeşitli ticaret ve kazanç yollarına dair bilgim dolayısıyla bana verilmiştir. O, eğer Yüce Allah ona bunca serveti kazanmayı kolaylaştırmamış olsaydı, bu malların toplanmayacağını bilmedi. İbn Abbas dedi ki: ‘Ben altın yapmaya dair sahip olduğum bir bilgiye binaen bana bu servet verilmiştir. O bununla kimya ilmine işaret etmektedir. O bilmedi mi ki, şüphesiz Allah ondan önce kuvvetçe kendisinden güçlü, topladıkları mal da daha çok nice nesilleri, geçmişteki kafir ümmetleri azap ile helak etmiştir. Eğer mal bir fazilete delalet etseydi, bu nesilleri helak

³²⁴ Razi, a. g. e. , XVII, 565-566

³²⁵ Kasas, 28/78

³²⁶ Razi, a. g. e. , XVII, 558-563

etmezdi. Buradaki kuvvetten kastın araçlar, gereçler, destekleyici ve yardımcı kimselerin topluluğu olduğu da söylenmiştir. İfade şanı Yüce Allah'ın Karun'u azarlaması sadedindedir. Yani Karun, bilmedi mi ki, şüphesiz Allah ondan önce kuvvetçe kendisinden güçlü, topladıkları mal daha çok nice nesilleri helak etmiştir.³²⁷

Karun gerçek malikin Allah olduğunu unutmuş, kendisine verilen her türlü zenginliğin sevdasına kapılmıştır. Oysaki Allah, dilediğine dilediği kadar sebep olmaksızın verebileceği gibi dilediğinden de sebep olmaksızın dilediği zaman dilediği kadar alma kudretine sahiptir. İşte Karun'un anlayamadığı veya anlamak istemediği husus budur. Ancak yanlış düşünen dünyanın zenginliğine aldanan tek Karun değildi. Zira halk Musa'ya karşı atılan iftirada Karun'un yanında olmuştu. Çünkü onlar gördükleri servet sahibine hayranlık duyuyor fakat servetin asıl sahibi olan Allah'ı unutuyorlardı. Allah onların servete olan düşkünlüklerini ise şöyle haber veriyor;

'Karun büyük ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: 'Ne olurdu Karun'a verilenler gibi bizim de olaydı. Gerçekten o, büyük şans sahibi bir insandır.' dediler.³²⁸

Razi ayette geçen, 'Derken, zineti içinde kavminin karşısına çıktı...' ifadesiyle ilgili şunları söylemiştir; Bu, O'nun en gözde ve en güzel elbisesiyle kavminin karşısına çıktığına delalet eder. Kur'an'da ancak bu kadarı zikredilir. Ancak insanlar, bu zinetin keyfiyeti hususunda muhtelif şeyler zikretmişlerdir. Mukatîl şöyle demiştir: 'Karun, üzerinde gümüş eğer bulunan beyaz bir katır üzerinde kavminin karşısına çıkmıştı. Beraberinde, atlar üzerinde, erguvanı renkli elbiseler giymiş olan dört bin süvari bulunuyordu. Ayrıca yanında, beyaz katırlara binmiş olan, zinetlerle süslenmiş ve kırmızı elbiseler giymiş, ak tenli üç yüz cariye vardı.'

Razi, 'Ne olurdu, Karun'a verilen gibi bizimde olsaydı.' ifadesiyle ilgili olarak da, bu arzuyu taşıyanların kafirler olmasının muhtemel olabileceği gibi, dünyayı seven müslümanlardan olmasının da muhtemel olduğunu söylemiştir.³²⁹

³²⁷ Kurtubi, a. g. e. , XIII, 355-356

³²⁸ Kasas, 28/79

³²⁹ Razi, a. g. e. , XVII, 564

Demek ki insanoğlu mü'minlerden olsa da kendilerine verilen her türlü nimetin Allah tarafından sunulduğunu bazen unutabiliyor. Ama imanları sağlam olanların ise böyle bir hataya düşmeleri daha az muhtemeldir. Bu itibarla imanın korunabilmesi yollarından birinin de dünya nimetlerinin sevdasıyla fazla meşgul olunmaması gerektiği karşımıza çıkmaktadır. Allah'a karşı isyan eden her kavim gibi Karun ve halkı da helak olmuşlar, Allah'a ve Musa peygambere inanmayışlarının cezasını çekmişlerdir.

Kur'an'da kibir konusuyla ilgili incelediğimiz ayetler bize göstermektedir ki, aslında ahlakın bir konusu olan kibir, iman noktasında insanı inkara ve yalancılığa sürükleyebilmektedir. Ayrıca bu bölüm, kibre iten sebeplerin olduğunu, İnsanların kibre kapılarak Allah'a karşı ve O'nun peygamberlerine karşı isyan ettiğini, Şeytan, Nemrut, Firavun gibi tiplerin kibirlerine kapılarak Allah'a ve peygamberlerine asi geldiğini bize vermektedir. Şimdi sünnette kibir konusuna geçelim.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1. SÜNNETTE KİBİR

Sünnet kelimesi anlamı itibariyle geniş bir yelpazeye sahip olmakla birlikte gidilen yol bunların en kapsamlısıdır. Bu anlamda sünnet değerlendirildiği zaman takip edilen her husus sünnetin içinde değerlendirilmektedir. Ancak sünnet dendiğinde, akla ilk olarak fiili, kavli, takriri olmak üzere peygamber efendimizden sadır olan ve günümüze ulaşan haberler gelmektedir. Bununla birlikte sünnet dendiğinde peygamber efendimizden sonra yaşayan İslam büyüklerinin yaşayışları, düşünceleri, tavsiyeleri vb.'ler de akla gelmektedir. Peygamber efendimiz kibrin zıttı olan mütevazilik hakkında bizlere tavsiyede bulunurken aynı zamanda kibrin kötülüğünü de vurgulamıştır. Biz bu hadisleri tezimizin giriş kısmında değerlendirdik. Bu bölümde ise peygamber efendimizin hadislerini inceledikten sonra kelim alimlerinin kibir konusunda yaptıkları değerlendirmeleri ele alacağız. Peygamber efendimiz (s. a. v.)'in hadisleri içerisinde kibir konusunu ve şeytanın kibrini ele alan rivayetleri değerlendireceğiz. Ancak bu konuda çok fazla hadisin ve konumuzla ilgili hadis kitaplarında bir başlığın olmadığından dolayı çalışmamızda araştırma yaparken zorlandık. Şimdi bizlere her konuda örnek olan peygamber efendimizin hadislerini incelemeye geçelim;

2. 1. 1. Sünnette Kibir İle İlişkilendirilen Kavramlar

2. 1. 1. 1. Kibriya

İnsanoğlunun, yaratılışı ve sahip olduğu her türlü imkan ölçüsünde Yüce yaratıcı karşısında aciz kaldığı bir gerçektir. Bu nedenle insanoğlu bulunduğu konumu ve imkanlarını Allah'ın rızasını kazanmak için kullandığı müddetçe kazançlıdır. Aksi bir durumda, bu imkanların insanoğlunu isyana sürüklediğini, gerçeği görmeye engel olduğunu tezimizin 'Kur'an'da Kibir' bölümünde örneklerle inceledik. Bu konuyla ilgili peygamber efendimizden bize gelen hadis ise şöyledir;

‘Ebu Said ve Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyorlar: ‘Resulullah (a.s) buyurdular ki: ‘Allah Teala hazretleri şöyle dedi: ‘Büyüklik ridamdır, izzet de izarımdır. Kim bu iki şeyde benimle niza ederse ona azap veririm.’³³⁰

Ebu Davud (ö.888) büyüklük ve azametini sadece Allah’a mahsus sıfatlar olduğunu söylemiş, hiç kimsenin bu sıfatlarda Allah’a ortak olamayacağını ve hiçbir yaratığa da bu sıfatları takınmanın yakışmayacağını söylemiştir.

Bu hadiste kulun haddini bilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Sadece Allah’a ait sıfatların, kişinin kendisine mal etmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Aksi takdirde kul farkında olmaksızın Allah ile bir yarışa girmiş gibi olmaktadır. Bundan dolayı Yüce Mevla büyüklüğü kendisini örten bir giysiye benzetmektedir ki, sadece kendine ait olduğu anlaşılabilir. Çünkü giyilen elbiseler kişiye özeldir, bir başkası giymeye kalktığında ya çok bol gelir ya da elbisenin içine sığılmaz. Bu örnekte olduğu gibi büyüklük sadece Allah’a mahsustur. Aynı zamanda kişinin vücudunu örten elbise kadar önemli ise bu sıfatların Allah’a ait olduğunu bilmek de, o kadar önemlidir. Kul nesine güvenip de Allah’a karşı ululuk iddiasında bulunabilir. Aksi takdirde Allah’ın sıfatları ile isyan eden kişinin cezası azaptan başka bir şey olmayacaktır. Nitekim Firavun, Karun, Nemrut gibilerin sonu yok olmaktan başka bir şey olmamıştır. Bu nedenle kula düşen görev tevazu sahibi olması, yaratılışını ve Allah karşısında sadece bir hiç olduğunu tefekkür etmesidir.

2. 1. 1. 2. İman

İmanın sözlük ve ıstılahı anlamlarını tezimizin birinci bölümünde incelediğimizden dolayı burada tekrar ele almayacağız. İmanın kaynağı ve mekanı olma özelliğine sahip olan kalbin fonksiyonu çok önemlidir. İnsanın mü’min, münafık, müşrik, kafir olması kalbinde taşıdığı duygularla yakından ilgilidir. Allah’a inanma ve O’na kul olma duygusu insana mü’min sıfatını, inkar, şirk, kendini diğer insanlardan farklı görme, büyüklenme vb. gibi duygular ise insana münafık, müşrik ve kafir olma

³³⁰ Kadı İyaz, Ebu'l-Fazl İyaz b.Musa, *Şerhü Sahih Müslim lil- Kadı İyaz*, (tah: Yahya İsmail), IX cilt, I. baskı, Mektebetü Külliyyeti Tıb, 1998, Birr, 38, 2620 no’lu hadis, VIII, 101; Sicistani, Süleyman, *Süneni Ebu Davud ve Tercemesi*(trc: İbrahim Koşalı), V cilt, Milli Gazete Yay. , İst. , 1983, Libas 26, 4090 no’lu hadis, IV, 759; İbn Mace, a.g.e. Zühd, 16, 4174 no’lu hadis, X, 449

sıfatını kazandırmaktadır. Bu duruma peygamber efendimiz hadisi şeriflerinde şöyle dikkat çekmektedir;

‘Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan bir kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse de cennete girmez.’, buyrulmuştur.³³¹

Ebu Davud, metinde geçen, ‘Kalbinde hardal tanesi kadar bir kibir bulunan kimse cennete giremez.’ ibaresinin tevili hususunda ulema ihtilaf ettiğini söylemiş ve şunları aktarmıştır; Ebu Süleyman Hattabi bu ibareyi iki vecihle tevil etmiştir;

1-Kibirden murad, imandan tekebbür etmek yani iman etmemektir. Bu halde ölen bir kimse asla cennete giremez.

2-Maksat, cennete giren bir kimsenin kalbinde oraya girerken kibir bulunmaz demektir.

Ancak Hattabi’nin bu tevillerini Nevevi beğenmemiş, hadisin maruf olan kibirden yani kendini başkalarından yüksek görerek onları tahkir ve hakkı bertaraf etmekten nehy için varid olduğunu söylemiş, binaenaleyh ibarenin bu tevillere hamledilerek matlup olan manadan çıkarılmaması gerektiğini bildirmiştir.

Anlaşıyor ki bu hadis, kişinin kalbinde taşıdığı duyguları sayesinde miktarları az olsa bile, cennete veya cehenneme girmesine vesile olduğunu, kalpte birbirine zıt duyguların bulunabileceğini ve cennete girilmesine kibrin engel olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu yüzden kibrin hardal tanesi kadarından bile kaçınmak gerekmektedir. Nitekim cennete girecek olanlarda kibirden herhangi bir zerrenin bile olmaması gerekir.

2. 1. 1. 3. Gurur

Tezimizin daha önceki bölümünde gurur kelimesine değinmiştik. İnsanın kendini mutlu hissetmesine imkan tanıyan gurur, boş bir aldanma olabileceği gibi, hak edilen bir durum sonucunda hissedilen duygu da olabilir. Ancak insanın boş bir aldanma sonrası kapıldığı gurur sonuç itibariyle tehlikeli bir durum arz edebilir. Böyle bir gurura

³³¹ Kadı İyaz, a. g. e. , İman, 39, 91no’lu hadis, I, 359; Sicistani, a. g. e. , Libas, 26, 4091 no’lu hadis, IV, 760; İbn Mace, a. g. e. , Zühd, 16, 4173 no’lu hadis, X, 448; Tirmizi, a. g. e. , Birr, 60, 2066 no’lu hadis, III, 404

kapılan doğru düşünemeyebileceği gibi, iman noktasında da hataya düşebilir. Nitekim daha önce gördüğümüz gibi Firavun ve Nemrut boş bir gurura kapılıp iman etmemişlerdi. Birde hak edilen gururdan bahsetmiştik ki, o yerinde olduğunda herhangi bir tehlikeye sebep olmaz. Ancak bu tarz gururlanmanın da sınırının iyi belirlenmesi gerekmektedir. Mesela yapılan hayırlarla gururlanmak için sevabını ortadan kaldıracak seviyeye varmamalıdır. Aksi halde gösteriş maskarası olmaktan başka bir şey olmaz. O nedenle gurur meselesi iki ucu keskin bıçak gibidir. Bu nedenle müslümana düşen görev her hususta mütevazî olmasını bilmektir. Peygamber efendimizin konuyla ilgili şu hadisi bizlere bu konuda söyleyecek söz bırakmamaktadır; ‘Cabir İbnu Atik (r. a.) anlatıyor: ‘Resulullah (s. a. v.) buyurdular ki: ‘Kıskançlıktan bir nevi var ki Allah sever, bir kısmı da var ki Allah onu sevmez. Allah’ın sevdiği kıskançlık, kişinin şüphe halinde duyduğu kıskançlıktır. Allah’ın sevmediği kıskançlık, şüphe olmadan kıskançlık duymasıdır. Aynı şekilde bir kısım gurur vardır ki Allah hoşlanmaz, bir kısmı da var, Allah hoşlanır. Allah Teala’nın sevdiği gurur, kişinin savaş sırasında ve sadaka verme esnasında nefesine güvenerek duyduğu gururdur. Allah’ın buğzedip sevmediği gurur ise, taşkınlık ve övünme sırasında duyduğu gururdur.’³³²

Ayrıca gururlananların karşılaşacağı durum hakkında bilgi veren şu hadis de ilgi çekicidir; ‘Abdullah b. Ömer’in rivayetine göre, Rasulullah (s.a.v); ‘Gurur ve kibrinden büyükenerek elbisesini yerde sürükleyen bir adam kıyamete kadar yerin dibine batıp gidecektir.’ buyurdu.’³³³

Bu hadisten gururun iki yönünün olduğunu Allah’ın, taşkınlığa ve kendini diğerlerinden üstün görme neticesine vardır gururu yasaklamış olduğunu anlıyoruz.

2. 1. 2. Sünnette Kibrin Sebepleri

2. 1. 2. 1. Güzellik Sebebiyle Kibre Düşmek

Allah’ın yaratmış olduğu her şey güzeldir. Zira yoktan var eden, ve her şeye şekil veren Allah her şeyi bir ölçüye göre yaratmıştır. Bu nedenle her şeyde güzellik

³³² Sicistani, a. g. e. , Cihad, 114, 2559 no’lu hadis, III, 524; Nesei, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünen ’ün- Nesei*, (mütercim: A. Muhtar Büyükçınar – Ahmet Ekin – Ö. Faruk Harman – Yaşar Erol), Kalem Yay. , İst. , 1981, Zekat, 66, 2511 no’lu hadis, V, 101

³³³ Nesei, a. g. e. , Zinet, 102, 5291 no’lu hadis, VII, 681

vardır. Kimilerinin güzelliği zahiri, kimilerinin güzelliği ise batını olabilir. Bizim çirkin gördüklerimizde güzellik olabileceği gibi, çirkin gördüklerimizde de güzellik olabilir. Kaldı ki, güzellik ve çirkinlik kişilere göre değişebilen izafi bir şeydir. Kişilerin sahip oldukları güzellik ellerinden alınabilir ki bu maddi güzelliştir. Gerçek güzellik baki kalacak olan manevi güzelliştir. Bu nedenle hiç kimse sahip olduğu maddi güzelliğiyle övünüp kendinden başkalarını hakir görme hakkına sahip olamayacağı gibi, kibre düşerek de kendisiyle övünmeye hakkı yoktur. Bu hususta peygamber efendimiz şöyle buyurmuşlardır;

‘Ebu Hureyre’den rivayet olunduğuna göre; Güzel bir adam Peygamber (s. a. v.)’e gelip; ‘Ey Allah’ın Resulü, ben kendisine güzellik sevdiren bir adamım. Gördüğüm kadarıyla ondan bana da verilmiştir. Hatta bir kimsenin güzellikle benden üstün olmasını asla sevmiyorum, bu kibirden midir?’ demiş Hz. Peygamber de şöyle cevap verdi: ‘Hayır, fakat kibir, hakkı inkar eden ve halkı küçük gören kimsenin yaptığı inkar ve büyülenme fiilleridir.’³³⁴

Konumuzla ilgili diğer iki hadis ise şöyledir; Abdullah (r.a.)’den rivayete göre, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kişi Cennet’e giremeyecek, kalbinde zerre kadar imanı olan kimse de Cehennem’e girmeyecektir.’ Bunun üzerine bir adam: ‘Elbise ve ayakkabımın güzel olmasından ben hoşlanırım.’ dedi. Rasullullah (s. a. v.) şöyle buyurdu: ‘Allah güzelliği sever fakat kibir, Hakkı tanımamak ve insanları küçük görmek demektir.’³³⁵

‘Salim babası Abdullah b Ömer’den rivayet eder; ‘Rasullullah; ‘Allah kıyamet günü büyülenerek elbisesinin eteklerinin yere sürüyen kimseye rahmet nazarı ile bakmaz.’ dedi. Bunu dinleyen Ebu Bekir; ‘Ya Rasullullah eteğimin bir tarafını tutsam sarkıyor.’ deyince Resulü Ekrem; ‘Sen eteklerini büyülenerek uzatanlardan değilsin.’ buyurdu.’³³⁶

Hadis-i şerifler, güzelliği, güzel giyinmeyi ve güzel işleri sevmenin kibirle bir ilgisi olmadığını, asıl kibrin, hakkı kabulden kaçınmak ve insanları küçük görmekten

³³⁴ Sicistani, a. g. e. , Libas, 26, 4092 no’lu hadis, IV, 761

³³⁵ Tirmizi, a. g. e. , Birr, 60, 2067 no’lu hadis, III, 405

³³⁶ Nesei, a. g. e. , Zinet, 105, 5300 no’lu hadis, VII, 683

ibaret olduğunu ifade etmektedir. Gerçekte, güzel elbise giymenin kibirle ilgisi yoktur. Bilakis güzel giymek Allah'ın nimetine şükür manasına taşır. Ancak sakıncalı olan güzel elbise ve süsle insanın kendisini diğer insanlardan farklı görerek kibrine mağlup olarak gurura kapılmasıdır. Bu yönüyle güzel giyinme insan için tehlike arz edebilen bir konuma gelebilir. Hadisler bu duruma dikkat çekmektedir.

‘El-Müğire bin Şu’be (r. a)’den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s. a. v.) şöyle buyurdu: ‘Ya Süfyan bin Sehl izarını topuklardan aşağıya sarkıtma. Çünkü Allah izarını topuklardan aşağıya sarkıtanları kesinlikle sevmez.’³³⁷

Bu konuda nakledilen farklı bir rivayette şöyledir; ‘İbn Ömer’den Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ‘Kim kibirlenerek eteklerini entarisini ve sarığını yere kadar uzatır sürüklerse Allah kıyamet günü ona rahmet nazarıyla bakmaz.’³³⁸

Konumuzla ilgili diğer hadisler ise şöyledir; ‘Bize Malik, Ebu’z-Zinad’dan, o da el-A’rec’den, o da Ebu Hureyre’ den haber verdi ki, Resulullah (s. a. v.): ‘Allah azgınlık ve kibirden dolayı izarını uzatıp yerde sürükleyen kimseye kıyamet gününde merhamet bakışıyla bakmaz.’ buyurmuştur.’³³⁹

‘Ebu Cüreyy Cabir b. Süleym’den rivayet olunmuştur, dedi ki: ‘Halkın fikrinden yararlanarak döndüğü bir adam gördüm. Onun her söylediğini halk kabul ediyordu. Halka, ‘Bu zat kimdir?’ diye sordum. ‘Resulullah (s.a.v)’dır.’, cevabını verdiler. Bunun üzerine yanına varıp; ‘Aleyke selam ey Allah’ın Resülü’ diyerek iki defa selam verdim. ‘Aleyke selam diye selam verme. Çünkü ‘aleyke selam’ ölülerin selamıdır. ‘Esselamu aleyke’ diye selam ver.’ buyurdu. ‘Sen Allah’ın Resülü müsün?’ dedim. ‘Ben Allah’ın Resulüyüm. O öyle bir Allah’tır ki, sana bir zarar gelse de kendisine dua etsen o zararı senden giderir. Sana bir kıtlık yılı gelse de kendisine dua etsen o yılı senin için verimli hale getirir. Eğer susuz ve kıraç bir yerde ya da bir çölde iken bineğin kayboldu da kendisine dua etsen onu sana geri getirir.’ buyurdu. ‘Bana bir tavsiyede bulun.’ dedim. ‘Kimseye sövme.’ dedi. Ondan sonra ben hiçbir hür insana, köleye, deveye ve koyuna sövmedim. Sonra tavsiyesine devamla şöyle buyurdu: ‘Hiçbir iyiliği

³³⁷ İbn Mace, a. g. e. , Libas, 7, 3574 no’lu hadis, IX, 351

³³⁸ Nesei, a. g. e. , Zinet, 105, 5299 no’lu hadis, VII, 683

³³⁹ Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu’l Buhari*, IX cilt, İdaretü Tabaatü Müninye, Mısır, ts. , Libas, 5, 6 no’lu hadis, VII, 259

küçümseme, Müslüman kardeşinle güler yüzle konuşmanı da küçümseme. Çünkü bu da bir iyiliktir. Eteği dizinin yarısına kadar kaldır. Eğer bunu kabul etmezsen topuklarına kadar kaldır. Fakat eteğini daha aşağıya salıvermekten sakın. Çünkü bu büyüklenme alametidir. Allah büyüklenmeyi sevmez. Eğer bir kimse sana söverse ve sende olduğunu bildiğin bir şeyden dolayı seni ayıplayacak olursa, sen de onda olduğunu bildiğin bir şeyden dolayı onu ayıplama. Çünkü bunun vebali onadır.³⁴⁰

‘Amr bin Şuayb’in dedesi Abdullah bin Amr bin el-As (r.a.)’dan rivayet edildiğine göre; Resulullah (s. a. v.) şöyle buyurmuştur: ‘Yeyiniz, içiniz, sadaka veriniz ve giyiniz, buna israf veya kibir karışmadıkça.’³⁴¹

Bu konuda şu hususa da dikkat çekmemiz gerekmektedir ki, her güzellik ve güzel olma kişiyi inkara getirmez. Güzellikleriyle övünmek yasaklanmıştır. Çünkü güzelliğiyle övünen kişi bu özelliğini diğerlerine göstermek için kıyafetine dikkat çekilmesi için yapabileceği her şeyi yapacaktır. Bu husus ise kişiyi diğerlerine karşı büyüklenme duygusuna itecektir. Bu hal devamlı hale geldiğinde ise kişi tekebbür duygusuna kapılacak ve bu duygu onun karakteri haline dönüşecektir. İşte o zaman bu karakter haline dönen durum imana engel olan bir özellik olabilir. Yukardaki hadisler bu duruma işaret etmektedir. Zira iman etmeyene Allah kıyamet günü bakmayacak ve değer vermeyecektir.

‘Ebu Hureyre (r.a)’den şöyle rivayet olunmuştur: Bir adam eteğini topuklarının altına kadar sarkıtmış bir halde namaz kılarken Resulullah (s. a. v.), onu gördü de, kendisine, ‘Git, abdest al.’ buyurdu. Adam gidip abdest aldı geldi. Hz. Peygamber tekrar; ‘Git abdest al.’ buyurdu. Bunun üzerine arada bulunan başka bir adam Hz. Peygamber’e: ‘Ey Allah’ın Resülü, namaza abdestli olarak başladığı halde bu adama niçin abdest almasını emrediyorsun, sonra da bunun hikmetinden bahsetmiyorsun?’ dedi. Hz. Peygamber de: ‘O eteğini topuklarının altına kadar sarkıtmış bir halde namaz kılıyordu. Oysa yüce Allah eteğini topuklarının altına sarkıtmış olan bir insanın namazını kabul etmez.’ buyurdu.³⁴²

³⁴⁰ Sicistani, a. g. e. , Libas, 25, 4084 no’lu hadis, IV, 753

³⁴¹ İbn Mace, a. g. e. , Libas, 23, 3605 no’lu hadis, IX, 385; Nesei, a. g. e. , Zekat, 66, 2549 no’lu hadis, V, 101

³⁴² Sicistani, a. g. e. , Libas, 25, 4086 no’lu hadis, IV, 754-755

Bu hadis namaz kılarken bile kişinin kibirlenebileceğine dair bir mesaj vermektedir. Aslında namazın Allah huzurunda bir boyun eyme olarak değerlendirildiğinde kibirden söz edilmemesi gerekir. Demek ki, bu kötü haslet namazımızın bize faydasına engel olan bir durumdur. Bu kötü durum namazımızda bile bize galip geliyorsa, namaz dışındaki hayatımızda da galip gelebilir. İşte hadis bize bu konuda ufuk açmakta, kibirlenerek kılınan namazın kabul olmaması gibi hayatımızın diğer bölümlerinde kibre kapılırsak yaptıklarımızın Allah kartında değer bulmayacağına işaret etmektedir.

‘Cübeyr b. Mut’ım (r.a.)’in babasından rivayete göre, şöyle demiştir:‘Bende büyükleme olduğunu söylüyorlar halbuki ben eşeğe bindim, kıldan yapılmış elbiseler giydim, koyundan süt sağdım.’ Rasulullah (s. a. v.):‘Kim bunları yaparsa o kimse de kibirden bir parça yoktur.’buyurmuştur.³⁴³

Bu hadis kibre mağlup olmayan kişinin davranışlarından bir kaçanesini haber vermektedir. Bu hastalığa yakalanmış biri, hadiste tavsiye edilen bu davranışları yapacak olursa bu hastalıktan kurtulacaktır. Ayrıca bu hadis kişinin kendini kibirli olup olmadığı hususunda tahlil etmesi açısından önem arz etmektedir.

2. 1. 2. 2. Soy Üstünlüğü Sebebiyle Kibre Düşmek

Hiç kimse annesinin ve babasının kim olacağını tayin etme hakkı yoktur. Allah her şeyi bir düzen içinde yaratırken bu hususta herkes için en uygun olanı belirlemiştir. Çünkü Allah, adaleti en geniş olandır. Bu nedenle insanoğlunun soy bakımından bir diğerine üstünlüğü söz konusu değildir. Fakat maddi olana rağbet eden insanoğlu sahip olduğu soy ağacı bakımından kendisini diğerlerinden daha üstün görerek yanlış düşebilmektedir. Kendisini bu duruma sevk eden husus ise sahip olduğu kibirden başkası değildir. Yaşadığı aile itibarıyla aldığı eğitim, gelenek ve görenekler, yaşam tarzı, maddi durum vb. gibi hususlar farklı olduğunda insanoğlu kibrine yenik düşünce yanlış yapmaktadır. Zira tezimizin daha önceki sayfalarında kendilerine gelen uyarıcıları, sahip oldukları soy üstünlükleri nedeniyle inkar eden kavimlerin varlığını inceledik. Peygamber efendimiz (s. a. v.)’i de kabul etmeyenler, O’nun yetim olmasını,

³⁴³ Tirmizi, a. g. e. , Birr, 60, 2069 no’lu hadis, III, 405-406

soyunun asil olmamasını iddia etmişler ve ilahi davete kulak asmadıkları gibi kimsenin kulak asmaması için ellerinden geleni yapmışlardır. Görülüyor ki soy üstünlüğü ile insanı kendini üstün görmesi imansızlığa yol açabilmektedir. Konuyla ilgili peygamber efendimiz şöyle buyurmuşlardır; ‘Hz. Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: ‘Resulullah (s. a. v.) buyurdular ki: ‘İnsanlar, ya cehennem kömüründen başka bir şey olmayan ölmüş ecdadlarıyla övmekten vazgeçerler, yahut da Allah katında, burnuyla pislik yuvarlayan mayıs böceğinden daha adi bir derekeye düşerler. Allah Teala hazretleri sizlerden cahiliye kibrini temizledi. Artık o, muttaki bir mü’min yahut bedbaht bir facirdir. İnsanların hepsi Hz. Adem’in evlatlarıdır. Adem ise topraktan yaratılmıştır.’³⁴⁴

2. 1. 2. 3. Gururlu Yürüme Sebebiyle Kibre Düşmek

Gururlanmanın iki yönünden az önce bahsetmiştik. Bu başlık altında ise boş yere gururlanmanın görünen kısmını değerlendireceğiz. Bu hususta peygamber efendimiz şöyle buyurmuşlardır; ‘Hz. Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: ‘Resulullah (s. a. v.) buyurdular ki: ‘Bir adam, nefsinin hoşuna giden bir takım elbise içinde saçları da yapılmış olarak giderken yürüme sırasında kibre düşmüştü ki, birden yere battı. Kıyamet kopuncaya kadar orada zorlukla batmaya devam edecek.’³⁴⁵

Bu hadisin başka bir rivayeti de şöyledir; ‘Rasulullah (s. a. v.) şöyle buyurdu: ‘Eski ümmetlerden bir kimse izarını yerde kibirle sürüdüğü sırada birden yere batırıldı da, artık o kimse kıyamete kadar kalmak üzere yerin içine gömülüp gidiyordu.’³⁴⁶

Konumuzla ilgili diğer bir rivayette şöyledir; ‘Abdullah (r.a)’tan rivayete göre Rasulullah (s. a. v) şöyle buyurdu: ‘Kim elbisesini yerlerde sürürse veya kibrinden dolayı elbiselerini sürüyenlere kıyamet günü Allah onlara rahmet nazarıyla bakmaz.’³⁴⁷

Görülüyor ki, gururlanmak davranışlarımıza yansımaktadır. İnsanoğlunu, hakkı olmadığı halde kendini insanlardan farklı hissetmeye sevk eden boş gurur, yürümeye, oturmaya, konuşmaya vb. davranışlara hükmettiği zaman sonuç itibariyle tehlikelere yol açabilmektedir. Gururdan beslenen davranışlar alışkanlık haline geldiği zaman, bu hal

³⁴⁴ Sicistani, a. g. e. , Edeb, 120, 5116 no’lu hadis, V, 691

³⁴⁵ Buhari, a. g. e. , Libas, 5, 7 no’lu hadis, VII , 259 ; Kadı İyaz, a. g. e. , Libas 10, 2088 no’lu hadis, VI, 602

³⁴⁶ Buhari, a. g. e. , Libas, 5, 8 no’lu hadis, VII, 259

³⁴⁷ Nesei, a. g. e. , Zinet, 101, 5232 no’lu hadis, VII, 681

inanç noktasında da etkili olmaya başlayacak ve doğrular menfaate cevap vermediğinden dolayı inkar yolu seçilecektir. İşte bu nedenle yürüyüşte bile gururlanmama hususunda peygamber efendimiz (s. a. v)'in hadisi çok önemlidir. Nitekim tezimizin önceki bölümünde gururla yürümek gerektiğini anlatan ayetleri incelemiştik.

2. 1. 3. Kibirlenenlerin Akıbeti

Kibir insanoğlu için manevi hastalıkların başında gelen bir durumdur. Hatta bu hastalığa yakalanan sadece insanoğlu da değildir. İlk sayfalarda gördüğümüz gibi İblis kibir hastalığının ilk temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Allah tarafından yasaklanan ve peygamber efendimiz (s. a. v) tarafından yapılmaması hususunda hakkında tavsiyeler bulunan kibir hastalığının neticeleri pek hoş olmamaktadır. Nitekim yasaklanmasında mutlaka bir hikmetin olduğu düşünülmelidir. Eğer kibirlenmede hayır olacak olsaydı, Allah'ın en sevgili kulu olma şerefine ulaşan Hz. Muhammed (s.a.v.) kibirlenirdi. İblis kibri yüzünden secde etmeyince ilahi huzurdan kovulmazdı. Dolayısıyla kibir hastalığı mutlaka tedavi edilmek zorundadır. Şimdi kibirlenenlerin akıbetleri hakkında bize haber veren hadisleri inceleyelim.

İnsanlara karşı büyüklenenlerin akıbeti hakkında bilgi veren hadis şöyledir; Selemetu'bnu'l-Ekva (r.a.) anlatıyor: 'Resulullah (a.s.) buyurdular ki: 'Kişi kendisini halktan büyük görüp uzak tuta tuta cebbarlar arasına kaydedilir de onların başına gelen musibete duçar olur.'³⁴⁸

İnsanın kendini diğer insanlardan büyük görerek onlara uzak olması her şeyin sahibinin kendisi olduğu anlayışına sahip olması sonucuna neden olabilmektedir. Bu sebeple kibire yenik düşen nefis ulaşmak istediği her şey için kendisi gibi topraktan yaratılan insanoğluna haksız davranışlar sergileyebilir ve zulüm edebilir. Peygamber efendimiz bu duruma düşülmemesi için tavsiyede bulunarak kibire düşenin, insanlardan uzak olmaması gerektiği mesajını vermektedir.

Soy üstünlüğüne kapılanların ahretteki durumuyla ilgili bilgi veren hadis ise şöyledir; Hz. Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: 'Resulullah (s. a. v.) buyurdular ki: 'İnsanlar,

³⁴⁸ Tirmizi, a. g. e. , Birr, 60, 2068 no'lu hadis, III, 405

ya cehennem kömüründen başka bir şey olmayan ölmüş ecdatlarıyla övünmekten vazgeçerler, yahut da Allah katında, burnuyla pislik yuvarlayan mayıs böceğinden daha adi bir derekeye düşerler. Allah Teala hazretleri sizlerden cahiliye kibrini temizledi. Artık o, muttaki bir mü'min yahut bedbaht bir facirdir. İnsanların hepsi Hz. Adem'in evlatlarıdır. Adem ise topraktan yaratılmıştır.³⁴⁹

Soy üstünlüğüyle övünmenin imana engel olabilme sonucuna kadar insanı getirebileceğini tezimizin bundan önceki sayfalarında görmüştük. Peygamber efendimiz (s. a. v) bu hadisinde soy üstünlüğü hastalığını kibir duygusuyla besleyenlerin ahret günü değersiz bir durumda olacakları bilgisini vermiştir. Çünkü onlar Allah'a iman etmeyerek ahret yurdu için bir çabalama içine girmemişler ve kaybedenler olmuştur. Bu duruma onlara, ilahi davete kulak vermemelerinden, onları yaratan Allah'ı unutmalarından dolayı düşeceklerdir. Ayrıca hadiste verilen diğer bir mesaj ise iman ettikten sonra yine cahiliye zamanından kalan soy üstünlüğü gibi hususlarla kibre düşenlerin günah bataklığında oldukları, bu tür davranışların müslümana yakışmayan hususlar olduğu haberi verilmektedir.

Kıyafetiyle kibre düşenlerin akıbetini bildiren hadis ise şöyledir; İbnu Ömer (r.a.) anlatıyor: 'Resulullah (s. a. v.) buyurdular ki: 'Allah, kıyamet günü, büyükenerek elbisesini sürüyenin yüzüne bakmayacaktır.'³⁵⁰

İnsanların giydikleri elbiseler onlar hakkında, bilgiler sunmaktadır. Giyilen kıyafetlere göre insanın fakir yada zengin, resmiyeti seven yada sevmeyen gibi birtakım fikirler elde edilebilir. Bu nedenle giyilen elbiseler insanın ruh halinin dışa yansıması olarak değerlendirilir. Şayet insanda kibir hastalığı varsa bu husus giydiği kıyafetlere de yansıyabilmektedir. Nitekim Karun'un kavmi karşısına kibri dolayısıyla elbisesi diğerlerine göre daha uzun olduğu halde çıktığını önceki sayfalarda görmüştük. Giyinişteki farklılık insanı iman noktasında da farklı olmaya sevk edebilme tehlikesinden dolayı peygamber efendimiz bu duruma kimsenin düşmemesi için tavsiyede bulunmaktadır.

³⁴⁹ Sicistani, a. g. e. , Edeb, 120, 5116no'lu hadis, V, 691

³⁵⁰ Buhari, a. g. e. , Libas, 5, ,10 no'lu hadis, VII, 260; Kadı İyaz, a. g. e. , Libas, 9, 43-44-48 no'lu hadisler, VI, 599-601; İbn Mace, a. g. e. , Libas, 6, 3569- 3570- 3571 -3576 no'lu hadisler, IX, 347-355, Tirmizi,a. g. e. , Libas, 8,1730 no'lu hadis, III, 252 ; Nesei, a. g. e. , Zinet, 102, 5293 no'lu hadis, VII, 681; Sicistani, a. g. e. , Libas, 25, 4085 no'lu hadis, IV, 754

Konumuzla ilgili diğer iki hadis ise şudur; ‘Ebu Zer (r.a)’den şöyle dediği rivayet olunmuştur: Peygamber (s.a.v): ‘Üç kişi vardır ki, Allah kıyamet gününde onlarla konuşmaz ve onlara rahmet nazarıyla bakmaz ve onları günah kirlerinden temize çıkarmaz. Onlar için acıklı bir azap vardır.’ buyurdu. Sevaplardan eli boşa çıkan ve amellerinden fayda göremeyen bu kimseler kimdir, ey Allah’ın Resulü?’ diye sordum. Resulullah (s.a.v) yukarıdaki sözünü üç defa tekrarladı. Ben yine; ‘Ey Allah’ın Resulü, gerçekten mahrumiyet ve hüsrana uğrayan bu kimseler kimlerdir? dedim. ‘Elbisesini eteğini kibrinden dolayı topuklarının altına kadar sarkıtan, verdiğini başa kakan, yalan yere yeminle malına sürüm sağlayandır.’ buyurdu.³⁵¹

‘el-Ala b. Abdurrahman’ın babasından rivayet edilmiştir; ‘Ben Ebu Said el-Hudri’ye, eteğin nereye kadar uzanacağını sordum da bana şöyle dedi: ‘Bunu tam bilene sordun. Resulullah (s. a. v); ‘Mü’minin eteğinin uzunluğu dizinin yarısına kadardır. Dizin yarısı ile topukları arasında olmasında da bir sakınca yoktur. Topuklardan daha aşağısında olan etekler ise cehennemdedir. Allah eteğini büyüklendirerek yerlerde sürükleyip gezen kimsenin yüzüne bakmayacaktır.’ buyurdu.³⁵²

Namazda kibrine kapılan kişinin akıbeti hakkında bilgi veren hadis ise şöyledir; İbnu Mes’ud (r. a) anlatıyor: ‘Kim namazda izarını (gömleğini) çalımla yere değecek kadar uzatırsa, Allah onun ne günahını affeder, ne de onu kötü amellere karşı korur.’³⁵³

Namaz ibadeti, rukusuyla secdesiyle mütevazi olmayı simgeleyen bir ibadettir. Allah’ın huzuruna çıkan kişi, sanki meydan okuyormuşçasına hem ibadeti yapıp hem de büyüklüğünü izhar eder bir davranışa bürünüyorsa o ibadetin bir faydasını görmeyecektir. Bu hadiste kıyafet sadece bir örnektir. Aslında bu hadiste, Allah’a imanının gereği olarak namaz kılan kişinin, aynı zamanda kibirlenerek Allah’ın yasaklarından kaçınmazsa boş bir aldaniş içinde olacağı, dolayısıyla yapılan ibadetlerin kabul olması için günahlardan da kaçınması gerektiği mesajı verilmek istenmektedir.

³⁵¹ Sicistani, a. g. e. , Libas, 25, 4087 no’lu hadis, IV, 755; Tirmizi, a. g. e. , Alış-Veriş, 5, 1227 no’lu hadis, II, 363

³⁵² Sicistani, a. g. e. , Libas, 26, 4093 no’lu hadis, IV, 762

³⁵³ Sicistani, a. g. e. , Salat, 83, 637 no’lu hadis, I, 297

Kıyamet günü mütekebbir olanların akıbeti hakkında ise peygamber efendimiz şunları söylemiştir; ‘Ebu Hüreyre (r.a.)’den rivayete göre, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Cennet ve Cehennem birbirleriyle münakaşa ettiklerinde Cennet dedi ki: ‘Bana güçsüzler ve yoksullar girer.’ Cehennem de dedi ki: ‘Bana da zorbalar büyülenenler girer.’ Bunun üzerine Allah, Cehenneme: ‘Sen benim azabımsın seninle dilediğimden intikam alırım. Cennete de sen benim rahmetimsin dilediğime seninle rahmet ederim.’³⁵⁴

‘Ebu Said Hudri (r.a.)’den rivayet edildiğine göre; Resulullah (s. a. v.) şöyle buyurmuştur; Kim Allah rızası için bir derece tevazu alçak gönüllülük ederse Allah o kimseyi buna karşılık olarak bir derece yükseltir. Kim de Allah rızası hilafına bir derece kibirlenirse Allah bu kimseyi kibirlenmesine karşılık olarak bir derece alçaltır ki, nihayet onu aşağıların en aşağısında kılsın.’³⁵⁵

‘Ebu Hüreyre (r.a.)’den rivayete göre, Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ‘Üç kimse vardır ki kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz: Zina eden ihtiyar, büyüklük taslayan fakir, yalan söyleyen lider.’³⁵⁶

‘Abdullah bin Ömer (r. a.)’dan rivayet edildiğine göre; Resulullah (s. a. v.) minber üstünde şöyle buyururken işittim, demiştir: Cebbar olan Allah kıyamet günü mülkü olan gökleri ve yerleri eline şöyle alır. (Ravi Abdullah bin Ömer dedi ki: Ve Resulullah (s. a. v.) böyle buyururken avucunu kapadı sonra da açıp kapatmaya başladı). Resulullah (s. a. v.) sözlerine devamla şöyle buyurdu; Sonra Allah buyurur ki: ‘Cebbar benim, Melik benim. Hani dünyadaki cebbarlar nerede?, Mütekebbirler nerede?’³⁵⁷

Kibirlenerek kalbi imana karşı duyarsız hale gelen, kalbi imana karşı bir taş parçası gibi olan kişilerin sonu kıyamette azaptan başka bir şey olmayacaktır. Çünkü ahret yurdu müminlerin cenneti olacaktır. İnanmayanların ise cehennemi olacaktır. Hadis kibirlerinden dolayı inkar yolunu seçenlerin ahrette karşılaştıkları cezalar

³⁵⁴ Tirmizi, a. g. e. , Cennetin Özellikleri, 21, 2686 no’lu hadis, IV, 334

³⁵⁵ İbn Mace, a. g. e. , Zühd, 16, 4176 no’lu hadis, X, 451

³⁵⁶ Nesei, a. g. e. , Zekat, 77, 2565 no’lu hadis, V, 111

³⁵⁷ İbn Mace, a. g. e. , Zühd, 33, 4275 no’lu hadis, X, 568

hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle hadiste, bu azaplardan uzak kalmak için kibir hastalığından uzak olmak gerektiği vurgulanmaktadır.

Anlaşıyor ki, mütevazî olmayı tavsiye eden Peygamber efendimiz (s. a. v.), kibir konusunda da mü'minleri bilgilendirmiş, kibrin cenneti kaybetmeye neden olabileceği, ahrette kibirlilerin zararda olacağı, kibre iten giyinmeden ve süslenmeden uzak olmamız gerektiği, insanlara karşı kibirlenenlerin sonunda cebbarlardan olacağı ve gururun aldatıcı olduğu mesajını vermiştir.

2. 1. 4. Hadislerde Şeytan'ın kibri

Tezimizin birinci bölümünde incelediğimiz ayetler bize kainatta kibrin ilk örneğinin Şeytan tarafından sergilendiğini göstermekteydi. Bu yönüyle O, secde emriyle muhatap olduğunda kendisinden küçük gördüğü Hz. Adem'e karşı, Allah'ın emrine asi gelmiş ve kafirlerden olmuştu. Şeytan yaptığı yanlış Allah'ın affetmesini istemek yerine çamurdan yaratılarak kendisinden daha aşağıda gördüğü ademoğlunu Allah'a isyana sürüklemek için kıyamete kadar izin istemiş ve kendisine kullarını imtihan etmek için Allah kıyamete kadar izin vermiştir. Bu nedenle Şeytan insanoğlu için apaçık bir düşman oluvermiştir. Peygamber efendimiz (s. a. v) şeytanın insanlara çok yakın olduğunu, insanları aldatmak için damarlarda dolaştığını şu hadiste beyan etmektedir;

'Bize Ma'mer, ez-Zuhrf den; o da Ali ibn Hüseyin'den haber verdi ki, Safiyye ibnetu Huyeyy (r.a.) şöyle demiştir: Rasulullah (s. a. v.) mescidde i'tikaf yapıyordu. Ben geceleyin O'na ziyaret etmek üzere geldim. Bir süre O'nunla konuştuktan sonra kalktım ve geri döndüm. Rasulullah (s. a. v.)' de beni geçirmek için benimle beraber kalktı. Safiyye'nin meskeni Usame ibn Zeyd'in yurdunda idi. Bu sırada Ensar'dan iki kimse oradan geçti. Bunlar Peygamber'i bir kadınla görünce çabuk davrandılar. Peygamber (s. a. v.): 'Acele etmeyiniz, durunuz! Yanımdaki kadın Safiyye bintu Huyeyy'dir.' buyurdu. O iki Ensari de: 'Subhanallah! Ya Rasulallah! Biz Allah'ı tesbih ve tenzih ederiz, dediler. Rasulullah (s. a. v.): 'Şüphesiz ki, şeytan insan bedeninde

kanın akışı gibi akar. Ben sizin temiz gönüllerinize şeytanın bir kötülük yahut şüpheyeye düşürecek bir şey atmasından endişe ettim.’ buyurdu.³⁵⁸

Bu hadis bizlere gösteriyor ki Şeytan bize çok yakın olabilmektedir. Zira O, her yönden insanoğlunu aldatmak için çaba sarf etmektedir. Şeytanın bu davranışının kaynağı kibrinden başka bir şey değildir. Peygamber efendimiz (s. a. v.) O’nun kibrinden şöyle haber vermektedir;

‘Cübeyr bin Mutim (r.a)’den: ‘Ben, Resulullah (s. a. v.)’i namaza girdiği zaman gördüm. Şunu okudu; ‘Üç defa Allah her şeyden büyüktür. Allah her şeyden büyüktür. Üç defa Allah’a çokça hamd olsun. Allah’a çokça hamd olsun. Üç defa sabah, akşam, Allah’ı bütün noksanlıklardan tenzih ederim. Allah’ım! Şüphesiz ben taşlanmış şeytandan, onun hemzinden, onun nefhinden ve onun nefsinden sana sığınırım.’ Ravi Amr demiştir ki: Şeytanın hemzi, mute hastalığıdır. Şeytanın nefsi şiidir. Şeytanın nefhi de kibirdir.³⁵⁹

Bu hadisin diğer bir rivayeti ise şöyledir; ‘Ebu Said el Hudri (r.a.)’den rivayete göre, şöyle demiştir: Rasulullah (s.a.v.) gece namazı için kalktığında tekbir alır şöyle okurdu: ‘Sübhanek Allahümme ve bihamdike ve tebarekesmüke ve teala ceddüke vela ilahe gayruke’ sonra ‘Allahü ekber kebiran’ der daha sonra: ‘Euzu billahissemiil alimi mineşşeytanirracim min hemzihi ve nefihi ve nefsihi’ derdi.³⁶⁰

Ahmet b. Hanbel (ö. 855) hadiste şeytanın yaptığı işlerin sonucunun açıklandığını ve genel olarak bu kelimelerin nefes vermek ve üflemek manalarına geldiğini söylemiştir.

Bu hadis şeytanın insanoğlu üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. O insan üzerinde o kadar etkili olmaktadır ki, üflemesi bile insanoğlunu yanlışa düşürebilmektedir. Yani bu durum insanın zayıf bir karaktere sahip olduğunu, sağlam

³⁵⁸ Buhari, a. g. e. , Bed’ül Halk, 88 no’lu hadis, IV, 252 – Ahkam , 21, 33 no’lu hadis, IX, 126-127 ; Kadı İyaz, a. g. e. , Selam , 9, 24 no’lu hadis, VII, 63; İbn Mace, a. g. e. Oruç, 65, 1779 no’lu hadis, V, 49

³⁵⁹ İbn Mace, a. g. e. , Namazı Layıkıyla Kılma, 2, 807 no’lu hadis, III, 13

³⁶⁰ Tirmizi, a. g. e. , Namazın Bölümleri, 179, 224 no’lu hadis, I,183; İbn Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. eş-Şeybâni el-Mervezî, *Müsned* (el- Fethu’r- Rabbani Tertibi), (trc: Rifat Oral), VI cilt, Ensar Yay., Konya, 2004, İfıtah Duası ve Kırattten Önce Teavvüz, 504 no’lu hadis, V, 138

bir iman ile bu durumdan uzak kalılabileceğine işaret etmektedir. Kaldı ki, Hz. Adem ve eşi Hz. Havva'nın bile şeytanın oyununa geldiği hatırlanırsa, insanın zaafı ortaya çıkmaktadır. Tabi ki, Şeytan'ın bu çırpınışları tamamıyla O'nun kibrinden ileri gelmektedir. Şeytanın insanoğlunu şaşırtma yolları çoktur. Bizim tezimizin ana konusu Şeytan olmadığı için burada sadece birkaç hadisi inceleyeceğiz.

‘Ebu Hureyre (r. a.) ‘den rivayetle Rasulullah (s. a. v.) şöyle buyurdu: ‘Şeytan sizden birine yaklaşır ve vesvese vermek için şöyle sorar: ‘Gökyüzünü kim yarattı?’ O kişi ‘Allah yarattı.’ der. Şeytan tekrar sorar: ‘Yeryüzünü kim yarattı?’ O kişi: ‘Allah yarattı.’ der. Şeytan bir daha sorar: ‘Peki, Allah’ı kim yarattı ?’ İşte biriniz böyle bir şey hissettiğinde: ‘Ben Allah'a ve O'nun peygamberlerine iman ettim.’ desin³⁶¹

‘Bize Muhammed b. Selemete'l-Muradi rivayet etti, dedi ki: Bize Abdullah b. Vehb, Muaviyetü'bnü Salihten rivayet etti. Demiş ki: Bana Rabia ibn Yezid, Ebu İdris El-Havlani'den, o da Ebu'd-Derda'dan naklen rivayet etti. Demiş ki: ‘Resulullah (s. a. v.) ayağa kalktı. Biz O'nu: ‘Senden Allah’a sığınırım.’ derken kulağımızla işittik. Sonra üç defa: ‘Seni Allah’ın lanetiyle lanetlerim.’dedi. Ve sanki bir şey alacakmış gibi elini uzattı. Namazdan çıktıktan sonra biz:‘Ya Resulallah gerçekten namazda öyle bir şeyler söylediğini işittik ki bundan önce bunları söylediğini duymamıştık, hem senin elini uzattığını gördük.’ Dedi ki;‘Hakikaten Allah’ın düşmanı İblis yüzüme çarpmak için bir ateş parçası ile karşıma geldi. Bunun üzerine ben üç defa ‘Senden Allah’a sığınırım’ dedim. Sonra yine üç defa ‘Seni Allah’ın tam lanetiyle lanetlerim.’dedim. Fakat o yine geri çekilmedi. Sonra kendisini yakalamak istedim. Vallahi eğer kardeşimiz Süleyman’ın duası olmasaydı, İblis muhakkak bağlı olarak sabahı boylayacak, Medine halkının çocukları onunla oynayacaklardı.’buyurdular.’³⁶²

Ebu Hureyre'den rivayetle Peygamber (s. a. v.);‘Biriniz uykusundan uyandığı vakit hemen üç defa burnunu atsın, çünkü şeytan onun genizlerinde geceler.’ buyurmuşlardır.’³⁶³

³⁶¹ Kadı İyaz, a. g. e. , İman, 60, 213-214 no’lu hadisler, I, 429 ; İbn Hanbel, a. g. e. , Vesvese ve Şeytan, 19 no’lu hadis, I, 29

³⁶² Kadı İyaz, a. g. e. , Mesacid, 8, 40 no’lu hadis, II, 472

³⁶³ Kadı İyaz, a. g. e. , Temizlik, 8, 23 no’lu hadis, II, 31-32; İbn Hanbel, a. g. e. , Abdest, 246 no’lu hadis, II, 298

Yukarıdaki hadisler Şeytan'ın insanı aldatmak için hiç boş kalmadığını, namazında, uykusunda ve fikirlerinde insanoğluna vesveseler verdiğini göstermektedir. Resulullah (s. a. v.) bu fitneden uzak kalmak için şöyle bir tavsiyede bulunmuştur;

‘Bize Yahya b. Yahya rivayet etti. (Dedi ki) : Malik’e Sümei’den dinlediğim, onun da Ebu Salih’den, onun da Ebu Hureyre’den naklen rivayet ettiği şu hadisi okudum. Resulullah (s. a. v.): ‘Bir kimse günde yüz defa, bir Allah’dan başka İlah yoktur. Onun şeriki yoktur, mülk onundur, hamd de ona mahsustur. Hem o her şeye kâdirdir, derse, o kimse için on köle dengi sevap olur. Ve kendisine yüz hasene yazılır. Yüz günahı da silinir. Bu onun için o gün akşamlayıncaya kadar Şeytan’dan muhafaza olur. Onun yaptığından daha faziletli bir iş kimse yapamaz.’³⁶⁴

Şeytan'ın vesvese vermek için yaptığı her girişimi tamamiyle O'nun kibrinden kaynaklanmaktadır. Zira O, daha Allah'ın huzurunda iken kibrinin esiri olmuştu. Akıllı müslümana düşen görevlerden bir tanesi Şeytan'dan uzak kalmak ve O'nun kibrinden, gururundan kaynaklanan vesveselerinden kendisini kurtarmaktır. Şimdi kelam alimlerinin kibir konusundaki görüşlerini değerlendirelim.

2. 2. KELAMCILARA GÖRE KİBİR

Kelam alimleri geçmişten günümüze kadar insanların inançlarını korumaya çalışmışlar ve bu konuda eserler vermişlerdir. Kelam ilminin konuları teorik olarak kalmakta, yaşamsal hayata dönük bir pratikleri olmamaktadır. Mesela bugün modern toplumları tehdit eden uyuşturucu, cinayet gibi konular doğrudan ahlakı ilgilendiren konular olmakla birlikte, bu davranışların Allah tarafından yasaklandığı düşünülürse bu hususların kelamla bağlantılı olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu davranışlar iman amel çerçevesinden değerlendirilebilir. Bu nedenle yaşamsal alandaki pratiklerin kelama olan etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Zira kelam ilminin gayelerinden biri de insanı iki dünya saadetine ulaştırmaktır. Nitekim mü'min olduğu halde bir takım rezillikleri yapabilen insanların sayısı az değildir. Bu durum imanda zayıflığın bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁶⁴ Kadı İyaz, a. g. e. , Zikir, 10, 28 no'lu hadis, VIII, 191; Buhari, a. g. e. , Bed'ül Halk Kitabı, 101 no'lu hadis, IV, 255; İbn Mace, a. g. e. , Edep, 54, 3798 no'lu hadis, IX, 592

İman ve ahlak birbirini desteklemelidir. Sağlam bir ahlaki otorite imana kapı açabileceği gibi, sağlam bir iman da ahlaka kapı açmalıdır. Ahlaksızlığın olduğu yerde hakiki imandan bahsetmek çok zordur. Bu nedenle kelam ilminin ahlak ilmiyle birlikte hareket etmesi ve imanı ve ahlaki konularda çalışma yapması gerekmektedir. ‘İman ahlakın en büyük desteği ve en önemli esası sayılır. Allah’a inanmadan ahlaklı bir hayatın gelmesi mümkün değildir. İmansızlar tamamen ahlaksız olurlar, arzularının isteğini yaparlar, arzularına uymayan hiçbir ahlaki kurala boyun eğmezler. İman ilahi gerçekleri itiraf ve kabul etmek olması yönüyle faziletli bir davranıştır. Öte yandan gerçekleri itiraf etmemek de kibirlilik dolayısıyla ahlaka aykırı bir hareket sayılır. Bu nedenle iman edenler kibirli değildir.’³⁶⁵

Görülüyor ki iman ve ahlakın konusu olan kibir arasında bir bağ vardır. Şimdi kelimcilerin konuyla ilgili görüşlerine bakalım.

2. 2. 1. Ehli Sünnet’e Göre Kibir

2. 2. 1. 1. Ebu Hanife’ye göre Kibir

İmam-ı Azam’ın akaid konusundaki görüşlerini ve soru cevap şeklinde tesbit edilen görüşlerini içeren, İmam-ı Azam’ın Beş Eseri ismiyle Mustafa Öz tarafından tercüme edilen eseri, Beyazızade Ahmet Efendi’nin İmam-ı Azam’ın görüşlerini ele aldığı ‘el-Usulü’l- münife li’l İmam Ebi Hanife’ eserini ve Allame Aliyyül Kari tarafından şerh edip Hüseyin S. Erdoğan’ın tercüme ettiği İmam-ı Azam’ın görüşlerini ele alan ‘Fıkh-ı Ekber Şerhi’ isimli eseri inceledik, ancak kibir konusuyla ilgili herhangi bir açıklamaya rastlamadık.

2. 2. 1. 2. Maturidi’ye göre kibir

Bekir Topaloğlu tarafından tercüme edilen Nureddin es-Sabuni’nin ‘Maturidiyye Akaidi’ isimli eserde ve Yusuf Ziya Yörükân’ın, ‘İslam Akaidine Dair eski Metinler I’ ismiyle çevirisini yaptığı eserde Maturidi (ö. 944)’nin kibirle ilgili, görüşünü tespit edemedik. Ancak Tevilatü’l- Kur’an isimli ve Bekir Topaloğlu

³⁶⁵ Yalçın, Mikdat, *İman ve Ahlakın Hayati Değerleri*, Hikmet Yay. , İst. , 1980, s. 153-156

tarafından neşredilen tefsir kitabında konumuzla ilgili ayetlere baktığımızda Maturidi'nin kibirle ilgili görüşlerini bulduk. Şimdi bu ayetlere bakalım:

Bakara, 2/34 ayeti; Allah'ın meleklerle ve İblis'e Hz. Adem'e secde emrini verdiğinde İblis'in secde etmeyişi ve bunun sonucunu şöyle açıklamıştır; İblis nefsinin Hz. Adem'den üstün gördüğünden büyülenerek secde etmemiş ve Allah'ın emrine isyan ettiğinden ve büyüklendiğinden kafirlerden olmuştur.³⁶⁶

Araf, 7/12 ayeti; Bu ayette İblis'in ilk kıyas yapan olduğunu ve bunda hata yaptığını, büyülenerek ve tekebbürle Hz. Adem'e karşı geldiğini, düşman olarak kafir olduğunu söylemiştir.³⁶⁷

Araf, 7/146 ayeti; Bu ayette inanmayanların (Hz. Musa'nın kavmi) Allah'ın resulünü kendileri gibi görmediklerinden dolayı kibirlendiklerini, başkasına kibirlenen kişinin diğerlerini kendisi gibi görmediğinden veya kendilerini ayıptan salim gördüklerinden, kendisinden başkasını ayıpladıklarından ve kendilerini haklı gördüklerinden kibre düştüklerini söyledikten sonra, Allah'a karşı tekebbürün yanlış olduğunu, Allah'ın her ayıptan münezzeh olduğunu, bu nedenle Allah'ın Kibriya ve Azim sıfatlarıyla sıfatlandığını söylemiştir.³⁶⁸

İsra, 17/37 ayeti; Bu ayette yürüyüşte dağlara erişemeyen ve yeri delemeyenin, Allah ve resulüne büyüklenmemeleri gerektiğini ve aksine tevazü sahibi olmaları gerektiğini, kişinin kendisindeki olayları, ihtiyaçları bilmesi ve kendisi gibi olana karşı kibr etmemesi gerektiğini söylemiştir.³⁶⁹

Kehf, 18/50 ayeti; Bu ayette İblis'in cinlerin babası olduğunu, Allah'a asi gelenlerin ilki olduğunu, O'nun cinlerden olduğu ve isyan ederek kafirlerden olduğu ezelde Allah'ın bilgisinde olduğunu söylemiştir.³⁷⁰

Mü'minin, 23/67 ayeti; Bu ayette müşriklerin, kendilerinin Kabe'nin yanında ve evlerinde emin hissetmelerinden dolayı bu durumun Allah katında kendilerinin

³⁶⁶ Maturidi, Ebu Mansur Muhammed, *Tevilat'ül-Kur'an*, XVI cilt, (thk. : Halil İbrahim Kaçar, mür: Bekir Topaloğlu), Darul Mizan, İst. 2007, c.I, s. 85

³⁶⁷ Maturidi, a. g. e. , V, 300

³⁶⁸ Maturidi, a. g. e. , VI, 64-65

³⁶⁹ Maturidi, a. g. e. , VIII, 276

³⁷⁰ Maturidi, a. g. e. , IX, 70

kerametinden kaynaklandığını zannettiklerinden dolayı bu durumun onları kibre sevk ettiğini söylemiştir. Kur'an vahyinden dolayı Allah ve resulüne karşı tekebbüre düştüklerini ve Kur'an'ın her nüzulünde bu tekebbürlerinin arttığını söylemiştir.³⁷¹

Neml, 27/14 ayeti; Bu ayette, inanmayanların ayetleri sihir diye isimlendirdiklerini bunu zulümlerinden ve büyüklük tasladıklarından yaptıklarını söylemiş ve bunun inat olduğunu belirtmiştir.³⁷²

Lokman, 31/18 ayeti; Bu ayette Maturidi, Lokman (a.s.)'in oğluna yaptığı tavsiyede insanlara karşı yüzünü çevirme ifadesini; zorbalıkla, büyülenerek insanlardan yüz çevirme şeklinde tefsir etmiş ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme ayetinde ise, yeryüzünde Allah'a isyan içerisinde büyülenerek, zorbalıkla, yücelerek sevinçli şekilde yürüme yorumunu yapmıştır. Aşırı sevinmenin ancak kibirle meydana geleceğini, insanları hafife alarak yüz çevirmenin kibirden olduğunu söylemiştir.³⁷³

Sad, 38/75-76 ayetleri; Bu ayette, büyülenmenin emre asi geldiğindeki hal olduğunu, büyülenenin aşağılıklardan yani kafirlerden olacağını, büyülenme isteğinin kafirlerden olmayı istemek olduğunu, İblis'in yaratılış tabiatına bakarak kendisinde yücelik ve yükseklik olduğunu, tabiatında yücelik olanın hayırlı olduğunu zannettiğini, secde emrini yerine getirmediğinden kafirlerden olduğunu söylemiştir.³⁷⁴

Mü'min, 40/35 ayeti; Bu ayette Allah'ın ayetlerine ve resulüne delil olmaksızın, zorbalıkla ve tekebbürle düşmanlık edenlerin kalplerinin mühürlendiğini söylemiştir.³⁷⁵

Fussilet, 41/15 ayeti; Bu ayette Ad kavminin, kuvvetlerinden dolayı yeryüzünde haksız yere büyüklendiklerini, onların tekebbürlerinin Allah'ın resulüne ve O'na tabi olmaya karşı olduğunu, kuvvetli olmalarından dolayı kendilerini Allah'ın resulünün emrinde ve idaresinde görmek istemediklerinden O'nun davetine teslim olmadıklarını söylemiştir.³⁷⁶

³⁷¹ Maturidi, a. g. e. , X, 45

³⁷² Maturidi, a. g. e. , X, 365

³⁷³ Maturidi, a. g. e. , XI, 235

³⁷⁴ Maturidi, a. g. e. , XII, 282-283

³⁷⁵ Maturidi, a. g. e. , XIII, 52

³⁷⁶ Maturidi, a. g. e. XIII, 119

Bu ayetlerin tefsirinden anlaşılıyor ki Maturidi, büyüklenme isteğinin kafirlerden olmayı istemek olduğunu, başkasına kibirlenen kişinin diğerlerini kendisi gibi görmediğini, aşırı sevinmenin ancak kibirle meydana geleceğini, insanları hafife alarak yüz çevirmenin kibirden kaynaklandığını söylemiştir.

2. 2. 1. 3. Eş'ari'ye göre kibir

Eş'ari'nin, 'Kitabu'l- Luma' isimli eserinde ve Mehmet Kubat tarafından çevirisi yapılan 'el- İbane an Usuli'd-Diyane' isimli eserinde kibir konusuyla ilgili görüşünü bulamadık.

2. 2. 1. 4. Taftazani'ye göre kibir

Taftazani iman konusunda kaderilerin 'İman bilgidir.' Anlayışıyla ilgili yaptığı yorumunda kafirlerden bazılarının, hak olanı, yakın bilmekte, tanımakta olduklarını fakat sırf inat ve kibirlenme sebebiyle onu red ve inkar ettiklerini söylemiş ve şöyle devam etmiştir: ' İnatçı ve kibirli kafirler için bu manada imanın ve tasdikın meydana gelmesinin mümkün olmayacağı, mümkün olsa bile dilleriyle inkar etmeleri, inad ve gururlarında direnmeleri kafir sayılmalarına kafi gelecektir. Dil ile inkar, kibir ve inada ısrar tekzib ve inkarın alametidir. Bilinen hususun gönüllü olarak kabul edilmesi, samimi olarak benimsenmesi, içten bir kararlılıkla teslimiyet gösterilmesi, onun karşısında saygıyla eğilmesini gerektirir. İslam Hakka'a ve Hak dine teslim olmak anlamına geldiğinden, her şeyi iyi bilen Şeytan'ın kafir sayılması, imanında bu unsurun bulunmamasından kaynaklanmaktadır.³⁷⁷

2. 2. 1. 5. Gazzali'ye göre kibir

Gazzali kibri İhya kitabında 'Kitabü Zemm'il-Kibr ve'l-Ucub' başlığı altında ele almıştır. Kibrin aslının insan tabiatında bulunan ahlak olduğunu ve bunun da kendisini başkalarına karşı üstün görme isteği olduğunu söylemiştir. Gazzali kibrin Allah'a, peygamberlere ve diğer insanlara karşı olarak tezahür ettiğini, Allah'a karşı yapılan kibrin en kötüsü olduğunu, peygamberlere karşı yapılan kibrin ise Allah'a karşı yapılan kibirden bir derece daha aşağıda olduğunu, ifade etmiştir.³⁷⁸

³⁷⁷ Taftazani, Sa'duddin, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi; Şerhu'l- Akaid*, (haz. : Süleyman Uludağ), Dergah Yay. , İst. , 1980, s. 282-284

³⁷⁸ Gazzali, a. g. e, III, 746

Gazzali'ye göre insanın kibirlenmesi için kendinde kemal sıfatlarından birinin olduğuna inanması gerekir. Kemal sıfatları dini ve dünyevi olarak ikiye ayrılır. Dini kemalat dünyadaki ilim ve amelidir. Dünyevi kemalat asalet, güzellik, kuvvet, servet ve etrafındaki adamlarının çokluğudur.³⁷⁹

O'na göre kibir en büyük tehlikelerden olmakla beraber yüzde yüz ondan kimse kurtulamaz. O, kibri yok etme farzı ayındır, demiş, kibrin yalnız temenni ve dilekle zail olmayacağını belirtmiş ve kibrin tedavisi için ilim ve amelin gerekli olduğunu söylemiş ve kibirden kurtulmak için ona sevk eden nedenlerin ele alınması gerektiğini belirtmiştir.

2. 2. 2. Ehli Sünnet Dışındakilere Göre Kibir

2. 2. 2. 1. Şia'ya göre kibir

Şia'nın inanç esaslarını içeren Ethem Ruhi Fiğlali tarafından 'Şii İmamiyye'nin İnanç Esasları' ismiyle Türkçeye çevrilen eseri inceledik ve kibirle ilgili bir bilgiye rastlamadık.

2. 2. 2. 2. Mutezile'ye göre kibir

2. 2. 2. 2. 1. Kadı Abdulcebbar'a göre kibir

İlyas Çelebi tarafından hazırlanan, 'İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar' isimli, Kadı Abdulcebbar'ın görüşlerini içeren eser ile Abdülkerim Osman tarafından hazırlanan, 'Şerhu Usulu Hamse' isimli eserde kibir konusuyla ilgili her hangi bir açıklamaya rastlamadık.

2. 2. 2. 2. 2. Zemahşeri'ye göre kibir

Zemahşeri (ö. 538)'nin kibir ve türevleri ile ilgili görüşlerini O'nun tefsir kitabı 'Keşşaf'ı ilgili ayetleri inceleyerek bulduk. Şimdi ilgili ayetlerde Zemahşeri'nin konumuzla ilgili açıklamalarına bakalım:

³⁷⁹ Gazzali, a. g. e, III, 748

Araf, 7/13 ayeti; İblis'in Hz. Adem'e secde etmeyişinden sonra Allah'ın, O'na 'Oradan in.' buyruğunu İblis'in mütevazi meleklerin bulunduğu yerde kalamayacağını, kibirlenen ve isyan edenlerin karar kıldığı yere in şeklinde yorumlamış ve Allah'a ve O'nun dostlarına karşı alçalmış ve küçülmüş olarak çıkmasının kibrinden kaynaklandığını, kibrine karşılık küçüklük elbisesinin giydirildiğini söylemiştir.³⁸⁰

Araf, 7/146 ayeti; Bu ayette mütekebbirlerin düşünmediklerini, şehvetlerinin onları meşgul ettikleri için gaflet ve dalgınlık içinde olduklarını, kibirlenmelerinin onların hakkı olmadığını, gerçek mütekebbirin Allah olduğunu, kibirlenerek ayetlerden yüz çevirenlerin akıbetlerinin kötü olacağı uyarısının bu ayette verildiğini söylemiştir.³⁸¹

Kehf, 18/50 ayeti; Zemahşeri bu ayette, İblis'in kibirlenerek Hz. Adem'e secde etmeyişini, meleklerin kesinlikle masum olduklarını, Allah'ın emrine isyan etmeyeceklerini, Şeytan'ın yaratılışının cinlerden olduğunu, Hz. Adem'e secde eden meleklerden olsaydı Allah'a isyan etmemesi gerektiğini söyleyerek açıklamıştır.³⁸²

Neml, 27/14 ayeti; Bu ayette Hz. Musa'nın kavminin ilahi davete itibar etmediklerini görmekteyiz. Zemahşeri onların iman etmeyişlerini kibirlenmelerine bağlamış ve kibri şöyle tanımlamıştır; 'Hz. Musa'nın getirdiklerine imandan kendini yüksek tutmaktır.'³⁸³

Sad, 38/ 75-76 ayetleri; Zemahşeri bu ayette, İblisin kibirlenerek Allah'tan başkasına secdeyi kendisine uygun görmediğini, Hz. Adem'in çamurdan yaratıldığı, kendisinin ateşten yaratıldığı anlayışıyla kendini mahlukata secde etmekten üstün gördüğünü, zayıf beşere secde etmemesinin O'nun tevazusunu götürdüğünü söylemiştir.³⁸⁴

³⁸⁰ Zemahşeri, Ebu'l Kasım Muhammed b. Amr, *el-Keşşaf*, VI cilt, Mektübetü Ubeykan, Riyad, 1998, II, 426

³⁸¹ Zemahşeri, a. g. e. , II, 509

³⁸² Zemahşeri, a. g. e. , III, 592

³⁸³ Zemahşeri, a. g. e. , IV, 434

³⁸⁴ Zemahşeri, a. g. e. , V, 281

Lokman, 31/18 ayeti; Zemahşeri bu ayette kibirlenenlerin diğerlerinden yüz çevirdiklerini, aksine tevazu sahibinin yüzünü diğerlerine çevireceği yorumunu yapmıştır.³⁸⁵

Bu ayetlerden anlaşılıyor ki Zemahşeri, Allah'ın emrine itaatsizliğe, iman etmemeye iten nedenler arasında kibir olduğunu söylemiştir.

Görüşlerini incelediğimiz kelim alimlerine göre netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, kibir duygusu iman etmeye, hakkı kabul etmeye, Allah'ın emirlerine itaat etmeye engel olan bir durum olmakla birlikte insanı küfre düşüren sebepler arasında gelmektedir.

³⁸⁵ Zemahşeri, a. g. e. , V, 16

SONUÇ

Yapmış olduğumuz çalışmamızı 64 ayeti, 39 hadisi ve kelimcilerin kibirle ilgili görüşlerini inceleyerek tamamladım. Tezimizde kelam ilminin diğer ilim dallarıyla bağlantılı olabileceğini, kelam alimlerinin klasik konularla birlikte yeni oluşan durumlara diğer ilimlerle birlikte çözüm bulması gerekliliğine ihtiyaç olduğunu hissettim. Ayrıca ahlak ilminin konusu olan kibrin, sosyal hayattaki sonuçları yönünden kelamında konusu olabileceğinin farkına vardım. Tezimde iman etmeye engel olan kibrin nasıl bir hastalık olduğunu, kibir kavramının türevlerini, eş ve zıt anlamlılarını, kibirle ilişkisi olan kavramları, kibre sevk eden sebepleri, kelimcilerin kibirle ilgili görüşlerini inceledim ve şunları tespit ettim;

1-Soy üstünlüğü,

2- Mal ve mülk,

3- Yapılan ibadetlerde riyakar olmak,

4-Giyim kuşam ve güzellik,

5- Sahip olunan ilim düzeyi,

6- Şeytanın vesvesesi,

7- Maddi ve manevi alanlarda kendini ihtiyaçsız hissetmek, insanı kibre iten sebeplerdir.

Ayrıca her kibrin küfre neden olmadığını ancak Allah’a imanı engelleyen kibrin küfre neden olduğunu ve bu yönüyle kelamın konusu olabileceğini tespit ettim ve kibrin şu üç gruba karşı yapıldığını gördüm;

1- Allah’a Karşı

2- Peygamberlere Karşı

3- İnsanlara Karşı

Bu konuda Allah’a karşı yapılan kibrin, insanı doğrudan küfre sürüklediğini, Peygamberlere karşı gösterilen kibirin, yalanlama, alay etme ve inkar etme olarak

sosyal hayata yansıdığını ve peygamberin daveti karşısında kibre düşüldüğü vakit küfre girilebileceğini, insanlara karşı gösterilen kibrin doğrudan doğruya insanı küfre sürüklediğini ancak bu halin karakter haline dönüşmesi sonrasında insanı küfre sürükleyebileceğini, Şeytan, Nemrut, Firavun ve Karun'un kibre kapılarak iman etmediklerini, onların Kur'an'da örnek olarak verildiğini ve kibir hastalığının imana engel olduğu gibi tevbe etmeye de engel olduğunu tespit ettim.

İncelediğim Kur'an ayetlerinde, peygamber efendimiz (s.a.v.)'in hadislerinde ve kelim alimlerinin görüşlerinde verilen bilgiler ışığında, kibir hastalığına kapılan insanların sonlarının hayırlı olmadığını, Kur'an'ın insanlar için gerçekleştirmek istediği gayelerden birinin de güzel ahlak olduğunu, alçak gönüllü olmanın, güzel ahlakın özelliklerinden olduğunu ve insanlara karşı kendini beğenmişlik taslamanın, Allah'ın dinine uygun bir davranış olmadığını gördüm. İnsanoğlunun, her şeyin sahibi olan Allah'ı idraktan mahrum kaldığında, elinde bulunan servetinin, soyunun, saltanatının, kuvvetinin, güzelliğininve sahip olduğu her imkanının, kendisini şımartıp ve böbürlendirmesiyle Allah'a iman etmeyeceği sonucuna vardım. Bu kötü halden kurtulmak için ise, insanın elindeki her şeyin Allah'a ait olduğunu düşünmesi, sahip olduğu her şeyin kendisine O'nun lütfu ve nimeti olarak verildiğini bilmesi, insanın Allah'ın büyüklüğü karşısında kendisinin zayıf bir varlık olduğunun farkına varması, insanın yaratılışına bakarak aciz bir insan olduğunu hiç unutmaması gerektiğini tespit ettim. Bu sayede kişinin şımarıklık ve böbürlenmekten kurtularak mütevazı ve olgun bir insan olabileceği ve böylelikle tam bir mü'min olma sıfatını elde edebileceği sonucuna vardım.

Netice olarak inadi kibir hastalığı, imana engel olmaktadır. Ahreti kazanmak isteyen insanlar, bu hastalıktan uzak durmak zorundadır. Allah katında değerli bir kul olabilmek ve cenneti kazanmak için, mütekebbirlerden değil, mütevazilerden olunması gerekir.

Araştırmacıların bu konuya yönelmelerini ümit ediyorum ve bekliyorum. Bu tür çalışmalardan toplumun faydalanacağına ve toplumun inanç hususunda daha doğru değerlere sahip olacağına inanıyorum.

BİBLİYOGRAFYA

- Alper**, Hülya, İmanın Psikolojik Yapısı, Rağbet Yayınları, İst. 2002
- Altıntaş**, Ramazan, Kur'an'da Hidayet ve Dalalet, Suffe Yayınları, Konya, 1997
- Bebek**, Adil, Maturidi'de Günah Problemi, Rağbet Yayınları, İst. 1998
- Beyazıade**, Ahmet b. Hasan, el- Usulü'l- münife li'l İmam Ebi Hanife, (çev: İlyasÇelebi), Marmara Üniversitesi Yay. İst. , 1996
- Buhari**, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail, Sahihu'l Buhari, IX cilt, et- Tıbaatü'l- Müniriyye, Mısır, ts.
- Buladı**, Kerim, Kur'an'da Nankörlük Kavramı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001
- Canan**, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, 18 cilt, Akçağ Yay. , İstanbul, ts.
- Coşkun**, İbrahim, İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi, Tekin Kitabevi, İstanbul, 2000
- Çağrııcı**, Mustafa; 'Gurur': DİA, c, XIV, İstanbul, 1996
- Çağrııcı**, Mustafa; 'Kibir': DİA, c. XXV, Ankara. 2002
- Çelebi**, İlyas, İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar, Rağbet yay. , İst. , 2002
- Devellioğlu**, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1970
- Doğan**, Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, Birlik Yayınları, Ankara, 1981
- Ebu Hanife**, Numan b. Sabit Numan b. Sabit b. Zevta, Ebu Hanife, Fıkhi Ekber, (şerh:Allame Aliyyül Kari; Mütercim:Hüseyin S. Erdoğan; haz:Mevlüt Karaca), Hisar Yayınevi, İst. ts.
- Ekin**, Yunus, Kur'an'a Göre İnançsızlık, Işık Yay. , İzmir, 2001
- Erbaş**, Ali, Melekler Alemi (İlahi Dinlerde Melek İnanıcı), Nun Yayıncılık, İst. 1998
- Eş'ari**, Ebu'l-Hasan, Kitabü'l- Luma fi Red ala Ehliiz-Zeyği ve'l- Bida', Müdiru'l

- Merkezi es-Sakafi'l-İslami, Kahire, 1975
- _____, Ebu'l-Hasan, İslam İnanç Esasları, 'el-İbane an Usulid-Diyane' (çevr; Mehmet Kubat), İşrak Yayınları, İst. 2008
- Firuzabadi**, Mecdüddin Muhammed ibn Ya'kub, el-Kamusu'l Muhit, 3. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993
- Gazzali**, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, İhyau Ulumi'd -Din, terc: Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1992
- Gölcük**, Şerafettin, İslam Akaidi, III. Baskı, Esra yay. , Konya, 1994
- Gölcük**, Şerafettin - Toprak, Süleyman, Kelam Tarih Ekoller Problemler, Tekin Kitabevi, 5. Baskı, Konya, 2001
- İbn Hanbel**, Ebu Abdillan Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. eş-Şeybânî el-Mervezî, Müsned (el- Fethu'r- Rabbani Tertibi), (trc: Rıfat Oral), VI cilt, Ensar Yay., Konya, 2004
- Hökelekli**, Hayati, Din Psikolojisi, T. D. V. Yayınları, Ankara, 1993
- İbn Kesir**, Ebu'l-Fidai İsmail b. Ömer, Tefsiru'l Kur'ani'l Azim, (trc. : Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri, çev: Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner), I-XVI cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1988
- İbn Mace**, Ebu Abdillan Muhammed b. Yezid, Sünen-i İbni Mace,(trc: Haydar Hatipoğlu), X cilt, Kahraman Yay. , İst. , 1983
- İbn Manzur**, Cemalüddin Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem , Lisanü'l – Arab, Beyrut, 1955
- İsfehani**, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. M. Ragıb, el – Müfredat fi Garibi'l-Kur'an, (thk:Safvan Adnan Davudi), Daru'l Kalem, I. baskı, Dimeşk, 1992
- İslamoğlu**, Mustafa, İman Risalesi, Denge Yayınları, 2. Baskı, İst. 1993
- İzutsu**, Toshihiko, Kur'an'da Allah ve İnsan (trc. Süleyman Ateş), Kevser Yayınları, Ankara, ts.
- _____, Toshihiko, Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, trc. : Selahattin Ayaz, II. Baskı, Pınar yay. , İst. , 1991
- Kadı Abdulcabbar**, Ebu'l Hasan b. Ahmed, (tahk: Abdülkerim Osman), II. Baskı, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1988

-Kadı İyaz, Ebu'l-Fazl İyaz b.Musa, *Şerhü Sahih Müslim lil- Kadı İyaz*, (tah: Yahya İsmail), IX cilt, I. baskı, Mektebetü Külliyyeti Tıb, 1998

-Kurtubi, Ebu Abdillan Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, XIX Cilt, Buruc Yay. , İst. , 2002

-Maturidi, Ebu Mansur Muhammed, Tevilat'ül-Kur'an, XVI cilt, (thk. : Halil İbrahim Kaçar, mür: Bekir Topaloğlu), Darul Mizan, İst. 2007

-Nesei, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, Sünen'ün- Nesei,(mütercim: A. Muhtar Büyükçınar – Ahmet Ekin – Ö. Faruk Harman – Yaşar Erol), Kalem Yay. , İst. , 1981

-Öz, Mustafa, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 5. Baskı, İst. 2009

-Özön, Mustafa Nihat, Osmanlıca Türkçe Sözlük, İnkılap ve Aka Kitapevi, İst. 6. Basım, 1979

-Pak, Zekeriya, Kur'an'da Kulluk, Kayıhan Yayınları, İst. 1999

-Razi, Ebu Abdillan M. b. Ömer el-Hüseyn, Fahrudin, Tefsir-i Kebir (Mefatihü'l-Gayb), (trc: Suat Yıldırım - Lütfullah Cebeci -vd.), XXIII cilt, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991

-Sabuni, Nureddin, Maturidiyye Akaidi, (trc:Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.

-Sicistani, Süleyman, Sünen-i Ebu Davud ve Tercemesi(trc: İbrahim Koşalı), V cilt, Milli Gazete Yay. , İst. , 1983,

-Sülün, Murat, Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi, I. baskı, Ekin Yay. , İst. , 2000

-Şeyh Saduk, Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Babaveyh, Risaletü'l İtikadati'l-İmamiyye, (çevr: Ethem Ruhi Fıglalı, Şii İmamiyye'nin İnanç Esasları), Ankara Fakültesi Yay. , Ankara, 1978

-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Camiu'l- Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, (ihtisar ve tahk: Muhammed Ali es-Sabuni, Salih Ahmed Rıza ; trc: Mehmet Keskin), VI cilt, Hikmet Neşriyat, İst. 2006

-Taftazani, Sa'duddin, Kelam İlmi ve İslam Akaidi; Şerhu'l-Akaid, (haz: Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İst. 1980

- TDK**, Türkçe Sözlük, II cilt, Yeni Baskı, Ankara, 1988
- Temel**, Ahmet Vefa, Kur'an'ı Kerim Açısından Taassubun Boyutları, İz Yayıncılık, İst. , 2007
- Tirmizi**, Ebu İsa Muhammed b. İsa, Sünen-i Tirmizi ve Tercümesi, (trc: Osman Zeki Mollamehmetoğlu), VI cilt, Yunus Emre Yay. , İst. , ts.
- Uludağ**, Süleyman, Tasavvufi Terimler Sözlüğü, Kabalcı Yayınevi, İst. 2001
- Yalçın**, Mikdat, İman ve Ahlakın Hayatı Değerleri, Hikmet Yayınları, İst. 1980
- Yazır**, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, (Sad. :İsmail Karaçam, Emin Işık, vd.), X cilt, Azim Dağıtım, İstanbul, 1995
- Yolcu**, Mehmet, Kur'an'da İnkâr Psikolojisi, Çıra Yay. , İst. , 2004
- Yörükan**, Yusuf Ziya, İslam Akaidine Dair Eski Metinler I, 524(Tevhid ve Akaid Risaleleri), Ankara İlahiyat Fakültesi Yay. Milli Eğitim Basımevi. İst. 1953
- Yüksel**, Emrullah, Sistematik Kelam, İz Yayıncılık, İst. 2005
- Zebidi**, Seyyid Muhammed Murteza Huseyin el- Vasıt, Tac'ul Arus min Cevahiri'l- Kamus, Daru'l Fikir, I. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1994
- Zemahşeri**, Ebu'l Kasım Muhammed b. Amr, el-Keşşaf, VI cilt, Mektübetü Ubeykan, Riyad, 1998